

ДЕПАРТАМЕНТ ОБРАЗОВАНИЯ И МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ
ХАНТЫ-МАНСИЙСКОГО АВТОНОМНОГО ОКРУГА – ЮГРЫ

ОБСКО-УГОРСКИЙ ИНСТИТУТ
ПРИКЛАДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ И РАЗРАБОТОК

А. С. ПЕСИКОВА, А. Н. ВОЛКОВА

КНИГА ДЛЯ ЧТЕНИЯ

(сургутский диалект)

4 класс

Ханты-Мансийск
2010

Pl. 2 Xavi 3
1728

Департамент образования и молодежной политики
Ханты-Мансийского автономного округа – Югры
Обско-угорский институт
прикладных исследований и разработок

А. С. Песикова, А. Н. Волкова

**КНИГА ДЛЯ ЧТЕНИЯ
(сургутский диалект)**

4 класс

Ханты-Мансийск
2010

УДК 821.51

ББК 84(2Рос=Хат)

П 28

ISBN 978-5-9611-0044-0

Рецензенты:

Немысова Е.А., кандидат педагогических наук

Дельцова Ф.Н., кандидат филологических наук

П 28

Песикова, А. С., Волкова, А. Н.

П 28 Книга для чтения (сургутский диалект). 4 класс. – Ханты-Мансийск; ИНИЦ ЮГУ, 2010. – 133 с.

Настоящая книга является составной частью учебно-методического комплекса по литературе обско-югорских народов. В ее основе – отрывки из произведений писателей, поэтов, ученых Югры, а также сказки детей школ-интернатов Ханты-Мансийского автономного округа и рассказы советских писателей о животных.

Книга предназначена для учащихся учреждений начального и среднего образования, владеющих сургутским диалектом хантыйского языка

УДК 821.51

ББК 84(2Рос=Хат)

ISBN 978-5-9611-0044-0

-11960-

© Югорский государственный университет, 2010

© Обско-уторский институт прикладных исследований и разработок, 2010

© Песикова А. С., Волкова А. Н., 2010

© Оформление ООО «Доминус», 2010

СОДЕРЖАНИЕ

Литература хантыйского языка (сургутский диалект).....	1
Мөң мөхүвнө вадтэ поэтэт, писателит	6
Юрий Вэлла (Айваседа) йархан йох поэт	6
Олөң дольть курөмтөмин	7
Вать йавөны йөвтөм ясөң	8
Нефть пөдөңнө	9
«Буран» панө Векли амп	10
Йақөнам	11
Сар йөвтөм кави	12
Йақө йөвтөм	13
Алөң	13
Налтөх панө шө сәма питөм всли мөк	14
Охөн йох архэт	15
Өхөр күрөп өт панө чөвөр (Нйәх архө)	15
Кайпөли	16
Каркамөд	16
Каркам нэ	17
Евлокия Нөмысова – ньөмөс пөкөт аьн	17
Владимир Волдин – қантөх йох поэт	17
Өңтөң йохөм	18
Аөңни	19
Қөккө мөна, ма архөлэм!	20
Анмөм мөхам	20
Анна Митрофановна Конькова – манси йох писатель	21
Ма йиснөм	23
Ма тетяңкөм – мыр анки төмпн анқи	24
Сэв	25
Тетяңкөм вәрөт (Одөңмөт өх)	25
Кул тарттө қарө (Кимөгмөт өх)	26
Сэв көрхөм лөт (Кулмөт өх)	28
Имйхөн-икйхөн пәх (Төрөм йәвөп йох моньтө)	29
Куйкө панө лүк	31
Маргарита Кузьминична Анисимкова – руть писатель	32
Пули ләңдөлтөн	32
-I-	32
-II-	34

-111-.....	35
-1У-.....	37
-У-.....	37
-У1-.....	38
Матрёна Панкратьевна Вахрушева – матьё йох олаң писатель панё учёный.....	41
Мәх пул пухал.....	41
Ай Юконда кёвит ыланам.....	44
Геннадий Иванович Бардин, учёный панё полярник, писатель.....	45
Оакас Сургут.....	46
Ма ашколанё.....	49
Кирилл Илларионович Маремьянин – Ас кәнтөк җө, дулаң-нямәң ики.....	51
Ма вәләсам илты.....	53
Тетьстем вәләс илты.....	55
Атем вәләс илты.....	56
Аңкем вәләс илты.....	56
Ульяна Молданова – айәм-китәм писатель.....	57
Кат ахәрлахан ясәң – кбл.....	57
Сөжхәң – нурәң, Мәх Аңкев йисәл.....	58
Йәчә кбләт.....	60
НЕВРЕМ КАНЧӨМ ЯСЧӨТ.....	63
Тетьстев лангәв.....	63
Нёмәдув Әнәл Аяль төрмәтәм йохлув.....	64
Мәң округув.....	65
Ма вәлтө мөхәм.....	65
Тимнит вәләсәңнам посингәтәхә мустәл.....	66
Аңки.....	67
Мулькәмөт 68	
Йәчә ясчөт.....	69
МЫР МОНЬТЬӨТ.....	69
Көләм нәмсәң пәмтөл.....	69
Ләңкрәли панё ләхтә рөкәп пичәнкәли.....	71
Мўват тьөп йәләх ләңкрәтнам вәләсәлә.....	72
Тыләс илты моньтә.....	74
Кёләи амп кичәхәл лөвәс кәңч.....	76
Кат ампхән.....	77
Йөрәң вәли.....	78
Кат мөмихән.....	80
Кёләи тыләс мәхә йөвтыләх.....	81

Ниньәли.....	82
Айбат моньтә кө.....	85
Кут ахһини вигчилә вәртә вәр ар.....	87
Өнгө мустәл.....	87
Кёләи Көләңкөлә Вёки ләпәлты.....	88
Кёләи вәли кәнтөк куя йөвөт.....	90
Мәти панё йәңкә тюрәк.....	91
Нюд мостә йоккхән.....	92
Сориең дәйәм.....	94
ВОЙХӨТ ИЛТЫ.....	95
Ай чеврәликкән илты.....	95
Сөйдәй.....	96
Анәс-хән.....	97
Йөкәлхән илты.....	98
Йөкә мөк.....	99
Кәти Ивашыч.....	100
Адамәк.....	103
Чеврә илты.....	104
Тюрсәмәң өйөнтөл.....	107
Посәң вәңч.....	108
Анәли, нәвәли.....	109
Нәмсәң йәтәрңит.....	111
«Талах» вөңт.....	111
Войхәт күрәм ләкәли.....	112
Ворисләм вәлихән.....	113
Кул катләм мәми.....	114
Йәхләх-әсләх лөңт.....	116
Тьөп Йәләх панё Пирғи.....	117
Кёләи мөми ләх вәликкә йәх.....	119
Панккәң ләңкәр панё тисәң пичәнкәли илты.....	121
Ворисләң куй Тютькүрәк.....	123
Вәңч солтә вәх.....	124
Чеврә нәви сәк.....	125
Кутькәр.....	127
Войд-өпәли панё өвәр күрәп войләх.....	128
Көртә.....	130
Сос.....	132

Мөң мэхувнө вәлдә поэтәт, писателит

Юрий Вэлла (Айвассда) йәрхан йох поэт

Юрий Вэлла (Юрий Кылевич Айвассда) Варәң йәвөн пәнәднә сәма пит. Тю ләтнә Юра әйөккән вуттән вәдхән, вәли сьрәли тәйхән. Тю мөтә ләтәтнә мәхәлтә ар қәнтәк кә, ар йәрхан кә вәд. Руть я қәтнә – кәтнә вуйләхәди.

Ит, лүв сәма питәм ноки қот вәдә вниспинә Варьсган пухәд омәсә. Тәт йәрхан – қәнтәх нык вәдмәхтәт. Ит руть йәмат ар, ичәк Новогагнск панә Радужный воч вәрәт: Варьсган пухәдә ләх әнтә ләшләт.

Юрий Кылевич Охән пухәднә әнәдгәхәл, тәд сохит Советский Армиянә вәд. Пәрхи Охәна йәвәтмәд коопзверо-промхознә ропитләх панә А. М. Горький нәмпи Литературный институтә мән, тәт әнәдгәхәл. Ти мөтә ләтәтнә Юрий Вэлла стихотворенияхәт қәнтәхә йәх. Па ләтнә руть сохит, па ләтнә қәнтәк кәдлә. Лүв стихотворенияхәт әрәккә-үчхә вәрән-тәхәлт, гәзгәхәтнә қәнтәхәдәт.

Именкә – иврәмәнкә йәхмәд пырнә, Юрий Кылевич сәма питәм мәхәл – йәнкәдиам мән, Варьсгана вәдмәхтәх. Тю ләтәтнә нефтяникәтнә мэхув – йәнқув әйнам нөк вән. Йәрхан йох – қәнтәх йох кәты йәләт, әнәд пәләк нык вәдмәхтәт. Вуттән әньмәң йох қытьәт. Юрий Кылевич йок қыйәм қотәт Варьсган пухәдә музей вәрта тәдәкәсәтәхә йәх. Лүв музәя ләпәсәт, қул қотәт, лыптәт, нянь керәт, сәсхәт умәт. Тәт пә вәхләх – тынләх директорхә ропитләтәхә йәх. Музей қотәт – лүңкәтә қәнтәх сәват – норат пән. Ичәк әвләт – рытәт тув.

Юрий Кылевич виçә вуйтәх, кәлнә йәрхан – қәнтәх йох сәмты чек вуймин вәдләт. Лүв машина ләк тәвәртәхә йох вух. Қәнтәх – йәрхан әйнам тәвә өкмәт. Нәрәл йәчә ноки қотат вәри. Машинахәт йәвөн кит пәләки әйнам тәв инәхләт. Лүвә тьәкә йәвөн үгүчә па тохи әнтәм. Қытьәм пырат шофәрәт йәрәң йохәт вухәт. Ти йәрәң йох ичәк Москвахи йәнәт. Тәшпә тәт пырнә рутьәт қәнтәх-йәрхан йохнат ньәвәмтәхә йәхәт. Тәд сохит Охән панә Варәң йәвөн мәх ти ләскәми.

Нәрхан – қәнтәх вутә вәдмәхтәтәх тьә йәхәт. Қәяхи вәли ләтнә, қәяхи вәдләх, «Бурана» курумтәмин, вәдмәхтәт.

Варьсган лопкәна Юрий Кылевич кәв мәрә әнтә вәд. Лүв иңчә вутнам нәмәксәх. Сот қут сң әтәп Варьсган тәмпинә, Готьяха йәвәна мән панә тәт қотәкәсәтәхә йәх. Тәт лүв үлүмәх – ләң қот вәр. Вәли лут, школа умәт. Ти школанә уңгәтәл вәд. Тәт Юрий Кылевич мөкмөкәт әнәдгәхәдәт. Ләхәй кәтәд чәп әнәдгәхәдәт, әс па қәтәд чәп қәнтәх вәрәт вәрәнәт.

Юрий Кылевич вәрәм вәрәт кинахә вәят. Ит телевизиснә кәнтә пәмидәлт.

Юрий Кылевич вәдмәл мәрә, ар стихотворения қәнтә. Ти стихотворенияхәт мәнә қәнтәх нәдәм чәва кирәхтәт.

А. Песикова

Пырипәт:

- 1). Қәяхи Юрий Вэлла стихотворения ләңтыләх?
- 2). Мәтә вәрәт Юрий Кылевич вәрәнәх?
- 3). Ит мұв урнә қәнтәх йох вәдләт?

Оләң доньтә курумтәмин

Қәчәң оләпты мән оләң доньтә мәнчәдүв. Оләң доньтә – пит вәдә әнәк вәйәк кәнтәчә сьс, тит кәнәх ньәви панә әрәң юмпәң сьс. Па ләтнә нәмәкәсәди, мәнчәди, қунтә ти ләтә йәд.

Лыптәт анга кәвөн кәрхәт – питәт. Йәмат пәчәмхә йәх. Мәдәкәтәд вәдәм йәнқ ләт йәнқ чүкәт сүйнат кұр ыдлинә сәләхәт. Вәли ләнт әтьә сәлхәл, әләмәтә лүв нөк қухты. Мәхәдүтә әйнам сәлхәл, әнтә әсхә тур сүйнат, әйәм – китәмхә. Я-я, вәйәк кәнтәчә кәрас!

Күч ма тәгытәтәм пырәс – ләпәт сң олә үрәккә мәрә чәпәңкә ар оләң шитәм доньтә вуйләх – лүв пә әтьә вәйәк кәнтәчәхә нөк ләкқипит.

– Аләң нөк кыди, – ястәд, – ньәмәл вәтәдәди. Әй пырәсмиә пырилоийәм: «Нүң кәлнәм?» Ястәләм: «Вәйәк кәнтәчәхә». Әй пырәсәм әс: «Архә ал йүтә, чүккә ал мәнә.

эссэхэм». Ма ватнимтөлөм: «Лүв айта өнгө». Лүв эй сарнам:
«Мөгалинэ илэ китло мўвэ, эссэхэм?» Ма я те то ястөлөм:
«Нүн кичахэ, йөмөлэм, ньэхэс рөккэ тутахэ»...

Өс тэянкэм шюки қоты кем мөнтали, пыр ястөм көлөт
кунтөхөдөх.

– Көланам тит нүн, эссэхэм, кўр дуньтөмтөн? Мэхәалты
вөдө айнам буровой. Ичөк алпөт лэж төмпинэ эй вөйөх пө
өнтэм.

– Әйя чәйө пө, йөмөлэм, нўнаты вичө вәр вәд. Мөнөн
өлөң мөга сөңнам? Мөна, пырсөм, сәвнөт – пүтөтнат нерипа,
най қаринө кәлипа, төт нўң киньгяхэ әймөтали пө йөмхө өнтө
ропитләд. Йох ньәвөмтө ясәңа алуврөхлө.

Тснө вәлли, көлөнтәли, нөмөксәли.

Сүхәс. Сәлөхтө поч. Өс юмпөң, факел тўкәшнө
чөкаалты – нефть әпөл эвөл. Лүв тәкәд мўв тохи көнөх ньәви,
ичөк сәраң дәмли. Өх ләхәрт. Өхнө – пөллө төшпө атыл сәлөх.
Өс тетьтсетем сәмхәд йөңкиө кирәхлөхән. Өнтө лүв пөтал – лүв
я нөпөт вөд, өс ма пөтам, өс мөхәм пөтан.

Пырипөт:

- 1). Сүхәс мўк қөрас вөд?
- 2). Тетьтсти мөга сөңнам мөнтахө йөхилөх?
- 3). Мўват лүв импалнө лөхөнты?
- 4). Нөң мөхин – йөңкин мўк қөрасөп? Нефть төт
тыпәрәм?

Вать йәвөны йөвтөм ясөң

– Айвассла пөкөт эссөх Усти сүхәс тўлөхнө эй вәра пит.
– Мөга вәра?
– Вать йәвөн йөхмөтнө лүв ләңки кәңч, йәңкидөх. Өс
нефтепровод йөхмөт сохит пәны. Усти вслинат йәңккө пүтөм
сәңкис улты мөн. Төтпө йәңка рукөн.
– Ичөк пөтә!

– Лүвнө вуили, ти сәңкис мөд өнтэм вөд. Мөл тохиднө
всли көн пөтө мөчө. Сар вслид йөхөм қонөңдә ньөвтөтөхө.

Тәкәд өс мўв тохи! Ньырәт-молнисөт әйнам пөхтахө йөхөт,
вслит әйнам пөхтат. Өс әпөл токим, кўтьтльөм кима йөли.
Көгхән сәмхәдә туккәл – пөхтө вөй.
– Әйя, чәйөпө!

– Нефтепроводнө пөкөлөм вөй сәңкисә тәмөхты-ыккөгы.
Нөмөдәдә доньтльнө питы. Тю сохит нефть доньтль ыдлинө өнтө
ныдәдә... Вслит я кўч рәңият-дөввитат, тснө пө қәдөт. Ехдинө
пүтат. Өс Усти ики я дилөң, төшпө сәмлөх йөх.

Пырипөт:

- 1). Усти ики қөгы йөх?
- 2). Мўват Усти ики вслит дилөңкө өнтө йөхөт?
- 3). Нөң нефть архө тәмөхтөм лөтөт вуйтөх?

Нефть пөдөңнө

Варәң йәвөн қөвинт нопөтали

Нефть, нефть, нефть.

Рытөт – қолөт, қолөт тәйлөт

Нефть, нефть, нефть.

Ичөк чай пүт йөңк я өнтэм.

Әйнам нефть, нефть...

Ичөк вөли кўр я пөхтө.

Лөңкнө төшпө нефть.

Сөртөт силлат – нефть пө төгты,

Пөмөт пачалат – нефть пө төгты.

Әй мэхәлты рокнөм вөнтөт,

Әй мэхәлты кәккөн ләкөт,

Әй мэхәлты сәраң вәдтө дил.

Төшпө ма күтөмнө пүмөн,

Төшпө ма күтөмнө дилөң...

Төвлөң вөйхөт мўвө вәдтө қәдәд өнтэмөт!

Күрөң вөйхөт мўвө вәдтө қәдәд өнтэмөт!

Йөңклав – мөхәув мўвө вәдтө қәдәд өнтэмөт!

Нүнө мўвө вәдтө кичөн өнтэм!

Манө мўвө вәдтөм кичөм өнтэм!

Нүн пө кичөн вәд, ма пө өтә!

Ма я вәлтә кичәм вәл, иңд пә өтьә!
 Ропитләтәхә, өнәлтәхәлтәхә!
 Ньәхтәхә, арәхтәхә!
 Ектахә, ньәвәмтәхә!
 Лүвә кәлтәт кәтлилләт!
 Лүвә атәт коллилләт!
 Лүвә мәләңк чөхәт вәлләт!
 Лүвә нямәк ирәм вәлләт!
 Лүвә вәлтә вәр арәккә,
 Лүвә вәлтә вәр моньпәтәхә
 Ыд пә саңкинам мәнәл,
 Нум пә саңкинам ләхәл!

Пырипәт:

- 1). Мұват мөхә – йөнкә әсләм нефть кәнтәхә йоха тәрас вәрәл?
- 2). Мұват мән йәнқув – мөхув коннә нөк вәлт?
- 3). Көяхи нефть вуй?

«Буран» пәнә Векли амп

Ма «Буранэм» лоньтнә питы,
 Аләмәта лүв нәмәксәл
 Фара сәмхәл ыд кәпәлмин.
 Лүвә тенә мсвнльләл?
 Векли импәм лоньтнәт тәмәра,
 «Бураны» лүв сыхләхтәл
 Түләккә я йәтә сьснә
 Импәм «Буран» лөвәс икн...
 Войөк кәңчә мәнтам ләтнә,
 Векли импәм ма пырсми,
 «Буран» мулән пухәр йөта,
 Вөртә нилмәл ксмә талмин
 Көнәк күрнат ван күт сохәл,
 Әс я көккә мәнтам ләтнә,
 Седлушкаха импәм ләккитл!

Пырипәт:

- 1). Мұват Векли амп тудхнн «Буран» лөвәс кә?
- 2). Векли амп кәты йөхиләл?
- 3). Әс мұват Векли амп ләнңнн «Бурана» әнгә урәмтәл?
- 4). Нәнч войөк кәңчә амп тайләтәх?

Йәкәнам

Алән нөк килди, ытән вәс сөв йира ньәчөхтәди, ксм
 вәтлөмтәди, әс төг вөнт пштьәнцәли өмәс. Мәхәдты әйнам
 нәнн, әс вөнт пштьәнцәли мәвләл вөртә. Лүв өмәсд пәнә ухәл
 тохнам – тохнам кирәхтәл, әләмәта йөрәнч кә.

Лүватыдынам әйәлди, сәма йәм – сәма йәм, вәтнимтәтә
 нәнч вәл. Ичөк әнгә кәлди, кәләнә вәтнимтәди, пәннә атәм
 уланәт илә рәхтәхә йәләт, әләмәта кәдә муләм йәм пөм
 ньөркәт пачийәл-ньәлңчийәл.

Сәма пштәм мөхәма
 Ма мәнләм.

Ләңктә лүмәд күтәма
 Ма йөвәтләм.

Ехли түләхнә нымәднат
 Вөрәнч вөнәт – урәтнә
 Йәңкилләм.

Көвән аңта ньөхәснә
 Мәлңдәйәм.

Көвән аңта вөкүнә
 Тыстәдәйәм.

Аңта сәхәл – пәй уйәтнә
 Ньөх икн

Оңәтхән я кирәхтәминн
 Йәңкиләл.

Тәхнам – тохнам кәдәнтәл,
 Мәта войөк кәңчә көнә

Ал вопилди.

Манә ти қор сүйләх – кәйләх
 Дәмилди.

Өнөд пс'цкан йимән самок
 Ньёвтылаи.
 Төппө сәмам мәвләмнө
 Реньетъхәл.
 Төппө верам ухәмнө
 Йәңкиләл.
 Сүйәң сәмам қор икинө
 Қунтәхли.
 Вөнтөң уйнам лүв я
 Пәнтәмтәх!...

Пырипәт:

- 1). Тэм стихотворения мэта вайәх илты?
- 2). Чоләнка мўвә вайәх сәм реньитьтә сүйи қөпт?

Сар йөвтәм кәви

«Тәвин кәви илпннә пай йөләтл – лөң қуләнқә унчл!»
 (Йәрхан йох ясәң)

Лорнө аләң қульәл пәвәл,
 Пәмәт күтнө Лулнә вихәл
 Инә ма я нөқ вәрәхләм:
 Кәви сүйнә нөқ рүвтөйәм.
 Лоньтъәт дөләт, соймәхә ләх
 Йәвәна я тьөрәхлөләт.
 Аләмәта мөталинө
 Кәвит тәхә сыхиләләт.
 Аләмәта мөталинө
 Кәвит луқга памтытәләт.
 Аләмәта ма я виçө
 Кәвит тәвин мәңгиләләм.
 Лүвә әнта ма я виçө
 Кәви луқга партыләләм.
 Кәви, кәви, кәтя ирха:
 «Кәв сүт – вәх сүт, кәв сүт – вәх сүт!»
 Кәви, кәви, кәтя лука:

«Кәккәң – вәккәң, кәккәң – вәккәң!»
 Лүвә тэм сяс поньәң лөңқә
 Кәви ими, кирәхтә!
 Лүвә тэм сяс қуләң лөңқә,
 Кәви ими, аръядә!

Пырипәт:

- 1). Қөлнө кәви руть сохит луқәл?
- 2). Нөң мөхиннө кәви қөлнө луқәл?
- 3). Кәви мўк қөрасәп?
- 4). Мөта моньтә кәви илты вулгәх?

Йәкә йөвтәм

Варьсгана йәвәны ванхә йөвәтгәхә йөхәм – Варәң
 һәвәна, мўв тохинө ма сәма шитәм. Нсрәма тоқәнтө сәмам
 әләмәта мәвләми ксәм ти рөкәнтл. Тэми вәлз Мәх лөққә атыл
 нсрәм дөпсәли, иçөк ван сәси илә мөнтә ким өнтәм.

Я-а, мәхә төмпиннө йәмат йәңк, әләмәта қәтәл қөтләл,
 өхр, әләмәта қумпәт күтнө һәрәхтә саңқә рәл. Өс лүв
 өхылднө вәстө – вәстә саңки вәх, саңки вәх ылдннө нэви –
 нэви шифр қот өвтыт панә пәхтә – пәхтә қот псвөртәт. Ма
 ләхат виçө вуйиләм, һәмә төвә өнәлдгәхә мөсәл, төппә виçө ма
 йәләп мөтә вәрәт ләк кўтылднө өйәхтәләм. Кәчәң йөвәттам
 ләтнө, Варьсган па қөрас.

Әй ванхә йөвәттамнө нэви, вәстө, һәрәх пәм қөрас ытән
 нөс дөптәт ма вуләм. Туль әссх ики нуки қот, мўв тохинө лүв
 ләңш чәңқәң қәтәлднө һышьтиләл, төйәл йәләп қотәт
 күтнө кәтьәрәхәл. Қотәт өвтынө, әләмәта вайәх төвләт,
 телсантена һырәт кәлләт. Өс кәнәх пәлдәт әләмәта төхә
 кәтләксәләт...

Тәт кәчәң қот, кәчәң кўм, кәчәң ытән вәс мантсма
 рәхәм, мантсма йимәнç...

Аләң

Ма көт пәтамнө
 Қәтәл вәрәхләл.

Ма кӧт пегамнә
Тюрсем йәм йәңк скәнтәл,
Ма кӧт пегамнә
Нерәмнә я торех вихәл,
Ма кӧт пегамнә
Питьәнжәли архәл,
Рәп ыдлия трактор мөнәл,
Пилорама ропитләл,
Қот ыдлинә Валлом ампәт
Тарәм сүйнат июл вәлләт,
Валлом ики ләхәт архә
Сөхи юхнат пәвләмәл,
Филя ими қот ләпәнжә
Путәт – сәвнәт сахлиийәл,
Тен Варьёган вәрәхләл,
Тен Варьёган вәдлийәл,
Ма кӧт пегамнә
Кәтәл вәрәхләл!...

Пырипег:

- 1). Нәң мөхли мӯк кәрасәп?
- 2). Нәң вочнә мӯвә вуттән вәлләтәх?
- 3). Всли тәйләтәх?
- 4). Юрий Кылсвич иты вәлтә мөхли илты стихотворения қанчитәх.

Нәлтәх панә инә сәма питәм всли мөк

Ай мукәләм, ай мукәләм,
Нұнатыя йәхиләләм:
Дөңтәм мәх пул ал қыс,
Дантәң қайма ал қыс.
Аңкә пыри ал қытя,
Йохданы пә ал қытя.
Панәм аңкә сәм тәйнә,
Тәйнәм атс сәм тәйнә
Тәт қария, тәт йәнқилад.

Нефтяникәт ырап ампәт,
Нефтяникәт пәстә ампәт
Мәңәт вәл домилләт,
Ырап ампәт пәңккәңәт,
Пәстә ампәт пәдәпәт,
Нұнәт күнә кәтәлләт –
Қәты йәли?

- 1). Мұват всли мөк аңки ампәты пәләл?
- 2). Нәң мөхлиннә руть амп вәләл?

Мулькәмо-о-о!
Дәләм мәх пулнам әй ләк,
Әс дәләм мәх пули кәт ләккән.

Охән йох архәт

Тәм архәт Варьёган национальный музейнә ропитләтә
июхию өктәм архәт. Әнәд пәләк тәт қантәх панә йәрхан йох
архәт. Кәтнә – кәтнә тьәрт архәт панә ләңдәләтәп чүләлит. Ти
архәт Айлина Любовь Николаевна панә Казамкина Агафья
Дмитрисвна қангүхән.

**Әхәр күрәп өт панә чәвәр
(Ньях арәх)**

Луқсәм, сәхлә, сәхлә!
Тьяқа кувал, кувал!
Дәпәт қәтәл нәрәккә
Тәт я ал йәнқилад,
Тәппә вигчә мәхдәхтә!
Вәл нәрәк ләк өвтыя
Лисәт тәвә ләкәмто!
Тьяқа мәнә, мәхдәхтә!

Ти арәх Айвәссәдә Иенә Кольчевна панә
Казамкина Тателәи Соболевна ирәккән.

Пырипэт:

- 1). Мүвөдү тэм стихотворенияна лүксөмхө тайды?
- 2). Чөвөр мұват махалты мөнтөхө партлы?
- 3). Өвөр күрөна чөвөр чөпөңка лөхөс?

Қайтөли

Мин я вәдә ирәмнә вәлләмән,
Панә мин я куймән пә
Ньәдә нєврєм тәйдәмән.
Мұват нола түлөмләмән?
Мүвөди мин ортләмән?

Иуси Ламки Ханєвна ирәх

- 1). Мұват нола түлөмтөхә әнтә мустәл?
- 2). Нүң лөхәс кә тайлән?

Қаркамәл

Көпләт нөлөл,
Вєди сөвөт төнөл,
Вєди сөвөт вәшьтөл,
Сәкәт – пәкәт йөнтөл,
Воньтөм өтат мөнөл,
Воньтөм өтөт воньтөл,
Түхәт юх сәвөрл,
Түхәт пә үлөл,
Лүв қаркамөлнө лөмөтл,
Лүв қаркамөлнө ләпәтл.

Айраседа Нєно Кольєвна арәх.

- 1). Нүң йәкән мұвөди вәрлән?
- 2). Мөтә рәпәтәхәт йәкән нәлләт?

Қаркам нә

Алән мөтә ләтнө Ими киләл,
Сорха қул кәнчүхә мөнөл,
Сорха қул рихтәхә ымөл,
Қуньәд мөтә ләтнө Ими киләл,
Панә чәхәнтөтә раңиләл,
Чивөп көт – күр мөнөттәхә мосәл,
Йәмат аләң Ими киләл,
Нєврємлад я вичө ләпәтл,
Ләпәт нєврєсм атыд әнмөдтөл.

Нєнни Вәллә арәх,
Қазамкина Татєни Соболевна ирәх.

Пырипэт:

- 1). Нөң күтүннө қояхи қаркам?
- 2). Нөң махәлты атыд ими тайтә сємьә вәд мұв әнтә?

Еядокия Нємысова – ньөмөс пөкөт әви

Ай әви, ай Курәня,
Ай әвсм, ай әвмөң,
Курәня әвөлэм!
Нөрәккә йәңқә,
Нөрәккә вәдә!
Қөвилдә күрнат,
Ропиттә көтнат
Ивләңкә ымса,
Ивләңкә льылә,
Ай әвсм, ай әвмөң,
Курәня ныңсм!

Владимир Волдин – қәнтөхә йох пөзт

Владимир Семєнович Волдин Сын Вар пухәднө сәма пит.
И пухәл – қәнтөхә пухәдхә вөл, Мөсөм йәвән йохмөтнө умөс.
Ол сохит пә йимөң тохи «Пәхтә өйчөх» көвән өнгәм. Ныс
Ассольданың и рәзрәйәттөк

-11960- 17

Ханты-Мансийсктегә автотөһөнөтә
окутл – Юзри
Иттичө-библиотәкә-рәфлексив өтүл

унедта Мосэмнэ кáнтэх йох пухэлхэ вёлэт. Тэт Володи айоккөн сң нсврэм тейхэн. Лүв өс киметмөг пáккэ айэм. Тю сохит йемат айне лүв ропитлэтэхэ йэх, айоккэл пыхэртэх.

Кáнтэх пухэди Володя Володи руть школаха мөн. Тэт лүв йөмхэ өнөлтөхэл. Төл сохит ай сарнам өнөлтөхэлтэхэ мөн. Ханты – Мансийск, Тобольск вочхөннө өнөлтөхэл. Окружной радионө ропитлэмал, мөң округув пекөг йөңкэт – мөхөт айнам йáңкылэх. Кул кэгччө йохнат, вейк кэгччө йохнат, вєдсң пастукетнат пане па пекөт йохнат нь-áвминтэх, па яснөт па кáнчилэх, па вáрөт па вуилэх.

Стихотворенияхэт йемат айне кáнччэхэ йэх, касэм йох нялэм чáвнө. Төппө өнөлтөхэлмал пырнө көтнө – көтнө руть сохит кáнчилэх. Кáнчөм стихотворенияхлал Владимир Семёнович ай áвила, Татьяна, кыйлал, өс йох архэм – моньтөм яснөт Окружной радиовещаниянө тáйлит.

Владимир Семёнович көв мáрө энтө вёл. Көлөм сң ньөлө ол вёл мүйв энтө, төппө сурадэм вáрөд Тобольск йохнө айөхты.

Ит лүв мөта ким стихотворенияхэт мөң нялэм чáва кирөхтэм.

А. Песикова

Пырипөт:

- 1). Мөта йөңкнө-мөхнө Владимир Семёнович сáма пит?
- 2). Мөта школанэ лүв өнөлтөхэл?
- 3). Мүйв тохинэ Владимир Семёнович ропитлэх?

Өгчөң йохэм

Кáрө йохэм мантэм мосөл,
Ти я мөхам сэмэм мáвөл,
Вуэлэм: áнта мөлит мөтө
Дилөң кáлэ пачилөлөт.
Тит ма вуэлэм, тит ма нáмсам:
Лункөт – кáлэтөт төт йáнкыллөт.
Төт я вслит кўриат сөчлөт,
Төвлөң вөйхөт лэхлэхтөлөт...
Өгчөх йохэм мантэм мосөл.

Нүң пэ өлөң этьө тснө
Мосэм мөхам лáнкмэхтөлөн.
Йөм нáмсанат төвө йөхтэ,
Йөм лэхиннат төвө мана.
Төппө тснө вáрөнтөмин
Лункөт нўнат лэхлэхтөлөт!
Кáлэт нўнат уратөлөт!

Пырипөт:

- 1). Көяхи лáнтөң йохэм?
- 2). Мүйвэди лáнтөң йохэмнө тáйлит?
- 3). Мосэм йáвөн мүйв тохинө?
- 4). Мосэм йáвөннө йох мөта нялэм чáвнат ньáвөмлөт?

Лөңдин

Өнөл йохэм лөңдин лáтнө,
Йáнкэм – вáдэм лáнтөң мөхнө
Вотөт пөгяр лыптөт рáхлөт,
Вөртө кáрөп өгчөхөт тослөт.
Кáтэд Ими юхөт төйнө
Саңки вáхнө кáтөхлөл,
Кáри йохэм нэви лáнтөт,
Өвтыл áлэ кáнчáң тáхтө.
Кáнчáң лэхлал көтьхэ вáрмин,
Лүкөт көйнө скидөлөт.
Йохэм лөккэ кўтькэр мөкөт
Йáчпаң пөчлал вьрхлэхтөлөт.
Көхтөм лáнта ма пөрөмлөм,
Йохэм көвит сөчлөлөм.
Алэмөтá өхэр өгчөх
Мөлөхлөмин мантэм ястөл:
Пөтя вáлэ, кáнтөх ики!
Нөптá тáйтө кáнтөх ики!
Вáлэтэ мөха сáрэккө
Лэхлэ, пөнтлэлэ, уратэ!
Лүвө кáтэл көтлэлөл!

Лўва тысәл лыйлава!

- 1). Лёнин йохәм мўк кёрасәп?
- 2). Лёнин мәта войхәт йохәмнә вәлләт?
- 3). Мәта төвләң войхәт төт вәлләт?
- 4). Мәта юхәт – пемәт төт әнәмләт?

Көккә мәнә, ма архәләм!

Көккә мәнә, ма архәләм!
Кәнтәх йоха сәма ләң!
Воват мөя, Мөх Анкәли!
Йохәт лухла, Ай Лункәли!
Көккә мәнә, ма моньтәләм,
Сорха мәнә, ма яснәләм!
Ар қул илты арәхләм ма,
Ар войккә ньәвәмләм ма,
Мырем пәтан йәңқиләләм,
Мырем пәтан ваңқиләләм,
Лўвә тьякә қәнтәх мырәт
Лунка – калта лилтәхләләт,
Лўвә тьякә қәнтәк қуйәт
Нэви Төрәм нәмләмтәләт,
Көккә мәнә, ма архәләм,
Сара мәнә, ма моньтәләм!
Мөх Анкәма лўвә мәнә,
Нум Төрәма лўвә лөхәл!

- 1). Нәң қәнтәх архәт вултәх?
- 2). Мәта архәтнат пули скли?
- 3). Мәта архәтнат моньтә моньтәли?
- 4). Әс мәта архәт тенә арәхләт?

Әнмәм мөхәм

Аси қиләм вәнтәң йәвән,
Йохмәт уалы Мосәм мәнә.

Йәвән қонәң оламәң юхәт
Тәвән йәңка қыләхләләт.

Кәнтәх вөләм «Пәхтә өңчәх»

Вәдгам мәрә нәмләхтәләм.

Сўхмәт лыптәт, ләгяр нөвәт

Мангзманат пәтә вәрләт.

Айнә ләтнә төт я вөләм,

Әнмәм мөхәм нәммин тайләм.

Лўвә мыриә тенә кәлли:

Қуләң, вәнтәң, йохмәң Мосәм!

- 1). Нўң мўв тохинә сәма питән?
- 2). Сәма питәм мөха мўк кёрасәп?
- 3). Әйюққала мәта мөхнә сәма питхән?

Тарлин Ваняха

Тарлин Ваня – әспәхәләм,

Әнлән мәта ад нўң йөрмә!

Ләхәрт вәдләс ад нўң вәдә!

Қоннә мостә өвәр вәрәт

Қәнтәк қыңа вәриңә!

Пырипәт:

- 1). Нўң лөхәс кә тайлән?
- 2). Лөхәс қус мўв тохинә вәдә?
- 3). Мәта вәр әйкә вәрләттән?

**Анна Митрофановна Конькова –
манси йох писатель**

Анна Митрофановна Конькова йәмәт кәв мәрә вөл. Ирсот
мәхә лўв қоть әнтә йәх. Лўв маньси пухәлнә, Евра пухәлнә
сәма пит.

Анна Митрофановна ләхәрт вәдләс төй. Лўв нөптәли
Гражданский ләя пәтәх. Лўв мәхәлты йох шул ылә вәдләт:
әнтә қөяхи нэви, әнтә қөяхи вәртә, әнтә қөяхи йәм, әнтә

көяхи атэм. Анна то латнө ай вёл, ай мөга вәрөт сәрән нөмләдөх. Сөвлөх – нюрлөх лүв семьяхөл вёл, литөт өйөхтөл күнтө – өйөхтөл, энга күнтө – энгө. Әй йоккөл вәлдө вәр сәраң нөк тылхән, сәраң нєврємөт нөк пәнхән.

Гражданский аяль төрмөм пырнө, Евра пухөлнө вөртө йох школа вәрөт. Төт Анна руть кōдә өнөл. Тют пырнө лүв Ханты-Мансийск воца мөн, төт өнөлдөтө ныңкө өнөлдөхөл өнөлдөхәмад пырнө па кәйтөх пухөлнө па репитлөх. Төт пә кө йөта мөн.

Анна Митрофановна әй куйәдиат школанө ропитлөх, кат нєврємхән әнөмтөх. Эмиль панө Эльвира. Инө йох йөмхә вәлдәхә йөхөт, фашистахөт йәдәп аяль улөңтөт. Анна Митрофановна әй икид паннө аяля вөн. Лүв нєврємхәдиат атыд кыть. Әс пан аяллөх – куллөх Анна Митрофановна ропитлөтәхә йөх.

Аяль кәринө әй икид пәйдәккө туви. Лүв тьяка энгө атыд тимнит чска пит. Мәхәдгы өнөл пәлөк семьяхөтнө па кө пә аяльнө ылә ньөми. Лүв қөты йөми – сарнам вәлдәхә мосөл. Сөн энгө тәлөхтө пөтан, Анна Митрофановна өс школанө тэм өт – тэм өт вәрөнтөх, төшпө йәкән өлөң атыд энгө қытыяхә.

Олөт мөнөт. Аяль төрөм. Нєврємхән чәңкөлөхән. Анна Митрофановна пенсияха пит. Па йох нәмәснө, пенсиянө ымсә күч ая! Төшпө лүв кōт ләкси өмөстө қөл энгө вуй. Мүв арит моньль, мүв арит ясөң тстяңкәми көлидөх, ти моньльгөт, ти яснөт кәңчәнтәтә йөх. Әй латнө кәңчөм өтләд кингаха вәрөл. Ит мөга ким кәңчөм ясәнләд лөңтыла!

А. Песикова

Пырипөг:

- 1). Мүв латнө Анна Митрофановна сәма пит? Тит йыс нөпөг?
- 2). Анна Митрофановна фашиста аяльнө мүвөми вәрөн-төх?
- 3). Көяхихә лүв нөпөг көвит ропитлөх?
- 4). Әс өсккө йөхмәд латнө, Анна Митрофановна мүвөми вәр?

Ма йисчөм

Ма сәма питнам латнө, ма пөтахсөм Әнәд Әвәр дундк ай өсөли вөпәхтөх. Лүв әнга итнө көсөг күтнө төт мүв төт нөмләдөх. Лүв қөлаха Мөх пөтө мөчө энгө лөхөл, сүхәс көсөг өрөхтө вәра энгө пит, ылә энгө воққинт, пәйнө энгө вадөмты. Тенө сохит ма итнө вәлдөм, ма нөптамнө қөс нөпнат ван күтөл қөсөң саққинам әңкрөмтөлөм, лүват тө то итнө вудөм. Ти қөсәли ма ивөлдтм өвөр, панө сәмхәлдәм нөпмәхән, қөсәли энгө вулдм, энгө өйөхтөлөм, па қөсәти нөпдәңкә энгө пәчимтөлөм. Тэм пырсамөм нөптамнө па қөнө нөпкөйдөм, па кө па суралә, өс ма итнө вәлдөм, әдәмөга ти нөк вәлдө нөпөт мантэм нөк вәлдәхә пиртат.

Лүвө тьяка айхә вәлдөм сысэм қөвөн пырнө қыть. Ти сыс өнәд мөк күрнат мөнмад мөга сөңнам мөн. Ма вигчө вутахө өрөм вёл, мүв тохия айхә вәдмам сыс қәньтөкүңит панө мүв тохия кәняхтөх? Лүвө әнга лантөң йохмөтнө төтты, лүвө әнга нө мөхөтнө, мүв тохинө канөккөн адөң панө иттөн күнъяөл нөпөхәдә, мүв тохинө нэви атөт қөрас моньльгөт вәлдөт.

Ма па тохинө па йәңкәдөм, лүват кәңчөксәдөм, нөмләдөм, вохидөм. Йөмәт өссх йохнат ньәвмиллөм, нєврөксәдөм, лүвө өлөң мантэм пәмтөт, мүв тохинө ма айхә өдөм сысэм. Ит ма төңөмтэм: мүв сыс вөдөн – то сыс пөрхи итнө йөхөтә. Тют пырнө ма өс энгө кәңчөксәдөм, энгө йислөм. лүдөм, вәдмам нөпөг энгө мөга тохинө, лүв па нєврөмөга нөмсинтөх. Ма көллөм, ма айхә вәдөм сысэм архөл, нєрсөмөңкө вәдөл, панө мантэм энгө чдә, көлнө лүв па нєврөмөтнат па вәдөл, төт лөхлөхтөл, мөга латнө нәд өрөхәдә, нєврөмөт ыттөн вөса пәйлаң йәркөптөл панө, йөм ах иты, па йөлөп нєврөмөт күтнам лөрөхәдә, әләмөга кот уминнө қәлгөк лөхлөхтөл.

ТИТ ВИЧӨ ТЕНӨ ВӨД, ПАНӨ ВИЧӨ ТЕНӨ ВӘДӨЛ!

А. М. Конькова

Пырипөг:

- 1). Әссх ими мүвөди вәдгы ястөл?
- 2). Мүвөди тит айхә вәдөм сыс?
- 3). Айхә вәдөм сыс қөяхия нәмсинтөл?
- 4). Айхә вәлдө сыс көлнө нєрсөмәдә?

Ма тетыңкес – мыр аңки төмпи аңки

Околь тетыңкес – лүв мук кёрас? Лүв аңта йок киньта мосаң, йок киньта аңрен. Околь тетыңкес каҳми вәрәд айнам вайгәләи вёл. Лүв сәмхәл вичә пүмәңкөн панә айпасләккөн. Лүв йәм тур сүйәл ма итпә нәмләм. Тю нә икиа панә невремәдә нөлөт киньта сар вёл, лүв сәмәл арпа потыды. Төшә әй кунта пә әнтә ләпәнтәх, кәлнә лүв атыл вәләл. Околь тетыңкес йох вуй, кәяхи кәлнә вёл, кәяхи мөга чек чкәтәх. Мүв вәр пәтан өс йоха лүв чикәл кәлтәләтәх, лүвә лүв вәлз йоха пыхәртәтә йөр тәй. Күч сәма ләхәрт, күч нәвня ләхәрт, лүв нәмсәл – кәйбәд вичә йоха пыхәртәтә вёл. Мыр аңки төмпи аңки качәң кәтләпты пухәл йох вуйләх, качәң кә йәм кәлнат тәм өт – тәм өт вәртахә памгыләх, качәң куя пыхәртәх, качәң нына сарнам вәлтә күр ләк пачитәх. Ти вәрәт пәтан лүв ти вёл. Окол тетыңкес ар вәрәт вуй, өс айәм – китәм имитнә лүв вичә мәхәлты вейхи, вичә лүк кутыңиләи, әләмәтә пыхәл төвләң мөкәт.

Мүв ләтнә па мыр аңки төмпи аңки Таись сара пит, лүт пекәт вәрләд – нәмәсләд ит вәлтә йохлалә кыйлал. Пухәлнә қытәм маньси йох нәмәксәтәхә йөхәт, мөга ими мыр аңки төмпи аңкихә вәрли. Икит арпа нола өкмиләт – пекәт урнә сунитләт, нәвмиңләт, нола пә пәтхәт. Тәка өкәмтә тохи Картина Околь вохтахә аръяләт. Мүв ләтнә лүваты ясты, мөтгә аңки төмпи аңкихә лүв аръялми, тетыңкес пасипа ястәх пана йоха пыхәртәтә вәрәт вәртахә йөх.

Околь тетыңкес вичә невремәт ләңк, күч чәңкәлтә ворттә, күч инә сәма питтә неврем, лүваты ләх төв айнам мустәт.

Околь тетыңкес па кә пүкләң аңкихә па йәд панә лүт ләхат вичә сәмәдәтәмин тейләд, кәлнә ләх вәлләт. Кәлнә кәл вуй, тю сохит коньтәтә йох йәмәлгәх. Әс коньтәләх йохә әнәптәтәхә пыхәртәх, нәмәсат – әпәрат әнәлгәх. Ит әнәл йохнә лүв Сюков нәмнат тәи, өс невремәтнә Сянков – Пухәл тетыңкихә тәи.

Качәң оләпты тәвин Околь тетыңкес ар рапата тәял, невремәтнат лүв Әнәл кәтләпты йимәң иттән вәрәд, өс тют пырнә Пәхтә рөкәп нә йөвәтгә кәтәл торссмләл. Панә лүвә

лүв невремәтнат айәм – китәмхә йөхләлә, тю сохит әй йөптәңкә йәл.

Околь тетыңкес нәвмәрәх нөлөт вёл, аңта сот үрөккә ола өс ма, лүв мөк мөкәл Анна, тәм Сақкинә қытәм, ит вәлтә невремәтә лүв нәмсәт, архәт, моньгыәт тутахә.

Пырипәт:

- 1). Кәяхи аңки төмпи аңкихә вёл?
- 2). Кәяхи аңки төмпи аңкихә вәри?
- 3). Околь тетыңки мөга кёрас аңки төмпи аңкихә вёл?
- 4). Мөга йимәң қәтләт невремәт Околь тетыңкәт вәрән-төг?
- 5). Мөга вәрәт Анна Митрофановна сарнам вәр?

Сәв

Тетыңкес вәрәт (Оләңмәт өх)

Околь тетыңкес вәрәт вәрәтә ма вичә өккә – пәлхә йәләрм. Лүв ар мөга өтөг вуй панә йох вичә төнәмтәтәхә пыхиләх. Лүв кичәд мәхәлты өтөг айнам аңдәт: әй мөга йөтнәм нәвәм, па мөга өтөг кидгыйөх, өс мөгадит чымәл аңгыләх. Па ләтнә тарәм вотнат нола питләхән:

– Вот ики, тит қәты йөхән? Мүват юхәт әссәңнам юхнам – тохнам тосәлтәләд? Нүң тәка аңләмта, пәтяр юх пәтәт әссәңнам мынитәләд. Мынитәләд мөх пәтә мөчә. Ичәк юртә пәтяр воньтәм өт архә пәлзкит, мүвәллит лыптәт ыдния кидяктәт, мүвәлит йөңкә рөкнәт.

Вот, әләмәтә тетыңкес кәл кәләңтәмин, айхәмәл.

Тетыңкес сәв өйөхтәл, ылә алоләл, нәвәмлә:

– Пәтә вәдә, кәв ләхәп кә! Мүвәлит тәхнам – тохнам ювриләдән? Мөгади нәты ястәтә кичән вәд? Я тәка, нәвәма, нәвәма, мүв тохнәи вәдән, мүвәли вуйән? Йәм ясәң – кәлнат өт ймсә, өс пәнам мөга вәрәт нәты – илә пәрәхәд! Вуәл вәлз, ит пәләм төшә йәм ясәң пәтә.

Сэв нөви пöрөхдөл, идиам лөхөл, тстяңксм кёв мäre
тöхнам айбөл, пасипа ястөл панө мөнтө мөтэ сөнөлнам мөнөл.
– Тстяңки, яста, мўвөди сөв нўнаты ястөх?
– Ястөх, ма мөк мукәмнат кёра йаңктахэ мосөл, вөртыш
– сорниш мёрөнқ воньттыяхэ.

Калаң аленнө йөм сәрки мустөм кайңаң колөп өйөхтөл,
мант ыдө катөл.

– Аннэ, нятьеликкэ, тэм қолөп ал кэсэ, па пälөки мөна,
йөм сәрки ими ал вөйөхлэ, рошплатө йөм нэ.

Қолөп көвит йөм сәрки ими көвөтлөл, кälө сәмөт ыдө
рäхислөл. Тстяңксмнө дўв килтылаи:

– Йөм ими, рошплатөхэ ланқлөн! Кätөл Ими исвремөт,
Кätөл Ими äвит äнтө мäнгчөлө, нўнө нўң колөп сорөлгөдөн. –
Илөчөк мөнөл панө өс ястөл – тит мўвөди йөм сәрки, ай
нымөл – қымөл вөйөх, өс өтьэ мөнат пыхөртөл, мөнаты,
каңгөхэ, кайңилөх – пälөмлөх вäлдөхэ пыхөртөл.

Пыринөт:

- 1). Мўват Аннэ тстяңкил вәрөт илты өкцө – пälөхэ äлө
йөл?
- 2). Аннэ тстяңки мўвөди вәрөнтөхөл?
- 3). Мўват йөм сәрки тстяңкинө килтыи?
- 4). Нөн мөтэ мулөт көмилтөх?

Кул тарттө кäre (Кимөтмөт өх)

Кул тарттахэ тстяңксмнө вичө вөйхөйөм. Кул тарттө
кäre – тит энөл дыл, вать юхэты доньтымни, лөх кўтылаи
көлөт, ти келөты мулэм мөнөл. Өс тиминт дыл йаңчөнө кат ныр
өхтынө лөмөт кул тарттахэ. Дөмөт ыллинө сähөл юхөтнат, пой
юхөтнат най ўлли. Кätали кул ньäкөсли, рихли, өс агнө,
чөнқлөх латнө, вөтлөх латнө, кул тарттахэ вәрди.

Иттөн мин тстяңксмнат өллинтахэ сäк лөмөтлөмөн, өс
йәрмак йәрнас ная äнтө пөкөл. Тстяңксм канса юрхөди най
вартө юхөт – қотөт нәрөма идө рäхиплөл.

Ти өтөт там мусмөхтөлөт, – вичө дўв тснө ньäвмилөл. Өс
канса кырөхэ тўхөт кäv олкас псчканы, иямөк чихөп панө вäх
нул пәнөл, өс ма най ўлатө кича сорөм өңқкөн вäнталөт вөлөм,
панө мин ат мäre кул тарттахэ мөнлөмөн.

Дылнө Околь тстяңксм тўхөт кäv өхтыя сорөм өңқкөн
чихөп пәнөл панө вäх пулнат сäңклөтөх, я-а, сорисч най сулөт
өссөннам рөхлөт. Ти най сулөт чихөп өхтыя көрөхлөт панө
мулэмлатөхэ йөлөт. Тстяңксм дүл потьхөл турнахэ вәрлөхөл
панө йөмеликкэ по чихөннам пөвинтөл, панө чихөп ти
потьхөдөми. Ма вичө сәмхэ – пөлхэ йөхиллөм, вичө
нөмөксөхлөм, көмлө панө мўв тохннө най сулөт тиминт сәрө
кäv патэли лөхтинө каянхтөхөмлөт? Тстяңксм мантэм
ястөхөл, мөттө най сул качөң өт лөхтинө вälөл, төшпө ти сул
өйөхтөтөхэ көл вултахэ мосөл. Төшпө качөң каянтөк кө ти най
сул вутө көл äнтө вул.

Вот тьäкэ әй әнөлөх йөтөхэ йөх, дыл өхтынө лэңкөм
төнтөх пулөт, лыштөт, тухрөт сөлдөлөт, най лөмөт ыллинө
төхнам – тохнам йаңқидөл, най иялөмөт көккө – ванхэ
йөхиллөт, әй латнө тстяңксм пыттахэ йөх.

– Тит мўвөдият туласлөлөн, вуллөх дөйди көла
вортыламини? Мўват най вокнидөл? Минаты рошплатөхэ
уврөхлөдөн?

– Тстяңки, өс вотнө най келинө вокнидөи?
– Дўвнө тснө вокнидөи.

Әйя, вөртө тälөк ими!
Нўң я төшпө йакөн вällөн,
Канса кырөх лөхли өдөн,
Ит я тўхөт юхөт дилөн,
Төхнам – тохнам пätялөлөн!

– Өс най ими мўвөди ястөл? – манө пырини.
– Өс най ими вот икни ястөл.

Ма я вичө йөхэ мослөйөм,
Ма пўмама лөх я кохөтлөт.
Литя йөлөт, нөк ма ўллодйөм.

Мантэмнат я литёт ксвэртлэт.

Өссөх иминэ нөк я паноюём.

Сай лып дэхлия тэхэ умтойём.

Вотнө нялэмлаам юхд иёхэллат.

Вотнө мултэмлаам иадэ пёхэллат.

Кэтя Вот ики, мантэм ястөхдэ –

Атөм нямөснат мўват ияңкыллөн?

Лўвө тьяка вот айхэ өнтө йөл, тэт тырөхлөл, тёт тырөхлөл, па көла па кэняхтөл, Тухэт төхнам – тохнам тосөл, өс най нялэмөтнө лэмөт мачэт коть вөтьөхтөл.

– Лўв чөпты вэрми, кемө мөнтахэ мосөл, рөхөлцөлөтө кө катөлми, төнтөх савөн дэхлия паниди панө юк ксвинат өвтыд маччөлми, – тстяңкөс ястөх.

Лўв чөпөңкэ, энөл савөн панө лэхэрт ксви вөй панө лыпи кемө атол. Ма арпа тстяңкөс вотнат ньавөмтө тохи көмилэм, төшпө көлмал йөмхө өнтө көлдам.

– Я өс, йөмөликкэ көлнам өнтө көлөнтөх, ит өс лўвө пөтөлэм тохине өмсилөл, – пөрхи йөттал, лўв ньавөмөл.

Ма виçө тснө нөмөксөм, мөттө чөпөңкэ айхэ йөл, Лўв айта ти вэр пөтан, ма чөпөңкэ аялөм, мөттө тстяңкөс найнат – вотнат ньавөмтө көл вуй.

Пырипөт:

- 1). Нөң кул тэрттө вэр вуйтөх?
- 2). Нөң мөхкинэ көлнө кул тэртли?
- 3). Мөга урнө най вотнө воклини?
- 4). Мўв арөх най вотнө ирөх?
- 5). Тстяңкинэ вот көлнө айхэ вэри?
- 6). Пөкөт санки өтөт миднэт мўв өнтө?

Сэв көрхөм лот
(Кулмөт өх)

Өй мөга сьснө, мўв латнө мөң кул ньаксув, йавөн төмпни Пролка пэх суй күнтөхлүв:

– Околь тсти, тёт ылө штөм сэв алаа!

Тстяңкөс кул ыла рөхөмтөтөх, ньаксинтэпнат нөк аялэмтөх, йавөн кўрат уңгчөх, ма пө өтьө пыра өнтө котьхөм.

Пөлать өвтыно мин пихтэм төвлөң вөйөх өйөхтөхмөн, лўв пайлаңкөл архө панин алаа, сиплөл нөрөккө катөлтөх, адрмөга пөрөхлөтэ пөткөхлөх, төшпө өнтө пөрөхлөх.

– Тит атөм мөга вөйөх мөң сэвув ыла вёл, Аяллитөх, интөм сэк кутьөңнө ти арит па мөга төвлөң вөйөх пун. Лўвө айта, дин нола питхөн, төшпө сэв нөккли өнтө пит, төм куйөлнө вөли.

Тстяңкөс ньаксинтэпнат мөх вөс кын, штөм сэв пайлаңцөлми вөй, ти вөса пайтөх панө ньавөм:

– Нўң нэри иёвтөн, нэрия пө мөндөн.

Мин Пролканат сэв өвтыя өвөр мик кынмөн. Тстяңкөс өс сирнам ньавөм:

– Йөм нямсөп нўң төвлөң вөйөх, морты мөхнам нўң өнтө мөндөн, схди лотэт мөңтэвнат өйкэ вэдөлди. Ит өс па төвлөң вөйөхөт дөхлөхтөхтөхө йөлөт, нсврмөт анемтөлөт, өс аяк кўтылнө нўң өнтэм вөслөн. Нўң мөңаты өнтө ўрөх, өс вөнт нўңцатылөх кснярхө йөх.

Тэм тстяңкөс ястөм көлөт пырнө сэв мантэм чдальхө йөх, нчөк инстахэ йөтахэ йөхилөм, төшпө мант сараккө катлөм, панө виçө вадтам нөптамнө ти вэр нөмлэм.

Пырипөт:

- 1). Сэк көты йөх?
- 2). Сэв тстяңкинэ көты вэри?
- 3). Нөң мөга питьөңкөли анемтөтөх?
- 4). Анемтөм питьөңкөли көлнө вөл?
- 5). Мўват йөмнам вөйөх тайта өнтө мустөл?

Имихөн-икихөн пэх
(Төрөм йавөн йох монть)

Өй вочнө айта Морка вэ-аа. Тсэң тьөрас кө, тсэң Морка кө. Ти вадтла-колдлнө, тюким ксняр йохнам лөхли атөм! Амп тэла, Ванөлуга ксняр кө мөнөл күнтө, аминө рсскө

нъяты. Тюким тасең, вөккән, игнам-қонам лэйәләтә кичәл әнтәм.

Әй мәта ләтнә то вочнә-пухәләлә вәлталнә, воч лөх пыхәртә урт имихән-никхән тьяақа пәх тейхән. Тю пәх теймин, терәм қота туккән, юминт ныпск әйәхтәккән, тьяақа ти пырәс имихән-никхән пәх, там ти Морка тасәт-вәхәт, тасәт-вәккән қөхә ымәл. Морка әви вәл, тьяәрас қө әви. Тьяақа то ясәң тьяәрас куя мән. Тьяәрас қө нъявмиләл: «Тит мұв ясәң! Ма төвөнә кичәм әнтәм, – ястәл. – Ти қәрас воч лөх – вәх лөх үлөт имихән-никхән пәхин там тьсәм алтәхә, тәйтәхә! Тит мұв ясәң!»

Тьяақа воч лөх – вәх лөх үлөт имихән-никхән пәхин мұв қөв әнмәл! Әй мәта ләтнә, то вәлталнә, па қәтәл вәрли, сөччә-қөвәләтә, мөнтә лөвиптхә йөх. Қөвәләтә қөхә йөх. Әй мәта ләтнә йәңқтәл-мәнтәлнә, воч лөх – вәх лөх, пухәл лөх имихән-никхән пәх пырәс ики әйәхтөх. Чунчлөх-унчлөх пырәс икәли. Тю пырәс икили әйәхтәмәл, тьяақа вәх чөп пәхнам нъявмиләл: «Имихән-никхән пәх, әнәлхә пә йәхән! Қәднам мөвлән?» Я ястәл: «Ма йәнтәхмин қөвәтлөләм». «Ма тьяақа нұңат тиминт ныпскат мөдәм. Нұң та, өта, тәм ныпск тувс. Тасәң тьяәрас қө Моркаха тувс панә төвә мөс. Нұң яста, төвә әви вәлән, там вөнкә йөлән».

Төвә йөвәт. Тьяақа тасәң тьяәрас қө Морка йәкән әнтәм. Ныпск имия мәйтәх. Әс әмпәт әссөңнам нзәрләт. Тю иминә лөңтөхты. Тәми то ныпскнә төвөнә қәңчмин: « Ими, сорха лэйх! Ма пәртхи йөвәттамнә, пори алтята, пори пәсанат ымтыла, вәрида. Ти қәтәл ма пәртхи йөвәтләм. Ма пәртхи йөвәттам қәтәләлә пори ыхәмтәтәхә. Воч лөх, ур лөх имихән-никхән пәха әвмән төвә ометәмән. Ма йөвәттам ләтнә пәсана әдә ымәләтәхә». Ими ястәл: «Тьяақа мәнә. Ма тья қәтәл нұңат кәңчләм». Имихән-никхән пәх мән.

Әй мәта қәтәләлә ти кәңчи. «Тснә, тснә, йүва. Улән икс ти йөвәл. Пори өхлмтәдув». Пори өхлмтәтә то пәх мән. Төвә инә ымәл, тьяақа мәта мәрә вәл, тьяәрас қө тет йәкәнам ләңдә. Ики паннә нъявәм: «Вәлз, тәм мәта чүксәңә питтөх?» «Өнта, ныпск тәтты, – ими нъявмиләл, – нұң вәлз төвөнә қәңчс, там ма йөвәттамнә, пори-мәтәли ымта, вәра, алтята. Там пори әдә

өхлмтәли. Воч лөх, пухәл – лөх ур имихән-никхән пәха әвмән ометәтәхә». Тьяақа тьяәрас қө Морка өх әдә рәхлпәхәл: «Қояхи нәмләхтәх, мин әвмән төхә мөтәхә?» «Кәс, ныпскс тогты». Тю ныпск төвә мән. Ләңгәхә вәри, чопәңка, лүв қәңчәм ныпскәл тәми. Қөты йәл, то әвида төвә ти умәттәх.

Пырипәт:

1). Имихән-никхән мұв тохлнә вөдхән?

2). Имихән-никхән пәх қөллә әнәм?

ә). Мұват Морка тьяәрас қө Имихән-никхән пәх вөнкә өңтә ләңқтәх?

4). Қөллә Имихән-никхән пәх имснқә йөх?

Қуйкө панә лүк

Лүк ики Қуйкө пырипәл:

– Қуйкө, нұң мұвәли вәрлән?

– Сәсәх.

– Мұват нұңаты сәсәх мөсәл?

– Нұңат қәтәләтәх.

– Әс қөллә мант қәтәләлән?

– Тәм сохләт өхтынә скөнта, то ләтнә ястәләм.

Лүк ики сохләт өхтынә скөнтәтәхә йәхләләх, нөмәқсәмәл пырипә вөнт уйнам пәрәхләх.

Лүк ики вөнтәтнә ләхләхтәх, йөхмәтнә ләхләхтәх, төшә вичә сәсәх илты нөмәқсәх. Әнта қөллә лүв Қуйкөнә нәтәлән? Сәсәх пә тит мұвәли?

Лүк ики тснә йәңқиләх, йәңқиләх. Әс әй то лота йөвәт. Қуйкө тәт әнтәм, төшә йәкә мәнмәл лөңқи йәм сохәләлә йөрәхләл. Лүк ики төңкә нъяләк, лөңқи йәм сохләт өхтыя нзәрмөх ектахә. Тьяақа мәта терәм! Немәләта юх чөпәтнә өбрхл. Тснә ти Лүк ики Қуйкөнә қатәл. Я, мөс!

Пырипәт:

1). Қуйкө мұвәли вәрәптөх?

2). Лүк ики қөллә Қуйкөнә қатәл?

Маргарита Кузьминична Анисимкова –
руть писатель

Маргарита Кузьминична Анисимкова тит руты ими. Төһпө
вәдмәдә мәрә вичә маньси йох иаты қанчантәх.

Аўв 1928 олаң Свердловскәй областнә сәма пнт. Ханты-
Мансийск вочнә «Ленинская правда» газетанә ропитләх,
телевидения Ханты-Мансийскәй студиянә ропитләх панә
книгах қанчантәх. 1960 олаң «Маньси моншьәт»
(«Мансийские сказки») әтәт. Тит Маргарита Кузьминична олаң
книга. Тут пырнә өс па книгахәт әтәт: «Тонья әрт» («Танья-
богатырь»), «Өнчәх йәхләх сат вәдмә» («Жили-были сосновыс
братья»), «Йәңкәң Мәх» («Янгал-Маа»), «Ваули», «Аор войәх
йис» («Плач гагары»), «Дәпәт йәңкә» («Налсдь») панә па
книгахәт. Маргарита Кузьминична маньси няләм чәв әнтә вул.
Книгаләд әйнам руты сохит қанчәл.

Ит ти ими Нижневартонск вочнә вәдәл. Қон юстәм әтьә
тәял. Медаль «За доблестный труд в Великой Отечественной
войне 1941-1945гг.», пос «За достижения в культуре» панә па
дипломәт.

Маргарита Кузьминична Союз СССР журналистәга вәйи.

А.С.Песикова

Пыриләт:

- 1). Маргарита Кузьминична мўв пәкәт ими?
- 2). Мәта книгахәт аўв қанч? Мәта няләм чәвнат?
- 3). Мўв вәр пәтан Маргарита Кузьминична қон юстәмат
мәи?

Пули ләңәлгәл

-1-

Нямәк пемәт өвтәя
Нятәәликкә әлүнтәләм.
Әй ма лоқәм* әсәмхә я,
Па ма лоқәм сәк йўкан
Өвтәхсма ләңкәнтәләм.

Әй я вәдә шиқши* сәңдам
Ыдә мәлхә вәйәмтәл.
Кәшләкәм* кўч илә сәхрс!
Па я вәдә шиқши сәңдам
Кәмән әләл әлсинтәл.
Қәк кўт әләл күнтәхләл.
Әй я вәдә әй қәс* пәлкам
Тәңкә мәлхә вәйәмтәл.
Кәшләкәм кўч илә сәхрс!
Па я вәдә қәс пәлкам
Йәңкәт-мәхәт вошйәл*,
Войхәт-қуләт раңйәл.
Әй я вәдә әй аңқәләлзм*
Тәңкә мәлхә вәйәмтәл.
Кәшләкәм кўч илә сәхрс!
Па я вәдә әй аңқәләлзм
Қаңәң кәм сўй қәләнтәл,
Йәмәт қөв сўй вәйинтәл,
Әйпа қәләлзм, мәтәлиә,
Әйпа вуләм, мәтәлиә
Вәдәтә нәптам әвәтәл.
Ма я сорхә, вур* ики,
Ма я пәста, әрт ики,
Қонтхән* тәя ләләмтәм.
Ма нәптама йәврәм қантәх,
Ма нәптама йәрмәм қантәх
Кўр я сўйәл тет сәтәл.
Мәта әтәм қантәк қуя,
Мәта нақләт қантәк қуя
Қунтә ма я вәрәнтәхләм?
Йимәң әтәм, Төрәм ики!
Сорисң йәхәм, Төрәм ики!
Нүдәтәя ләлгәтәхләм!
Войәх ньәви йәм пори,
Всәл ньәви йәм йыри
Чымәл мўвә вәрәнтәхләм?
Әнәл муләп* йәм қәләт,

Өхөт пәнәм* иєм яснөт
Чымөл мўвә ястөхлөм?
Ит я мўват вәлтө нөптам,
Ит я мўват ләлтө лиләм
Қантөк қуя артылаз?
Атөм өнгө вәрөм вөйөх,
Наклат өнгө вәрөм вөйөх
Қантөк қуи күнтө көнтөл?
Лид пәнөлтө ур вөйөх,
Нөпөт тәйтө вөнг вөйөх,
Қантөк қуи күнтө көнтөл?
Тьөқри* тәйтө қантөк қуя,
Сөх юх* тәйтө қантөк қуя
Мөрмин төхө ньончимтөм.
Сөх юх илә кбстан қблат,
Сөх юх илә мөрттаң қблат
Қантөх илтя кўримтөм.
Өнөл мөрнат қантөк қуя,
Сүйөң мөрнат сөх юхөди,
Сөх юхөди төхө лўкөм.
Лунқөт тәди өнөл ләпас*,
Қалтөг* тәди өнөл ләпас
Сөх я юхнө мухты пәди,
Өнөл Луцқи Санқи вөйөх,
Өнөл қалты Нәри* вөйөх
Қўтькө иты илә көрөх.

Пырипөт:

- 1). Вуллөх қолөт нөк қангитөх. Ти қолөт нөң вулгөх?
- 2). Йимөң қолөт мөтә өтөт постәләг? Тиминг қолөт нән қөдиләтөх?

-11-

Тьөрас нымөт вәлтө вочнө,
Тьөрас қуйөт вәлтө вочнө
Ине төхө вәрөхләм.
Ньөлө күнтө ньөлөпа,

34

Вәт я күнтө вәгөдга
Өссх ики вихилөх.
Тьөрас нымөт тьөраснө,
Тьөрас қуйөт тьөраснө
Аьмидойөм, васкидойөм.
Йимөң қот мул йәчөхә,
Сунқлөх қот пөч йәчөхә
Рытнат-авөднат ньөримтойөм.
Ньөлө пәртөң дәмөга,
Вәты пәртөң дәмөга
Ма я төхө адогойөм.
Ньөлө кәхнөп сәқамә,
Вәты кәхнөп сәқамә
Йохнө илә нөсиди.
Пори пәсан йөм қутьәңә,
Тасөң пәсан йөм қутьәңә
Ма я төхө умтойөм.
Лоқсм өвты, көплөк өвты
Сўкат-кават, йәриас сөхәт,
Пөкөт сиват артыалт.
Луцқи тывөм қөсәлнат,
Қалты тывөм қөсәлнат
Ектө тюрөссм дәйөллөм.

Пырипөт:

- 1). Қөдиө Пули выхәдты*?
- 2). Тәм нөлөтнө Пули тәнө выхәдтәди мўв өнгө?
- 3). Мўват төг «ньөлө» пәнә «вәт» әрөхдөхөдди?

-111-

Сәқи пәри, ньыри пәри
Пырәс ими қбләхият
Қот ләхлия төхө көрөх.
Пут вөчөхтө тьөрци сүйинат,
Юх тыкөртө вәт тур сүйинат
Йоха тәнө ястөхәл.

35

«Өйя-куйта, ти Тсть ики*.
Өйя-куйта, алаге ики
Манә вәлә выхәалты*!»
Тьбрас скта имитнә,
Тьбрас моньтья икигнә
Әсх ими пәрхи вәри:
«Оләх-моләх имилиңки,
Рәңкхәң-пәңкхәң имилиңки,
Рохләң қолат ала липта!»
Пәрәң сәхәп әсх ими,
Тьөрни сүйәп пырәс ими
Тә то пәрхи вәрахтәл:
«Өйя-куйта, чопәңка,
Өйя-куйта, гәнә ти,
Войәх манә выхәалты.
Әй икема ястәхләм,
Әй икема молхләм:
Саңкәң лорнә войәх пәвәл».
Икәм мантәм: «Йәмнам ясәң!
Апта лорнә васәх олдас,
Ләнты пәрәт ньәрхилләт».
«Әнта, ики, вәрәкса!
Әнта, куәм, ньол вәя!
Войәк кәңчә йәңкила!»
Әй икәм я мантәм ястәл:
«Ньәла ылли вәләт әт
Нүңнә вәлә әнтә вули.
Саңкәң лорнә лүв әпта
Ләхи юхәт қавиләт*.
Қави* юхәт нопәтләт*.
Қумпнә тостә йәмнам өтәт,
Йәңкиә тостә йәмнам өтәт
Войәккә нүң әңкрәмтәләл».

Пырипәт:

- 1). Қәяхинә олаң Пути сәмәалты?
- 2). Әсх ики имия мұнат әнтә әвәл?

-1У-

Өнәл рәсәң суминга,
Қаңчаң сиккәң йәриасам
Манә илә кәсикхән.
Латьәк куйкә вөрәпхә,
Өнәл куйкә ләмәтхә
Манә тәхә юнтыхән.
Қаләк сәхли сәккәләм,
Нәви өптәп сәккәләм
Мил ылли йәвәрхәләм.
Икәм тайтә ләхләң әнтәп,
Икәм тайтә соплаң әнтәп
Күтпәләма ләхләхтәм.
Моқи тайәм икәм сәх юх,
Ар я войәх пихтәм сәх юх
Кәтәләма куврәмтәм.
Қаңчә йөнтә әсх ими,
Рат* най үлгә пырәс ими
Войәк кәңчә ләләмтәх.
Йәмнам вөнтнә йәңкәтә войәх,
Йәмнам йәңкиә рүңкәтә войәх
Апта манә қоләмтәләм.

-У-

Нәрәм қамәч мив өвтынә,
Вәртә тютькәл ләнт өвтынә
Войәх вөймин алаа төт.
Вөнтәң уйна йәңкәм ики,
Войәк кәңчәм мәтәм ики
Манә сұят вәрәпты:
«Тстьтсть икәв, вәрәхла!
Мантәм қәтя әңкрәмта!
Ай ньыр лөвит ай чүккә,
Ай пос лөвит ай чүккә
Мант я қәтя ньәтьәхта».
Тстьтсть икәв нөк ләккәшп.

Төхнэм-тохнам аңдрэмтэх,
Мантэма я көсөл куй.
Алэмөта пай мөрөкинт,
Потөм мөхл кав кэнтэкинт,
Полъөк* тейнэ мантэма йүв.
Йингя чүчөм энэл сөх юх,
Мувты пәдтә пәстә сөх юх
Көврөмтөтөх, дүкөмтөтөх,
Лұватыла сөх юх тада
Тетьтеть икв күнөмтөтөх,
Манә өс я пыхөртөхди.
Лункөт тәди энөл ләпас*,
Калтөт тәди энөл ләпас*,
Сөх я юхнә муvты пәди.

- 1). Иминә Пули мұват сұят вәри?
- 2). Иминә Пули көлнә қоләмты?

-У1-

Икөм қота нүрөхтөм,
Лұватыла виқкөтөм:
«Қәви юхс төхә тылз!»
Тәйтә икөм мантэм ястәл,
Әссөх икөм мантэм ньәвмөл,
Манә әлө қоләнтөхди.
Қут я пәңкәп лүләнәт,
Дәпәт пәңкәп лүләнәт
Мантэм тәнә йөхиләх:
«Нөләт тәйөм йөм икөм,
Дәңқини тәйөм йөм пырсөм,
Ма көләма қөләнәт.
Тьөрас нынәт пухәла,
Тьөрас куйәт пухәла
Тэм Теть икөв тутә ләтнә,
Нынәт-куйәтә ястөхлә,
Ай икөрсмөтә ястөхлә-
Қәви* манә выхәлтнә».

Сөхәт пәрип пырәс ими,
Тьәриңи сүйәп әссөх ими
Ньәвәмтәд я төвә тәрөм.
Төшпә ма, пули ики,
Йинстә кәл пә әнтә вуләм,
Ньәхтә кәл пә әнтә вуләм.
Дәри кәтләм дәри дигтөт,
Аси кәтләм Аси дигтөт-
Пәри пәсан кұрәдә мыньләт.
Әнәл порсөң йимәң қәтәл,
Ектә тырсөм йимәң қәтәл
Йөхнә лүвә моньтиләм.
Ектә кұрәң сктә лотәт,
Нөктә көтәң нөктә лотәт
Тэм сыс мөчө скилитөх
Урәң қалтхә вөнт лунқ ныңкә,
Нөрөм қалтхә нөрөм лунқкә
Итпә мант я тәиндигтөх.

Пырипәт:

- 1). Әссөх ики имид мұват йох ләпәдтөтәхә ширт?
- 2). Пули йох мұвәди вәртәхә ширт?
- 3). Нүң Пули сктә вуйилән?

ЛОКСМ* – локи – мсдвєжъя передняя лапа (язык табу)
ШИКИП* – шикип – нос мсдвєдѣ (язык табу)
КӨПЛӨКӨМ* – көплөк – голова мсдвєдѣ
КӨС* – глаз мсдвєдѣ (язык табу)
ВОШИЙӨД* – вошита – провєррить (язык табу)
АҢКӘЛӨТӨМ* – аңкәл – пєнь – ухо мсдвєдѣ (язык табу)
ВУР ИКИ* – тәшжыйный мужчина – мсдвєдѣ (язык табу)
КОНТӨХӨН* – қонтәх – ножка лабаз – задняя лапа мсдвєдѣ (язык табу)
ӨНӨЛ МУЛӨП* – всликая молитва (язык табу)
ӨХӨТ ПӘНӨМ* – өхөт пәнта – поклон с молитвой (язык табу)
ТЬӨҚРИ* – тонкий нож (язык табу)
СӨХ ЮХ* – копьє (язык табу)
ЛУҢҚӨТ ТӘЛИ ӨНӨЛ АҢПАС* – богами полный лабаз – туловище мсдвєдѣ (язык табу)
КАДӨТӨ* – кад – дух (язык табу)
НӘРИ* – Земля (язык табу)
ТӘТЬ ИКИ* – делушка – мсдвєдѣ (язык табу)
ВЫХӨДҢТЫ* – выхөдгөтә – добыть мсдвєдѣ (язык табу)
АҢХИ ЮХӨТ ҚӘВИЛАТ* ҚӘВИ ЮХӨТ НӨПӨТЛАТ* – тошяки по воде носит (язык табу).
ПОДЬӨК* – задняя лапа мсдвєдѣ (язык табу)
КАДӨТ ТӘЛИ ӨНӨЛ АҢПАС* – духами полный лабаз туловище – мсдвєдѣ (язык табу)
СӨХ Я ЮХӨНӨ МУВТЫ ПӘЛИ* – копьє насковзь, прошло – добыт мсдвєсь (язык табу)

Матрёна Панкратьевна Вахрушева – маньси йох одәң писатель панө учёный

Матрена Панкратьевна Вахрушева Харәм пухәднө, 1918 аҗы сәма пит. Тю латнө кәв ләк өнтәм вөл, вәх ухәт өнтәм вөл. Маньси йох тьє сысәтнө пухәдхә вөлөт, кул-войөк көнтөт. Матрёна Вахрушева вансип школа төрмөдгөмәд пырнө, Орско-Вогульский педагогический училища төрмөдгөх. Тьыт пырнө Ленинградский Народов Севера института өнөлдөхөдгөхә вөл. Төт пә лүв фашиста аҗднө йөвты. Ари-чымди кат олхән Ленинградский блокаданә вөл. Аҗлөх-куллөх сараң дилөңкө вөл. Матрёна Панкратьевна йохлат әй өхәп аҗдә иәрипты вәрохи пәә туви. Мөң округувнө, Карымкар школанә өнөлдөтө пәткө ропитлөх.

Аҗдә пырнө лүв өс Ленинград воча кирөхлөх өнөлдөхөдмәл, А.И.Герцен нәмири института ропитлөтәхә мән. Төт Матрёна Панкратьевна маньси нҗлөм чәв күтьхөдгөх, ар кинга канч. Книгалднө маньси монтьөт, архөт, мудькит, мөңдөтөлөт кәңчидөх.

Матрёна Панкратьевна ари-чымди ньылсот кат олхән вөл. 1000 олднө лүв суралөх. Ит мөң лүв кәңчөм әймөтә ясөт мөңдөтәүв.

А.С.Песикова

Пырипөт:

- 1). Матрёна Панкратьевна йохдәл мөтә мөхнө вөлөт?
- 2). Мөтә вочнө лүв өнөлдөхөд?
- 3). Мөтә нҗлөм чәв Матрёна Панкратьевна күтьхөдгөх?

Мөх пул пухөл

Харәм пухөл йөңки мөх пул йә чөнө умөс.

Кит пәләки кат йәвөнхән. Өс күч ылаам, күч нөкнам нөрөм панө вөнтөт. Пухөл мәхәлты әйнам йөңк, тит Юконда йәвөнә килөм йәвөнхән: аҗкхән, сүйөң Васкалтынья панө бивлөх, сүйлөх Харамья.

Дөң чөңк йөңкип Харамьянө аҗөм-кигөм аҗит-пәхөт пәвөллөт, төшө күли Васкалтыньяхә әй мөтәли пә өнтө мөнөл, йөңкөл түйлөх йөңк кинья потөм.

Харамья панэ Юконда мэндт вичэ аплэтлэхэн. Мү
латнэ ти йävөнхэн вариат таварилхэн, куа күч витранат өмр
күч көтнат вэс.

Ай Юконда йемат лөккөнц Эй күнцөлнө пөхтө вөнт, п
күнцөлнө – нэви сэнки, аләмөтвэ түлэх лоньт, панэ ву
урөлнө римкңит. Ангчөх Ём. Ньөхэс мөрөңц Пөтяр. Канөк.
Тавин морты вөйхэт йөвөтлөт.

Мүв латнэ Ай Юкондахи вот вөтөл, пой юхэ
лыпөлдэлат лөмпөдөлөт, лөмпөдөлөт, аләмөтэ мөңаты мөтэ өй
наты мөлөхлөт.

Йävөн ав нсвөрхэ ымөл, сорхэ авад, па сөңнам п
кирөхлөл, өс кәккөнц чыпнө эйсөңнам нсвөрл, эйсөңнам
лорөхлөл, аләмөтэ пай вихэл. Өс лорөтнө сүй өнтэм – кәй
өнтэм! Дор маньси нялэм чäвнө «тур». Курсель – тур
Сальтпатыям – тур. Нэви тавөн йөңкнө – мävтөх, ахөрнө,
сорт, йäv.

Ма нсврсм вällөсам! Төт ма сäма пнгөм, төт школахэ
мөнө!

Сүхэснө эй йөккөлдмнат вүтө йäңкүлөм, канөк
воньтъяхэ. Күрмөнц лэж көвит, нсрөм көвит, па мива па
нэврлөммин, эй сарнам, эй сарнам, вөнт уриан мөңдөм. Төт
атсм вätөл өмөтл. Төт пө мөң вätөлнө вällөм, йөхөм-нсрөм
äвөд тайтө чамөч ылия лäрөмтөмин, äмлюв. Тонн ким канөк
воньтлюв, ти канөк өнөл күчмөтэ панылюв, өвтылал юх
навөлат тавөрмин төйлюв, там пупиннө илэ ац кынтахэ. Лүв
тъяка пуния мүй тохи виңкөл!?

Эй латнө тиминт вяр вөл. Ма сар нөңаты ястөдөм. Доньт
чухөт, атсм лав пул, йөлөп лоньт өвтынө потөм канөк тутахэ.
Александр пäхэл өтъя йөтэ тувтөх. Канөккөнц күчөм нсрөм
төмпиннө умэс, йөхөм өвтынө, нәмөл пө Лорнляп. Лүв тъяка
вөйөк көңчө кө сämөл пылөң, паннө вүттөн панам вярөт
өйөхтөх.

Лүв тъяка көяхи ти арит вөв тъял, тснө äнө юх лäрөдлат-
учөллат нөк нсөримтөтөхэ? Ичөк пыритөтөхэ өнтө мөсөл,
мүйөли төт вөл. Эйнам сäмты.

Атсм пäхөллат, ма мäнемнат, лäккөнц äвөл лэка кыйтөх,
өс лин күрат мөнхэн. Лин лөмскөмин мөңдөхэн. Сарнө лоньт

өвтынө аләмөтэ вөр вөрңилөл. Лүв тъяка! Эймөтди канөк ылө
нөрөнтөтөх, канөк вөр эйнам мөх өвтынэ ньäлчөхтөтөх, мүй
төңнө див, төт пө тällөмтөх. Па вөнт вөйөх тснө лäйхөл
мүйө?

Атем пярт нөк нсөримтөтөх, я-а, күчөмнө пуни төт
нөсөл. Лүв ылө кäняхтөх. Атема көсхөл куй, мөрникөнт панө
өн кätөл мөтөхэ ндөптөх.

Атем лүватылди сөхөптөтөх. Эй ньолнат вухөлтөтөх.
Йäкөн мөң өмөслүв, атсв мäңглюв, төл тъяка пөңан
сөңди. Паннө нäмдөхтүв, тэм иттөн эймөтди сäви пай
нөңкөлдөлүв.

Сарпиннө эй лөккөнц вөйөх сүй йөх, лүв пыри кимөт,
куамөт, ньөлмөт панө чäмө эй күрөмнө көрөхтөт.

Мөң то латнө сң үрөккө латөт äвөдэ пулөт панө вөйөк
вөңчө амп төюв. Эй амп – пуни кича, па амп – ньөхөсө, вөнт
вөдн, күрөң вөйөхэ, вäнгөрэ, лäңкия. Өс эй амп төюв, лүв
нөңт ньымөл-кымөдлэ ропөстө вяр төй – йөмнам амп пөри.
Нсврмөтэ йäкөн кытъяхэ көты йөх. Өс вөйөк көңчмин
көднө тällи! Йөмнам төхнам-тохнам рөпөсэ.

Нсврсм вällөсам! Анцксм тур сүй, атсм чäкөм туйөс, лүв
кнсэхэл!

Итнө ма көдлэм, көдлнө ма мäнем ньäхлал, көднө ампөт
рөпөслөт, көднө йөңк лөңин сүйөңкө ньäхөрл, көднө тällхин
нөңди вот архөл.

Пырипөт:

- 1). Тэм ясөң мүй арит пулөхэ йүтлди?
- 2). Матрөна Панкратьсвина мүй көрас мөхнө вөл?
- 3). Лүв мөхөл мөң мөхув көрас тъял мүй өнтө?
- 4). Ит кäнтөх йөх эй тснө вällөт?
- 5). Йыс вällөс панө ит вällөс мүйөдлалд кнтөт?
- 6). Йимөн пуни ясөң-көд нөң вүлтөх мүй өнтө?
- 7). Мөтэ көрас кот тэм нөпөтнө өнтэм?

Ай Юконда кэвит ылдам

Мөң – ма, атем панә мәнәм – пой рытнат Ай Юконда йәвөн кэвит ныкнам асаэмтув, Кондинский район йәчәхә Нахрачи пухөлнам мәндув. Ай панә Әнәл Юкондахән Конди йәвөны киллэхән. Әс Нахрачи пухәл Конда йәвөн лөвнә омәсә. Юконда юхи лувәтнә пой рытәв вутәдәтә тәдмин түвә. Ең үрәккә китпа күрат мәнмин, нык админ мәнүв.

Ма мәнәмнат дәпәт күримәп школа – интернат өнәдәтәхәдәхә мәнләмән.

Әсәх атемән кансаккөң әнәл турупка тәдмин лөвәдәтәх. Пәхтә атнә, мүй дәтнә мин мәнәмнат вөйлоймән, лүй нъявмидәл.

– Вөядыттән. Нынытнтән. Әс мантэм уләм әнтә йуа. Ма атыл лөвәдәтәләм.

Мин я көв мәрә әнтә партлоймән. Мин вөйәйтәдәймән, әс атемән, канса тәдмин, лөвәдәтәл.

Әй дәтнә руңкәп сүй күнтәхуәв, әләмәтә сәт пули нолә өкмәт панә нолә вәлләт. Ти сүй па сөңнә па кәрәхәлә. Мин тылөңкә йәхмән, атемән өтьә тәв кәләт йәх, сүйдәх лөвәдәтәхә йәх. Лулхәл нятьәликкә әләмләхәл панә әй тәнә йәңка асәлләхәл.

Төшпә тит әнтә пули нолә вәдәм сүй, тит күрәң вөйк қорәт нәптәхәт сәрләт. Атемән қөвөн күрсәхәләх, төшпә минаты әй урнә пә әнтә ястәх, там үрәх сүйнат вөйхәт қанытькәмтәл.

Ти ат манә әй күнтә пә әнтә йәрәхләлә – әләмәтә вөнт ур-юх ур лүй лүвә күтәднә рөңдәсләл.

Нахрачи күч пухәл, маньси йохнә Мот-усхә тәйли. Мот – маньси сохит – па, ус – воч. Мот-ус – Па воч. Әс рутьәтнә Нахрачхә тәйли. Төшпә Нахрачи әнтә воч. Лүй руть пухәл, руть тәрәмия. Юк қотәт лөв өвтынә омәсләт. Әс мин мәнәмнат йәңк өвтынә кәмәт турпаккәң, ар ыттән вәсәң әнәл кирип өйәхтәмән. Руть сохит пароход.

Кирип әнәл сүйнат виқкәтәх, кәмәт турпа ивәд пәхтә мулэм пәтәлөмтәх.

Я тьяқа, йәңки мәнәм вәр тья төрәм. Ари-чымли нъялә қәтәл йәвөн кэвит мәнүв. Төшпә мин мәнәмнат нәмәсә

нөтөрмән. кәднә Ай Юконда панә Әнәл Юконда мәнүв, кәднә йәвөндахән нолә пнтәм Сор нәмни лор уңчув. Ти лор йәңкнә пули, кәднә ти йәңк лупнат идә сәңкмин мәнүв, кәднә вөнт траты күрәң вөйхәт сәртә сүй кәднүв.

Атемән пой рыт вутә нъяримтәтәх панә минаг рәхәм лүвәл қотә тув. Лүй кат дәпәтхән вәл, йәвнәт, дорәт, нсрмәт пәтәтә мәнч, панә йәқәнам пүтәмтәм ләк қөвит мән.

Мин мәнәмнат школаха йөвөтмән, тьяқа, мөттә мин руть сәднәт йәләм чөпхә нъявөмләмән. Руть нөврәмәт киньтә мин йәвнәт пәра қытьмән. Мин мәнәмнат сорха руть нөврәмәт йәтә йәвөтмән. Минаты өнәдәтәтә имит-икит пыхәртәт.

Пырипәт:

1). Кәднә нәң школаха йәңкәдәтәх?

2). Мөнтә ликиннә мүйәди вүйтәх?

3). Ти ликин Матрәна Вахрушсва школаха мәнәм ләк йәвөт тәяд?

4). Йыснә мүйәдминат йох йәңкәдәт?

Геннадий Иванович Бардин –
учёный панә поллярник, писатель

Геннадий Иванович кәнтәк күр, кәнтәх пөч төй. Лүй көв йөвөт, көв сьс вәл. Школанә лүй йөмхә өнәдәтәхәл, атыл йәвөм аңкна пыхәртәхәл, адынә ай нөврәмхә ропитләх. Төшпә вичә нәмсәл поллярниккә йәтә тукән. Сургутский школа тәрәвәдәмәл пырнә, Ленинград вочнам мән, төт Адмирал С.О.Макаров нәмни Высший Арктический Морской училище тәрәвәдәтәх. Чукотканә көв мәрә синоптиккә – йөм-вот вутә кәхә – ропитләх. Тәд сохит Советский Союз Правительствәнә Антарктидаха киты. Геннадий Иванович, вәдмәл мәрә, кутпа Антарктидаха йәңкәдәләх. Күлтәм пырат Кәс үрәккә әймәт Советский антарктический экспедиция йөрәң кәхә йөхкәдәх. Ари-чымли кәс үрәккә вәт ол мәрә Заполярьянә вәл. Тит ар мүйә чымәл?

Өнәдәтәхәдәмәл, ропитләмәл мәрә Геннадий Иванович
ичә днөвник кәңкәдәх. Лүй днөвникнә кәңкәдәх, кәхәхнат

вэл, мүйвэл вэрлэх, мөтө ийгэх, мөтө мөхөтө ийгэх, мөтө мөхөтө вүйлэх.

Геннадий Иванович Заполярё йэмат дэңгидэх. Төшө сөмөл кэчэ пэтан лэкрэтнэ Антарктидаха өс өнтө асди. Күр дүв пенсияха пит, тө тюр ропитдэх. Доктор географических наук академик Г.И.Бардин Ханты-Мансийский утроводеднэ институтнэ ропитдэх. Дүв пекэт вочэтнэ, пекэт пухдэтнэ йох лекцияхэт дэңгидэх, кэдне па йэңкэт-мөхөтнэ йох вэддэт мөтө вийхэт мөтө нэри өвгыне сэхлэхтэдэт, мөтө күдэт тө нэ-архидэдэт.

Геннадий Иванович Заполярё илгы книга кэңч. Ти книг нэмэл: «Чукоткахи Антарктидаха» (« От Чукотки до Антарктиды»). Руть нялэм чэвнат кэңчмин. Эймөтө книг тохит кэнтэх нялэм чэва кирэхтэминэт. Нэң пэ дэңгидэх.

Академик А.Ф.Трешников сохит

Пырипэт:

- 1). Нөпөт кэвнит Геннадий Иванович мүйвэл вэр?
- 2). Дүв мүйв тохине өнөдтөхөл?
- 3). Арктика тит мүйвэл? Өс Антарктида?
- 4). Чукотка мүйв тохине?
- 5). Мөхлөх карта нөк дэйдитэх. Памтыгэх, кэт Сургут, Ленинград (Санкт-Петербург), Чукотка, Арктика, Антарктида.
- 6). Синогтик мөтө рарота вэрлөтөл?

Олжас Сургут

Мүйв дэдне ма ирсең олдө йөхөм, ма андем Сургут воча йөвөт, өнөдтөгө ныңкэ. Сургут воч тит руть өнөд пухдэ, көдөм сот кэт тэдэ тей мүйвө өнтө. Ти руть воч ай пэлкөл Ас пэсөл йэвөннө асди, па пэлкөл китхэ мөнөм соймөнө мөндл. Пэсөл йэвөн рутьэтнэ Бардаковкаха тайли, соймө – Саймаха. Бардаковка пэне Сайма Аси киллэхөн. Өс Ас лирэх ньохөл мөх төмпинэ кэдөл. Ти ньохөл мөх тэвин йөңкэмди. Тюр дэдне Ас өйнам тюрөсхэ кирэхдөл. Өс Сургут мэхэллы юхэт нумпине вэстө вөнтөт кэдэт. Ти вөнтөтнэ-йөңкөтнэ кул-войхэ тюр

дэдне ар вөд. Күч я тснэ, дэдэ вэдэм дэдне дитөт-сөвнюр йох өнтө пөпөт.

Тэвэны тудэх сүхэс пөгө мөчө нэврэмэт айнам нярэк сурит ювөтэдэт. Күр пөгөлүв тюркима күдэх сөвтөмат, мүйв дэдне ма мөрт кэв йөңкөл сөв чүка пөрмөм, ма күр пөгөмнэ мөл вөс өлгө, төппө вөрлөх. Чымөл вөдди, тюр өснэ ичкөк нөдлөм өнтө өнтө. Төп чымөл йэңк нөпөтди, кэс үрөккэ майна мөң пөгөлүвхэ йэңкидэх. Йэкөн тэйөм сөвтө вэрэм, көк күр өнтө вөрөннат йэңкидэх. Ван күр өңөн вөрлөт мөңнө өнтө дэңгидэт. Дүв аңта кэйдитнэ өнтө дитав пэтан, өндангы, ван күр өнтө вөрлөт бойскаут сөвт-нюрөтхэ мөңнө тэят. Бойскаутөт пэтан Аркадий Гайдар пэне Николай Островский кэңгидэх, тюр сөвт бойскаутөт мөңнө атем йөккэ дөңгидэт.

Мэлэңк, пүймөң дит мөң, нэврэмэт чөпөңкэ, йэмат дэңгидэх, дүв аңта дитөт кэңгидэх. Айөдтэ юхэт-пөгөт нөк вөрөхлөдэт, мөң, нэврэмэт, күтүвнэ ньэлкидэх. Вичэ дитө вөрлөтөт там дөң мэрэ айхэ йөдэт. Кэдэт мэрэ пөхтө нянь сургут пэне картопка вөймин, мөң пэхэт пөндөхи, йэнтөхмин-өвөннэ, дитөт кэңчмин воч мэхэллы көвөтүв. Мөтө ким өнтөх вөстөмин, мөң арас йөңк снытүв, өңчөх мөк кар илэ вөрлөх, нямөк өңккөң дэрэт дивув, ай көл нөв төйөп пэталит ньэтиов, өс па пөгөт-римкнит пытрав, ньөврөм ньөрөм ай кэчди кот дөхлия пөгтөпүв пэне тэлди кэчди кэс йөңк пырипүв. Ар мөтөлит, аломөтө ит вэдгө «американцахэт», үнөддөд айсөннам дүвэдэт, юх өңк дэвөдлөт, руть сохит өсрө». Тюрт пыриө ньөхэс мөрөңк пэңчөл, дүв пырөл най дивөм тохитнэ вэртэ тьөрөмсө пэңчөл, өс нэврэмтнэ мөрөңк дитөл дүв пырөди сэмвөсө, дэник. Сүхэс ванхэ өнөл йохмөтнэ вэртэ канкэт нөрөң сэмвөтэ, виграхэтэ өкөтлөт, өс көрөтнэ – туривал кэв дөвигт пэнтэ воньтэдэт. Дитө вэра аксөңөт йэмат пыхөртөт. Өс пөхэр сэмөт ястэтө пөгө өнтө тайдэт. Дөх дитөтхэ йэмат йэмөт.

Мөң, пэди пөңди, дитөт кэңчмин өнтө тэрөмүв. Мөң курнат йэңкидэт, пэйданнат дөхлөдтөгө вөйхэтэ дэсөт, канканөт өмтөхүв.

Ең олдө йөхөм мүйвө өнтө, ай пэчканнат пэхэтнэ дэктахэ өнөдтөйөм. Тюр пэчкан кэс үрөккэ ньөдө кэлибр төй. Ма мүйв

Тю латнэ ти вяр вуйём, төшө ма йәмат энәл ньәләкә, йәмат энәл йёра пәтхәм, әләмәтә ма чопәңкә войәк кәңчәм.

Өс па олднә ма йәмхә ай рытнат йәңқидагәхә йөхәм. Лупнат әмәртагәхә энәл вяр әнгтәм, өс рыт сәвәс катәлтагәхә тит энәл вяр. Лүв тьяка күч ма руть күтнә әнмәм, ма вәлз кәнтәк кө. Ичәк пәгәләхә ай рытнат ма итнә сорхә йәңқидагәхә. Өс тю латәтнә қантәхә йох күмпәң Аснә ай рытнат йәңқидагәхә. Ичәк тыорәс қорәс тәви йәңкнә әймәтәдә пә ай рытнат йәңқидагәхә әнтә пәлдәхә.

Тю латнә Ас қөвит Сургут вочи катерәт панә кирипәт йәңқидагәхә. Кирипәт әйнам олдасәт вәдәт. Ләх винт йўкан кит пәләки қорқихән тәйәт. Өс қорқи мәхәдәтә пәрт пуләт вәдәт. Кирип машина юх чөләтат пәндә, ләх найнә лдлат, най йәңқи энәл пут қоңмәдәтәл, өс йәңк ксврәм мултәмхә тывәд, ксврәм мултәм қорқихән кирәхтәл. Қорқихән пәрт пуләт, пәрәхләмин, йәңкә мәлдәхән. Тенә кирип нятәһәликкә сарнам ти пәвәтә.

Өс Сургутнә ЧТЗ марка тракторәт вәдәт панә йыс мөтә йыси ЗИС-5 грузовик вәд. Өс па мөтә техника ма әнтә нөмләм.

Мәң, нсврәмәт, тәңкә ньәлқув, мұв латнә Бардаковка йәвән қыләл ылнә йәңкә винктә төвдәң кирип ймәл Рутьәтнә «Шаврушка» самоләт-амфибияхә тәи. Мәңнә ти төвдәләл-әнгәрәдә әйна пачидагәхә, катәлдәт, мадтылат. Сәмхә-пәдәхә әлә йәхиллув, қөлднә тенә тиминт энәл ләхәрт өг ай пропеллернә нөк әләмәдә. Тәхә йәхәм нсврәмәт вичә ләтчиккән қутыәңнә қарийәхәләт. Лун, энәл сәм вәх вәңгч йәңқәхә пәнмин, нюр войәх сөвәп милхәннат воч лөккә йәңқидагәхә. Тю сьсәтнә пәхәт әйнам ләтчиккә мөпгәхә ләңкәмәхтәт.

Пырипәт:

- 1). Олдас Сургут мұк қорәс вәд?
- 2). Тю латнә қөжхи Сургутснә вәд?
- 3). Нсврәмәт қөлднә вәдәт?
- 4). Қөлднә нсврәмәт ләтәт кәңчәт?
- 5). Қөлднә кирип роппитләх?
- 6). Мұв пәкәт техника Сургутнә вәд?
- 7). Ит Сургут мұк қорәсхә йәх?

Ма өшкәланә

Сургут вочнә ма фашинста лдл латнә әнәлдәгәхәм. Мин иңкәминат атыл вәлдән. Төшпә аңкәм вичә рашотанә, өс ма күтәминә вәләм. Қөтнә-көтнә аңктәтәм миннаты йөвтылдәх. Лүв Сургут йохнә йәмат ләңкәмәхтә. Тю латнә ләтәт вәтә қөв өчәрәдәт вәдәт. Аңктәтәм йох қарувәлдәмин вәд мөтәдә сара вә ләңдәл, мөтәдә шыра лд қытьәл. Карточкахәт сохит қәчәң қатәләнты йох мөтә ким нянә пул, картошка пул лопканә вөйхәт. Итнә қөв, қөмәт тусәң ики, қәлзәк сөв қорәс өптәң ики, қәкәс пәдәт әнәд вәртә ньәдәп ики, вәңгч йәңқәл күл сәм вәккәң ики, юнәң-күнчәң ики, лүв пули рөңкәп сүйәл қөвидагәхә қөлдә.

Ма итнә нөмәзм, қөлднә аңктәтәмнә таблица умножения өнәлдәгәхә пыртойм. Лүв мангтәм ястәд. «Вәтпә вәт?» Өс ма йәмсәң ләптьәл вярләм панә архәмләм: «Нәд, йә-ә-әл, йә-әл...» Па латнә аңктәтәма йәкәсәдә шигәл панә лүв ксәмә дивәтә: «Тит я чопәңкә, мөрт мөчкәм ылнә йәдә». Өс ма өптәмнә ньәлқидләм, чөкәнәзм ти сьсәли аңктәтәм мангтәм әнтә тулмәл. Тит олдәң қөлдәснә ма тенә өнәлдәгәхәм. Өс па қолләсәтнә ма төшпә похвалный грамотахәтәт юстәхәлдөйм.

Ләң терәмтә ма вичә әнтә вулдәм. Ас мөхнә ләңәт күч чөңкәңәт, төшпә ванәт. Инә тәт пүмәң мөх өвтнә қөвәтлүв, өс школахә мөпгәхә мөсәл. Өнәлдәгәхәм школаху в қөв қот луньтяккә вәд. Төт әрмәтә нсврәм өнәлдәгәхә. Лүв вәлз қәчәң класснә ньәдә сң кө умәс. Әй учсөнник вәт қөнә тәи, тетрадл өйнам әнгтәм вәд. Өс олдас қингәхәтнә мән қарғантув. Чопәңкә, йыс йох йыси қингәхәтнә қанчәнтәгәхә йөм вәд. Ләх нзви қуләхәх страницәхәт тәйәт, ручка лүв рәгәл йәңқидагәхә. Революция пәли қотәт мәң кәңчүв, қот өвтнә күнәтмин, мән илә пәнәм өтәт күтнә па қингә па өйәхтәху в. Чәрнила вяртә пәкәт юх-пәм ләрәт әктылу в.

Мұв латнә қәтләт вәңхә йәдәт, мұв латнә сар пәгәхләгәхә йәд, школанә най йәңкәң лопка вәтпәхтәдә. Әй класс йўкан кәт лампәхән, төшпә класс сөңәтнә то тю пәгәхәләм. Тю латнә юх тарәс най вәтпәтәлу в. Өс па вәдәт қотәтнә тарәсә тәккәмтәм найнат йох вәдәт. Әймәтә қотәтнә лоптәк әнәхә қул вөй пәндә панә ватахи вярәм чөңчәх вөтпәхтәдәт. Ма тиминт гвинат йәмәт ар қингә ләңтәм ,

сәмхәләм ытлэх йәккән. Ти вәр пәтан ичәк судоводительхә әнтә йәхәм.

Тұлхин Сургут воч котәт өвтылад пәтә мөчә койхәтәт, өс тыорәк сәхит қәв мәрә омәсләт. Ньәдә сң ват градуc сәхинә школахәв әнтә тәврили, мөң әнәдлэхәдув. То латнә чернилахәт төвә потлат, әнтә қанчантәләт. Па латнә мөтә урок әнтә әнәдлэхәдәм мөк школа ыттән вәс һәмнн архә пунгчәд, панә школа дәхли төвә потли, әнтә мөтә йәм әнәдләтәтә һзыи йәкә әсәдоюв. Мәң тыорәк сәхли қатләтә йәмат һәлкиләдув, төшпә мөң йәкән әнтә омсиәдув, кемән йәнтәхмин һәришув.

Ма Сургут вочнә ар әнәдләтәтә йох һөмләм. Вәсса Дмитриевна Пугно мөңат оләң классәтнә әнәдлэхәд, Аркадий Степанович Знаменский әнәд библиотска тәй. Ти библиотскана ма виңә вәдәм, ар кинга лөңтыдәм. Өс лүв Аркадий пәхәлуат лөвәсхә вәдмән, күч Аркадий ма киньгәхем кит улхәд әнәд, Аркадий Степанович әнтә төшпә физика панә математика вуй, нәврәмәт йәмхә әнәдлэхәд, лүв ар пәкәт өт вуй, нәврәмәт әтә пәкәт өтәт вопитахә әнәдлэх. Лүвинә әнәдтәм йох әйнам йәм ләк-һөрәк ләк кәвит мәнәт. Санкт-Петербургнә әнәд үчәннй востокөвөд П.А.Грязневич роппитләд, профессор микробиолог Ю.Е.Конов, кандидат экономических наук Л.П.Баранова панә па йох.

Тұлхин школанә йәмат тыорсәм. Чоләңка қатәхәдәтәхә йәмат тыорсәм. Төшпә лопканә лөттә луми, әвәд мүвә коньки әнтәм вәд, Пәкәт ти өтәт мәң күтувинә вәрәнтув. Дәңңин тайәм кәв омәстә пәсан китхә лөвәтләв панә тәтты қолат мәс пәвәтәт нырләв. Өвтыд өс йәңкәт өвәтләв. Тюминт әвәдхә йәд! Конькит мөң әтә күтзвинә вәрәнтәхәдув. Мәң коньки юхл һөвриәдув, ыд пәләк йириләд әнә вәхпанә ләрат кирәхтәдув. Өс вояхә сөв һурнат конькит валенкита сәрахә йүрәлат. Нәмин вәрәм вәнәһнат мөтә мәнәтә әвәдә кәврәкитли панә винтхә тәдмин ти мәнли. Па латнә ит ләв пәвтәм, кәләхә мулзәмөң пая вәңкләкитли. Ләдмөтә балсрина, ләхәлли, чәкә атам – һьбәл вөрхә йәд. Өс рәп ивәд қатәхәдәтәхә ләңкув. Рәп қыпәдә доньтә пәйәт вәриәдув, луминат рәһи ылә қатәлув панә ти пәйәт өвтыи әссәңнам һөврәдув.

Ма школанә йәмхә әнәдлэхәдәм. Өс ват километр Сургут һәмн Черномысовский рыбокомбинатнә мөң, нәврәмәт, роппитләв. То латнә мөң күрт йәңқиәдув. Ти вәрәт пәтан ма һионерский знаменосцәхә артыядойәм. Әйпахи лядь қарахи ләләкәтә кирини орденәң-медальәң моряк йөвәт. Ти моряк өһпәхә Балтийский флоты. Лүв парадный сөвәт-һурәт тәй – төңкә сиккәң. Моряк уһытыз мөң вожатыйхә вәд, Итпә ма ти күрә тайләм: вәртә һионерский знамя иллине ма панә моряк ләләләмән. Тәд сохит ма виңә тыорәс иаты һөмөксәм. Ичәк күтмәт класснә ма школахи қөнтәм. Нөмөксәм Тобольский һиңга школахә мәнәтәхә, төшпә аңқсминә кәлхәтнә китдойәм, һиңгит школа төрмәләтәтә вух.

Ит ма пәкәт тыорсәтнә йәңқиләдәм. Арктиканә пә вәдләдәм, Антарктиданә пә вәдләдәм. Айхә вәдләмә һәмәс мәнә вәдләтә күр ләккә кирәхты. Қәяхи йәмат кигчәд вәдәд, вәдтә вәрәд сохитпад сохит мышьәхтәдәтәх.

Пыринәт:

- 1). Йыснә нәврәмәт кәләнә әнәдлэхәдәт?
- 2). Мүват йох кенярхә вәдәт?
- 3). Нәврәмәт ләңңин мүвәдәли вәрәнтәт? Өс тұлхин?
- 4). Ай уһәдләтә Геннадий Иванович мөтә һәмәс тәй?
- 5). Ти ясәң мүв арит йүтат йүтынтәдәли?
- 6). Қачәң ясәң йүта һәм панытәх.

Кирилл Илларионович Марсъяннин – Ас қәнтәк қә, лүдәң-һәдмөң ики

Тәт ма йиснәм Марсъяннин Кирида иаты мәнәд, 1926-1929-мәт оаднә Кирида Марсъяннин Әвәс мыр институтнә өнәдлэхәд. Ти оләтнә Кирида ар моньтә муньтә, ар арәх ирәх, һиһвә мөтә қим ар сәк йик. Ек йәмхә сқмал пәтан Москвада вһнтә, қәнтәх сқәт пәмилатәхә. Ти моньтәдәд, ти арәхдәд мөтанә қәнтәдәт мүвә әнтә, қәяхинә вун. Ти вәрәт һыпска әнтә йөвәт.

Вольфганг Штейнш Ленинградә 1933-мәт оаднә йөвәт. Лүв аһта һиһгит қәнтәк қә иаты, Марсъяннин иаты, қәләнә моньтә мөньтәдәд, кәләнә арәх архәд, қәләдәтәх. Лүв аһта, ти

вэр пеган, качэң олапты В.Штейниц Кирида ныпска қанттыахэ Ленинграда вохидтэх. Тит 1934-мэт ол ноябэри 1935-мэт ол февраль пэтэ мөчэ, 1935-мэт ол декабэри 1936-мэт январь пэтэ мөчэ. Тэд сохит 1935-мэт олаң кат лалет мэрэ В.Штейниц панэ К.Маремьянин айқа Шашвоча (Шеркалы воча) панэ Лохтоп пухэда йөвтылэккэн.

Лүв аңта, то латнэ В.Штейниц панэ К. Маремьянин нола мольт мунтыхэн, арэх ирөккэн. Қантэх няләм чав вопийөм кө В.Штейниц ти вэрет айнам ныпска қанчөл панэ книгаха вэрөл. Ит я нөң, ныпск көл вутэ йох, лөңтытэх панэ вуйитэх, мэта пөч күри Маремьянин Кирида тыв, мүвэли лүв ай йоккөл вэрхэн, көднэ Кирида кенярхэ вөл, көднэ ланки, кул вэлтэхэ өнөл.

В. Штейница ныпскэт сохит ма вописем, мөттө Кирида ати, Илларион Маремьянин, кенярхэ вөл, сң үрөккө иртгың неврем төй: сң пах панэ иртгың ави. Өс сил сәмлэх ики вөл, кот ләхлинэ рапота төшө вэрөнтэх, войөк-кул кәңгчө ур әнтө төй. Тю сохит сил семья ләпөттө өгы мус. Войөх тын, кул тын то сьснә ай тын вөл. Кирида ати тырәс куйөга митхэ ропитлэх. Кирида көләт сохит, лүв ати, Илларион вонөң-күңгөң вөл. Тю вэр пеган тырәс йох лүв нынтыд тылөң вөләт.

Аңкид Сандра ими (Александра) Юдин пөч күри тывөм нэ, Лохтокуртөң нэ вөл. Илларион икид сураләм пырнэ, әвилад-пәхлал сураләм пырнэ (көләм пах төшө лилөңкө кытылэх) Сүхмөт воча (руть сохит Березово) әсәхлэх, кө вэрөнтөх, көв мэрэ вөл, кут сң ол төмпшия пәтөх.

Кирида неврсмхө вәлмал латнэ, мәнилад-нөңилад таймин вөл. Иртгың олахө йөх мүв әнтө, атилад Нязяи пухөл Н.Г.Алачев тырәс куя ропитлөгахэ мөи. Төт Кирида ол ким ропитлэх. Тют пырнэ лүв Халапан пухөл тырәс куя (нәмөл Л.С.Калсянов) митхэ ропитлэх. Пырнэ пошта төгәлэх, түвөт юх, пөм талмөх. Ти вэрөт 1926-мэт ол пэтэ мөчө вэрөнтөх.

Ти вэрөт пырнэ Кирида Москваха киты. Өс тэд сохит – Ленинграда, Авөс мыр института. Тенә ти лүв руть няләм чавә ти өнөл.

Тэд сарнам К. Маремьянин қанчөм яснөт лөңтытэх.

Ньомәс йох Ави

Пырипөг:

- 1). Кирида мэта латнэ вөл?
- 2). Мүват Кирида атилад тырәс куя мөи?
- 3). Тырәс кө тит көяхи?
- 4). Вольфганг Штейниц қантэх няләм чавнат мүвэли вэрөнтөх?
- 5). В.Штейниц мүват Кирида Маремьянин яснөт ныпска қанч?

Ма вәдләсам илты

Ең үрөккө күтмөг олаң мөң пухәвнө тырәс кө вөл. Ти тырәс кө нәмөл, Левонтий Степанович Калсянов. Лүв кутыдөлнө ма ай ол (әй тұлэх, әй тави, әй лөң) митхэ ропитләм. Лүв мант йомат агәмхэ төй. Аңгөгат я ләпөт, өс сөват-норат өнгө ләпөлтөхөл. Ма күрөх сөви йөнгөм ай йәрнаснаг йәңкөләм, күрөх сөви вәрәм йәрнаснаг йәңкөләм. Ти сөвөт үрөккө ма па сөв-нор өнгө төйөм. Таймам төшө әй нөй күңөш. Ти күнөшнаг ма шәбрәх тұлэх йәңкөләм, йөмат пүтөйөм.

Йимөң қатләтнө Калсянов мөйөң йох әктылэх, өс ма ыл қот йүты нум йүта качөң төрөм қатөл әлитөт илгөхләм. Ма йөмат мәтыләм, тюмөм ай вөл. Лүв мантэм өнгө әвдүлөх, өссөннам ропитлөгахэ партылөх.

Төрөм вәрәм ар қатләтнө ма нум қот йүтнө қот қәри ләвөитгәмши нәрипөм. Әй қот қәри китпа-көләмпа ләвөитгөгахэ партылөх. Тю латнэ ма ыл көрөхтө кима йөхиләм. Лүв агәм нәвөттө аңхөт кем туга (төрөм вәртө ар қатләтнө) мантэм партылөх.

Әй лөң, әй тұлэх ропитләмам пеган ичөк лөмөттө әй сөв нулат әнтө мөй. Ол йүкан рапота пеган йөхәма көләм ныпск сөв мөй.

Ма Калсянов прикашниклат сң лүлөп сөран рынлат Поднавят воча тырәсәлөгахэ китөйөм, төвә йөмхө мөнимән. Түк йөңк пухәднө мин тырәсләмши қат қатөлхән төт умәсмөн.

Әй қатөл, ма вөнт ура йәңкөләм, нохөр әкөттәхө. Түк йөңк пухәднө вәләм әвөитнө дьхәд төя йирсәдөйөм. Қатөл

йӱдӱчӱ пӱтӱ мӱдӱчӱ ма тӱт умсӱм. Прикашник кузма йӱвгӱм, лӱв лӱвтылӱх: «Кӱт йӱцкӱлӱм?» Ма лӱвгытла кырӱхлӱм: «Лӱвгӱнӱ юх тӱя йӱрӱясладойм. Кӱтӱл йӱдӱчӱ пӱтӱ мӱдӱчӱ тӱт умсӱм». Лӱв Тӱк ягӱц ӱвгӱтнам йӱмат лӱвӱт: «Мӱвӱдӱят ай нӱврсма тӱлӱмлӱтӱх?»

Полнавыт вӱчнӱ мин тылӱс ким тӱӱраслӱмин умсӱмӱн. Тӱт пырнӱ мин мӱц пухлува пӱртхӱ йӱта йӱхмӱн. Анта мин тылӱс ким пӱртхӱ йӱвгӱтӱгӱхлӱмӱн. Йӱвӱм мӱра, тӱрӱмнӱ анта лӱпӱт сӱц чӱкат ма китӱйм. Йӱвмӱм мӱра, тӱрӱмнӱ ар чӱкат чӱкатойм. Ец лӱлӱп сӱран рыт ма атыл лӱвӱлгӱм, сӱцкӱ сӱйӱтнӱ атыл ти рыт ванӱлгӱм. Ав йӱгӱ ти рыт манӱ атыл тыл, ӱйпӱхӱ мӱц пухлув пӱтӱ мӱдӱчӱ. Палнавыт вӱчнӱ мӱц пухлув мӱдӱчӱ нӱмрӱрӱх тылӱс йӱвмӱн.

Тӱака йӱкӱ йӱвӱтнам, ӱйӱккӱлама ти вӱрӱт ӱйнам ястӱлам. Атсм тӱӱрас куя мӱн. Тӱт лӱвӱтӱхӱ йӱх: «Мӱвӱдӱят ма пӱхам чӱкат!» Кӱрхӱнӱ нӱц пӱрто ма нӱврсмӱм чӱкатӱгӱхӱ? Ти вӱрӱт пӱган нӱцат нӱк сӱцкӱлӱм». Тӱӱрас кӱ атсмӱ пӱртхӱ вӱрангӱгӱхӱ йӱх. Лӱв атсмӱ йӱмат тылӱнӱ вӱл. Йӱхӱм вонӱн-кӱнчӱн вӱл. Тӱӱрас кӱ ястӱхӱл: «Нӱц ал лӱвгӱ! Мӱвӱдӱлӱ мосӱл ӱйнам мӱлӱм». Атсм тӱӱрас кӱ кӱтӱнӱнӱ ӱй лӱпӱт вӱл. Ти илӱнӱ кӱв сӱс-кӱв нӱпӱт йӱхӱм тӱӱрас куя ропӱлгӱх.

ӱй лӱтнӱ мӱц Калсыновнат Мастер вӱчнӱ тас лӱтгӱхӱ мӱнӱв. Мастер вӱчнӱ мӱц кимӱтмӱт кӱтӱлӱнӱ йӱвгӱв. Рыгнӱ ма тӱпнӱ лӱвӱлгӱм. Мастер вӱчнӱ йӱвӱтнам, ма йӱмат мӱтӱм. Мӱц кӱми раки кӱрхӱт алгӱхӱ йӱхӱв. Ма токӱм мӱтӱм, ицӱк раки кӱрхӱ алӱмтӱ тӱм ӱнтӱ тӱйӱм. Калсыновнӱ сӱплӱм ивӱл кӱврӱмтойм, сӱран рыта тӱхӱпӱойӱм. «Мӱтӱлӱнӱ вӱва лӱвгӱ?» – лӱв мӱнтӱмнам лӱвӱт.

Лант-тас лӱлгӱм пырнӱ, Мастер вӱчнӱ вӱтӱ мӱнӱв, Никоноров кӱта. Тӱт тӱӱрас йӱккӱн ӱнӱл пӱри вӱрхӱн, мӱн, мӱт йӱх, ӱлӱ тӱлӱх сӱмӱг тӱхӱнам-тохнам тӱтӱхӱв. ӱйна тӱпнӱ ӱвпӱ нӱкӱлнӱ пӱсанат омтылоюв. Тӱт мӱц тӱӱрас йӱхӱ кӱлтӱм сухарит сӱндрӱлув.

Йӱкӱ мӱнмӱвнӱ, ӱхӱл пӱсӱл пухала вӱтӱ катхӱлув. Тӱт тӱӱрас куюв лӱлӱн мӱвгӱт лӱтылӱх, лӱх манӱ раки кӱрӱх ӱвгӱя пӱнат. Калсынов вӱтӱлгӱ йӱвӱт, кул ӱйӱхӱтӱх: «Кулӱт мӱват кӱтӱл йӱгӱ пӱнда? Нӱц мӱвӱ ӱнтӱ курсӱхлӱн, мӱвгӱт сайнӱ сӱц

лӱлгӱл, лӱлӱнчӱк вӱлӱдӱт». Лӱв ӱнӱлгӱт мӱнт пӱцкӱлӱнчӱ кӱтӱпӱми нӱрчӱкат мӱй. Ма тӱвӱ ӱлӱ окӱрскинтӱм, тӱнчӱкӱ атӱм вӱл.

Пырӱпӱт:

- 1). Мӱта мӱхнӱ тӱвӱм кӱнтӱк кӱ Кирида Марсмыянин?
- 2). Кирида мӱват тӱӱрас куя ропӱлгӱтӱгӱхӱ мӱн?
- 3). Кирида тӱӱрас кӱ кӱтнӱ мӱвӱдӱлӱ вӱр?
- 4). Кӱлнӱ Кирида тӱӱрас кӱнӱ вӱйӱхлӱм?
- 5). Мӱват тӱӱрас кӱ Кирида вӱйӱхлӱх?
- 6). Югра карта вӱйгӱтӱх пӱане Кирида йӱцкӱлӱм пухлӱт ӱйӱхгӱтӱх.

Тӱтӱтӱтсм вӱдӱлӱс илгӱ

Ма тӱтӱтӱтсм кӱв нӱпӱт-кӱв сӱс вӱл. Кӱ вӱлӱм нӱпӱтӱл мӱра йӱм тынӱ ӱнтӱ вӱй, чӱк я вӱйлӱх. Кӱч кула-вӱйгӱха ӱйӱ тӱн, вӱгӱч кӱнрӱхӱ вӱл. Семьяхӱл йӱмат ӱнӱл вӱл.

Кӱ нӱпӱт вӱлмал мӱра, лӱв вӱгӱч вӱлӱлӱслӱх. Лӱнӱн кулӱп ноптылӱх, кула ӱйӱ тӱй. Тулхӱн вӱйгӱха кашканӱт ноптылӱх, кашканӱт тӱлӱх ӱнтӱ вӱдӱт. Тӱо сӱснӱ пӱкӱт кул-вӱйгӱх тылӱх вӱлӱт. Тӱӱрас йӱх тӱрӱм пӱган пӱкӱт вӱйгӱк-кул йӱхӱ ӱктыдӱт, тылӱх-мӱтӱлӱх. Тӱтӱтӱтсм ӱгӱч тӱо вӱра пӱт.

Тӱӱрас йӱх тӱо сӱсӱтнӱ йӱмат чӱмӱл вӱхӱт тынӱгӱхлӱт. Кӱнтӱх йӱх-йӱрхӱн йӱх йӱмат йӱвгӱрӱлӱхлӱт. Тӱӱрас йӱх вӱх йӱкан вут йӱх вӱнахӱт снӱлӱтӱхлӱт. Вут йӱх кӱтӱслӱгӱ мӱра, тӱӱрас йӱхнӱ пӱкӱт тас вӱхлӱх-лундӱлӱх ӱссӱннам анылӱхлӱт. Тӱснӱ вуттӱн вӱлгӱ мӱтӱлӱт кӱнрӱхӱ йӱхӱлӱхлӱт. Лӱв вӱдӱ кӱтӱгӱм пӱкӱл па кӱнӱ па лӱлӱлгӱл.

Тӱтӱтӱтсм Марсмыянин Григорий ари чӱмлӱ сот сц ӱл вӱл. ӱс лӱв вӱлӱм нӱпӱтӱл ясӱц мӱкӱмкӱлнӱ ясты, мӱкӱм-кӱлнӱ мунгӱти.

Пырӱпӱт:

- 1). Кирида тӱтӱтӱт кӱл вӱл?
- 2). Тӱӱрас йӱх кӱлнӱ лӱлӱлгӱтӱгӱ?
- 3). Мӱват Кирида тӱтӱтӱтнӱ сӱмья кӱнрӱхӱ вӱл?
- 4). Кӱтӱслӱгӱ йӱм мӱвӱ атӱм?

Атем вӕдлӕс илты

Ма атем кеняр кӕхӕ вӕд. Лӕв то вӕр лӕтан кенярхӕ вӕд, аӕн-талаӕ вӕдлӕснӕ ӕнтӕ йӕхи. Пана атем семья йӕмат ӕнӕм вӕд. Лӕв кат семьяхӕн йӕукаӕн ропитлӕх. Лӕв йӕх пӕх тӕй. Нӕмӕд лӕ Василлий Григорьевич. Йӕх пӕхӕд войӕк кӕнццӕхӕ ӕнтӕ йӕнцкӕдӕх. Лӕв сӕмдӕх вӕд. Лӕв ӕй лотнӕ лӕкӕт йӕк вӕрӕт вӕрӕнтӕх. Тӕлхин лӕвнат лӕкӕт ӕтӕт талдӕх.

Атем вӕдмал мӕрӕ кул кӕнцмин, войӕк кӕнцмин нӕрипӕх. Лӕнцин тӕрӕс куя мит кӕхӕ ропитлӕх. Лӕв ныцктыд тӕрӕс кӕ айӕлта тӕолӕнц вӕд. Йӕхӕм вӕккӕнц вӕд. Тӕлпӕ кенярӕд лӕтан лӕв вичӕ мит кӕхӕ ропитлӕх. Лӕв вичӕ сойма тӕй. Мӕнц лӕвлӕв тӕрӕс кӕнӕ сойма йӕукаӕн лӕ лӕтнӕ лӕ вӕйӕхлӕт. Атем колӕмтӕтӕ ӕтӕт тӕхӕ ӕнтӕ йӕдӕт. То вӕр лӕтан ван кӕтӕд мӕслӕв-очлӕв тӕрӕс кӕнӕ кӕсиплат. Атем нӕм – Илларион Григорьевич Маремьянин. Ӕс Василлий икӕм тӕлпӕ сӕмдӕх вӕд, ӕнтӕ лӕмдӕх.

Пырипӕт:

- 1). Кирида ати мӕв арит семья дӕпӕт?
- 2). Кирида ати мӕта йӕк войхӕт тӕй?
- 3). Мӕвӕт Кирида ати соймахӕ вӕд, мит кӕхӕ ропитлӕх?

Ацкӕм вӕдлӕс илты

Ацкӕм ати, ацкӕтстӕм, вичӕ кенярхӕ вӕд. Вӕдмал сот нӕлӕт кӕвинт, суралӕталад лӕтӕ мӕчӕ, вичӕ мит кӕхӕ ропитлӕх. Кӕч ацкӕтстӕм йӕм войӕк-кул кӕнцкӕдӕх, кӕтӕслӕталад мӕрӕ тӕйӕм ӕтлалад ӕйнам нӕк снӕтӕлӕдала. Вут йӕх тӕрӕс йӕхнӕ нӕмин снӕлӕтлӕлат, тӕнӕ вӕд йӕвӕртӕхӕ йӕм.

Ацкӕм, вӕдмал мӕрӕ, тӕнӕ ӕнтӕ вуилдӕх. Лӕхӕрт рапота я вуилдӕх. Лӕв тӕнцкӕ каркамдӕх. Кат семьяхӕна. Качӕн лӕнӕдӕта ацкӕм лӕм сӕврӕлӕх. Лӕв мӕсӕтнат, неврсмӕтнат ӕнтӕ тӕрмӕхлӕх. Мӕтлӕ лӕвӕтыдӕ лӕхӕртӕм ӕнтӕм. Лӕкӕт йӕк рапотаӕн вичӕ атыд вӕд. Неврсм лӕв ар тӕй. Ари чымлӕи сцӕ Урӕккӕ иртӕнц неврсм: сцӕ пӕх пана иртӕнц ӕви. Ӕнӕд лӕлӕк неврсм кӕлатты мӕн, тӕлпӕ кӕлӕм пӕх кыты.

1922-мӕт олдӕ йӕхӕм сурдӕх. Ацкӕм атыд кыты. Атыд кытыдмал пӕрнӕ, Сӕхмӕт вочнам мӕн. Тӕт лӕв Захар ики, Ас кӕнтӕк кӕ, йӕта мӕн. Ацкӕм итпӕ тӕт вӕдӕд. Ит лӕв кут сцӕ вӕдӕд йӕх. Ацкӕм колхознӕ ропитлӕх. Йӕм рапота лӕтан лӕв ван кӕтӕд лӕстӕхлӕи. Ацкӕм итпӕ вӕдӕд. Нӕмӕд лӕ Александрӕ Александровна Юдина (Юдина тит ацкӕтстӕм лӕчидӕм).

Тит ясцӕт 1936-мӕт олдӕ Маремьянин лӕкӕт пӕхнӕ ясцӕт, мунцӕт.

Ӕс Вольфганг Штгейшицнӕ нылска кӕнцӕт.

Пырипӕт:

- 1). Нынцӕт йӕснӕ кӕднӕ вӕлӕт?
- 2). Кӕнтӕх ныцӕт йӕснӕ мӕвӕдӕи вӕрӕт?
- 3). Мӕвӕт тит ясцӕтнӕ вслит илты ӕй кӕд лӕ ӕнтӕм?

Ульяна Молданова –
айӕм-китӕм писатель

Кат ахӕрнӕхӕн ясӕн – кӕд

Айкӕр – йӕхи Лунцк гухӕд йӕвӕн кил. Тит вӕтӕ йӕвӕн колхознӕ лӕм-лӕпӕт ӕкӕтмам, кат ахӕрнӕхӕн лӕвӕмӕм кулӕм. Мӕнӕ тӕнӕ тӕнӕмты, тит ӕсхӕх ахӕрнӕхӕн вӕлхӕн. Кӕлӕм, ӕй ахӕрнӕ ясӕд.

– Тит лӕ кӕнтӕх йӕх кӕты йӕхӕт? Йӕвӕн тӕн вичӕ лӕхӕт ӕнӕм ӕлӕлӕп йӕнц ӕвал.

Ӕсхӕчӕк ахӕрнӕ ясӕд.

– Тӕм вӕдӕтам мӕв нӕлӕтхӕ йӕх, ма ар йӕвӕн йӕнцкӕдӕм, ар лӕр вуилдӕм, ӕй кунта лӕ тиминт йӕнцк ӕнтӕ кӕднӕм, ӕнтӕ вуилдӕм.

Айчӕк ахӕрнӕ ясӕд.

– Ит я мӕв лӕкӕт тӕрӕхлӕтӕ рытӕт ӕтӕт. Ӕй лӕтнӕ ма кӕсӕм йӕвӕны Аса ылӕ ӕслилӕм. Тӕт пӕрнӕ нӕкӕлам кунцӕтмам, мӕта тӕрӕхлӕтӕ вӕхнӕ лӕйкӕлам чӕнхӕ ӕвтӕми.

Ӕсхӕх ахӕрнӕ ӕдӕ адмӕнлӕх.

– Тӕнӕ я тит. Тӕлпӕ ма нӕнцӕт, ай неврсмӕт – ай мӕкӕт, ӕнтӕ ӕйна – китпӕ лӕхӕнтӕхлӕм: Аснам ад йӕнцкӕдӕтӕх, ичӕк

Касэм йавэна ад мөнүтөх. Йавөн нум пәләк Ларекци дорнө вәдтө эссх Ларөх икинэ көвөн төвө вухоюв. Мүват дүвата өнтө көдөнтөлөтөх? Лүваты мөнтөх күнтө, нүдатынат ыдә әсләм ай күләт анта тәләнкә вөлөт. Нүң ит сар дыйд: Касэм йавөннө Ахөрнө икия өх илә ньатьөхты, өс па Кул ики Аснө атәм әлләп пәхтө йөңкнө чикән...

Көв мәрә ма лият көлөнтөм. Лин йисцин манә төңөмты. Мөттө йөңкув Ахәлдәтө ими, кулув Ахәлдәтө ими, Йөңк ики әви өтпә өгчө пәлмин вәддәт. Мүв ләтнө йөңккөң йавөн мөнлөт, мүв ләтнө йөңккөң лорөт махләхтәләт, өгчө пәлмин йанкйиләләт, өгчө пәлмин кирәхдәләт, па ләтнө па вәх чүкнө воккйнтлат, кәв чүкнө воккйнтлат, па ләтнө па атәм йөңк – пәхтө йөңкнө коть чакәнләт.

Йөңк йөх кұтылднө ястәләт, мөттө Төрәм атев, Төрәм йөхув пөм әнөмтә, ньәрәс әнөмтә көлөм ол көвилатга артыяләд, Тю мәрә ньолхәтхә йөхәм, қоньтльә ахөрнө нөк йөмингәд, өс Йөңк ики әви панә йөңк Ахәләтө ими сәм йөңкдән нөк мөңгәдәхән. Тю ләтнө Кәтәл ими ньәләкмин санки вәхә, мөх лумпия нөк киләд, нөк әтәл. Тю ләтнө Мөх лөккә пәхтө рөкәп ныңәт – пильөңкәлит архәмләт.

Пырипәт:

1. Ахөрнахән мүв тохинә ньәвөмхән?
2. Мөтә вәрәт көрмахлөккән?
3. Кул – вәйөх сохит, мүв ләтнө юх – пөм рәнькамәд?
4. Нәң йөңкин – мөхин мүк көрасәп?

Сөккөң – нюрөң Мөх Аңкөв йисәл

Кәтәл Аңкөв вәрәхлөх. Лүвө нэви көтләд Нум Санки потнө инә тәләкйнтәт. Касәм йөх көләхә вөймин әддәт. Я ть-әкә, әй ләтнө йөх вәрәхлөтәхә йөхәт. Көяхи лопкаха сучөмтәх, көяхи па тохия күрмәксәх.

Кәтәл ими өвархә мән. Ит төппә айөм-китөм йөх нөк вәрәхлөт. Ләх көмә нүрөхтәт панә ньәләкмин ястәләт: «Төнкө йөм, мөң пухлувино кәв ләк – вәх ләк вәри!» Әй күр па күр ... нэвридәләт, скидәләт. Төппә эссх йөх төвө көдәт йөхәт.

Лөхнө вуи, көлднө ти ләк вәри: сөккөң – нюрөң Мөх Аңки йисәләх.

Мүв урнө өдәң тәнә, айөм-китөм йөх ньәлкйиләд, сөккөң – нюрөң Мөх Аңки йисәл? Көлднө тәнә, па қон мөх йөх Касәма йөвтыма, әй мөтәд пә өнтө ньәлкйиләх, өс ит өкөнтәләт?

Сөккөң – нюрөң Мөх Аңки вулдөх, мүв вәр пөтан. Йыс ләтнө кәнтәх йөх вслнәт вөлөт. Өс ит йөвтөм йөх кәнтөк кө һәмәса дәнәт, сөминә тәйөм вслнәт илә вөчхәт, ит айөм – китөм нюрөсөм сөмөт кәват-вәхәт мәләккә вөят.

Ма төппә Сөккөң – нюрөң Мөх Аңки илты ньәвөмтә өгчөм вәд. Лүв көмөт вәртө йәрнас дөмөтмин панә өнәл кыңаң сумингәх пәнмин, расидәд көвөт. Көтхәд өнөдхән, нүмөңкән, васкиккән. Ньәвөмтәхә йөд күнтә, әдә сал йөңк нүрөхлөд. Йыснә Лүв вәгчәд өгчө йөх вәдтө ньөрмөтә-йөхмөт кирәхдөмини вөд, йөңкөт-мөхөт мәхәд өгчө нәтингәтмин сәмәлөтәх. Йөм тутә вөт вөтәд күнтә, Лүв нөтәдәд ар сөңнам пөвәд, әдәмөтә көв пөм қылхәд, әдәмөтә лыхәд тухәр васкййәд. Өс ти Ими архәмәл күнтә, Касәмнө вәдтә ар йөх, өйнам лөх, ньәхлөт, склөт, сәмдәд өтпә әрөхлөт.

Ит Мөх Аңкөв әдәмөтә Касәм йөңк-мөх: көтнө-көтнө пөм ляр әнмөд, өнәд пәләк сәм йөңк тьөрөхлөм вөсөт. Тэм сыснә Сөккөң – нюрөң Мөх Аңкөв тәнә ястәл: «Неврәслад, нөкәдәм, әрөхтәхә әрөх өнтө йүл, моньтльәхә моньтль өнтө йүл. Ма сәмам өнәд кәват, өнәд вәхәт пәнмин, Ичөк дәдтә көл өнтө вуләм». Лүв сәмәд манә вуи, чөпөңкә – өвтыд әйнам кәв ләк, вәх ләк. Өс өнтәра пөрислөмини.

Айкурьсх Касәм йавөннө киләд. Өс Лөң пухәд йавөн Айкурьсхи киләд. Ма вуләм, Сөккөң – нюрөң Ими сөм төттү. Тэм мөхнә Лүв сөм вөр лунәд илдә йөвтөм йөхнө ти илә көсди. Сөккөң – нюрөң Мөх Аңкөв әдәмөтә кәнтәх нэ йисәл.

Лүв пөчөл тит Касәм ләнтөң йөхмөт. Ит Лүв төппә дәдмиләд: «Йыснә ма пөчама йыр-пори йөм пәсан өмтөхи, ит төппә илдә йөвтөм йөх вөчөт ләкәмтәд». Ти Ими нәрәл: «Ыха, ма пәңкәками вәдәм тыпәрәләт...»

Сөккөң – нюрөң Мөх Аңкөв әй ясәң тәял: «Лүвө аңга тэм чөккөң нөпөтнә кәнтөк кө лүв һәмсәңкә дәйхәд. Тәнә

күнтө Төрөм ай пах йөвөтл. Лүв маккөн, вөккөн. Мөнат анта нөк вад...»

Ма ти көлөтә әвәлләм пана нөмөксәләм, Төрөм ай пах йөвөтл күнтө, илта йөнтөм йохнә төнөмгәли, мўв урнә мөң йөңкува-мөхува әтәм, нувәтмини рошлгәтәхә йөләг, йөм сәмнат, йөм сәмнат мәхәлты әңкрәмтәләт. Тю лгтнә төшпә Сөккәң – нюрәң Мәх Адсәв вәтнимгәл, архәмәл. Төшпә тю пырнә қантәх йох йөмхә вәдгәхә йөләт.

Пырипөг:

1. Сөккәң – нюрәң Ими тип кәяхчи?
2. Мўват ти Ими вәдгәхә әтәм?
3. Мўв ләтнә Сөккәң – нюрәң Ими вәтнимгәл?
4. Мәтә ләтнә қантәк куя вәдгәхә ләскамәл?

Йәчә көлөт

- 1). Рәпа әнтә, рәли әнтә.
- 2). Өт көвитхә ләйләл, ес чәмаккә әлл.
- 3). Чәк нөләтнә ичәк вот йиптә вәл.
- 4). Чәк әнтә вөнт уйнә йәңкиләл, йох лөккә мөнәл.
- 5). Кеняр Макар өвтыя ичәк пәвәт юхи сөләхдәт.
- 6). Нярәх ләмәлты сәма питәм, нярәх ләмәлты сура ләләм.
- 7). Ма аям ивөвәт көвит илә көнт.
- 8). Мўв тохлине вать, тю тохлине токәнтл.
- 9). Накләт вәрәм амп тәял, юх мах әнтәм; юх мах тәял, накләт вәрәм амп әнтәм.
- 10). Қатань ики қоңәм йөңк уамийәх, төшпә пәнә әнтә тәй; қатань ики пәнә вәй, төшпә қоңәм йөңк әнтә уамийәх.

11). Әй қә йәвәт – әнтә йөвәт, па қә йәвәт – көккә пит, куәмәт йәвәт – вәли мән.

12). Әсвәттә, вәйәхдәтә йох вәддәт, ес кидгәтә – әнтәм.

13). Қотләх, лүңкәх, көлә өх пәнли.

14). Вусм күнтә, мўв тохлине вәңкләкинтләм, тю тохия пөм дәрәмтәм.

15). Па ләтнә ичәк мәрт дәйәм юха вөккәнтәл.

16). Мәтәли дәңкли – әнтә мәли, мәтәли әнтә мөсәл – кит-көләмәт мәди.

17). Айә пәнә чәк әй әвәднә йәңқиәлләхән.

18). Пирек я ливәм, төшпә кернә тьәңқты.

19). Пули кәләм! – Тәхә тувс! – Әнтә йўл! – Нўң йўва! – Тьәқа әнтә әсәл!

20). Айә вәх сохит ичәк лопканә әнтә ләтди.

21). Көяхчи аяң – ичәк тотькүрек икид мөқ пәнәл.

22). Айә тас киньтә тынәң.

23). Кул дөвләх әнтә вәдиләл.

24). Әй қәтәл ими ылине вәддүв, төшпә әнтә әй литөт алаув.

25). Па ләтнә канәк йөңкнат, па ләтнә схли йөңкнат.

26). Көяхчи ит ай – па қәтәл әнәл.

27). Юх мах қат оләңкән тәял.

28). Мәтә сәңнам сәмхән ләйәлләхән, тю сәңнам күрхән мөнәдәхән.

29). Иттән төшпә вули, мўк көрас қәтәл вәл.

30). Көяхчи китпа сурадәхәл?

31). Тәсәң күнтә – пәтә! Кеняр күнтә – йөм уләм!

- 33). Вáхлэх-тáслэх я вáлли, өс няньлэх – өнтэ.
 34). Тасэң кэ долмакэ пөлөл.
 35). Өнтэ кеняр пэгэн тьэхэрхэ йөх, тасэң пегэн тьэхэр.
 36). Өнтэ сорисэң кевн ворхэт вэрөл, вáк кевн.
 37). Карманнэ өнтэм, кўмнэ вáлөл.
 38). Тасэң куи ал вохэнта, кáхли куи вохэнта.
 39). Тас áлэмэнта йөңк: áлэтл – көймөл.
 40). Лўв кўмөл ичэк лáңкрэтнэ мáхлэхтэли.
 41). Нянь блэң вёл, өс пáңк я өйөхтөлэм.
 42). Көяхи сэма кáнэл, то мэтлия көлөнтэли.
 43). Пáйлаң тáм, кўч көлнам лэхэл.

НЕВРЕМ ҚАҢЦӨМ ЯСҢӨТ

Ма тетътетем Фёдор Семёнович Каткалев ар па Николай
 илмпи өнөдли пáхэлэ Өнөд Ляль тарэм дат илты яснийөхтөх.
 Тю олэтнэ дэх пухлила вон посэң ях йөвтылэт. Ястөт, мөттө,
 рутыэт панэ немца, па қон ях дэля питөт. Өс көяхит тю
 немцахэт, өй мөта қөнө пө өнтө вуи. И.В.Сталин илты өтьө ар
 жоң ястөхлэт. Рахэм мөх пáнелтө пегэн дэдьксетэ мосөл.
 Ылаң-айөң куйөт йбта тувлаа.

Тетътетесв лáңкэв

Тетътетем тю латнэ инэ сч ўрөккэ ланөт олахэ йөх. Лўв
 күч ляль кáренам вохөнтөх, төшнэ лўв өнтө вөи. Мөта кө куа
 панө войөк кэңчэхэ, лўк панө йáтөрңи колэмтөтэхэ, мáс
 панэ лáв áнмөлэтөтэхэ өтьө мус.

Қорлики пухэлнө войөк-куа заготпуикт вáрни. Тют ўрөккэ
 куа сорөлөтөхлэт панэ чөмөк вáрөт. Сорөлөтөм килсини ныңөт
 «пюг» вáрөт – нянь йөңк. Күнтө йөңкаг пáнли, áшлөң қочөм
 лөңккө йөл, вáрхэ нөк áрхэхлэтө ким төй. Тю лөксөмөт өтьө
 фронт сөңнам китат.

Өй тьэрас ирьсөсөт ньөлэьсөң вáтмөт олюө тетътетем
 панө па айөм-китөм йөх ляль көхө вөят. Дэх кўтылнө, чопөңка
 Могульчин Шонты. Дэх түвтөң áвэлдиат Тюмсьн воча туват.
 Ляль ях нюла өкөттө қота туват. Я тет, панө ляль төрөм!...Ма
 тетътетем күч өнтө лялькөсөх, лўв йөмхө рошитлөх панө өтьө
 Победа йимөң қáтөла вов пáн.

Өй тьэрас ирьсөсөт ирьсөң күтмөт олюө ай вар ики
 пылэснө көс ўрөккэ күтмөт қáтөлнө тетътетем йáк пухлэтнө
 юстыпат юсты – мáвлөң посат.

Мөң неврсөмөт панө мөкмөкөт агес панө тетътетесв йөмат
 лáңкэхөлөв.

Карина Прасина

Ма анкигичи төмпи анкигичем Василий Ефимович
Пельментиков ей тьёрас ирьсот кес үрөккө ват олоно рохлөң
күрөк тылөснө кес үрөккө ватмөт катөлнө сáма пит. Эй тьёрас
ирьсот ньөлө сң көлөм олоно лүв сң үрөккө ньылаөх олхө йөх
панө аяль кáренам вухи.

Нёмлөлүв Өнөл Аяль төрмөтөм йохуув

Сургут воч мөчө кёран рыгнат туват. Сарнам Тюмень воч
мөчө киришат нуптөт, чут пырнө тувтөң аваднат фронт мөчө
чырхэлтөт. Лүв йөмхө аяккөнтөх панө көлөм мавлән
юстыпат юсты.

Эй тьёрас ирьссот ньөлө сң ньөлмөт олоно лүв мөчөн
панө сáкахлөм талат пөрхниам каримтөх. Лүв пөхи пälөк
пáцкөл, йөмси күр пөндөл панө увөл сáкахтат. Кёнигсберг
нам тайтө вочнө аяль ях кигча коньчө котнө ёл,
Калининградхө ит чу воч намты.

Анкигичи төмпи анкигичем аялькөсөм лат илты
намлахтөга качлөх вөл панө ей кунтлөл (Өнөл Аяль илты) кина
өнтө айлөх. Победа Йимөн кätөл чут чопөңка, йимөн
кätөлөхө тейтөх. Лүв ей тьёрас ирьссот лапөтсьң ватмөт олоно
сáрө күрөк тылөснө снмөт кätөлнө чснө йөх, суралөх.

Чечьчечи төмпи чечьчечем панө чсчанки төмпи
чсчанкөсөм Еремей Васильевич панө Александр Наумовна фронт
кигча кул панө вөйөк көңчаксаккөн, пан-канөк вуньчхөн. Кул
көңччө вяр нáма рувпак вөл. Чу сьснө рссина солөк өнгэм,
панө лин нярөк күрат потөм йөңк күтнө лолдхөн.

Ма сар вөлөм йөхлөм-анкиламнат йөм намөснат
ёраклөлөм, лөх фронт лөтан чу тарөм латнө өтьө ар вов пälөт.

Ксения Мултанова

Мөң округув

Ма вáлдтө мөхсөм нáмөл ХМАО – Югра. Ма рáхөм мөхсөм
йөн (кätөлөтнө) латнө лапөтсөт ир сң олхө йөх. Лүв өнөл йыр
ири тылөс снмөт кätөлнө сáма пит. Ма вáлдтө мөхсөм йөмат
төсөң – вáккөн. Округувнө ар сиккөнч воч. Тит: Йáвөн өң,
Мөңи өң, Анки пос панө па вочөт.

Ма вáлдтө мөхсөмнө ар вөйөк-кул, юх-анчөх. Вөнтнө йох
ар канөк вонть-лөт: мөрөңк, лэник, сáвөмсэ, чөпгчөх, вирмөч,
йөн. Вөнтнө тиминт вөйхөт вáлдтөт: пули, күрөнч вөйөх, вөкли,
шьөхөс, ланчки, чсвер, күчкөр. Йáвөндувнө ар пекөт кулөт
көдөмтөлөт: сорт, муви, лáрөх, йáв, мáвтөх, килси.

Ма анкөснат панө атсминат вөнт мөхнө вáлдөм. Вáлдтө
юхсөв Көв алөм воч кутьөннө омсөл. Анкихөлдөм-итихөлдөм оло
иáрө төт вáлдлөхөн. Өс ма каникул мáрө панө лөң мáрө төт
вáлдөм. Мөң вслит тайлув. Вслинат йаңкидлөхө йөмат йөм.
Ма всли мөкөт йөмат лáңклөм. Лөхатынат вичишө йáнтөхлөм.
Ма рáхөм мөхсөм, мостө мөхсөм, вичишө лáңклөм!

Яна Ермакова

Ма вáлдтө мөхсөм

Ма вáлдтө мөхсөм нáмөл Тылчин пухөл Лүв Покачи нáмөп
воч кутьөннө омсөл. Мөң пухуув Охөн нампи йáвөн көнөңнө
омсөл. Мөң пухуувнө юк котөт. Түлхин мөң котлув юхлөм
пүмөнчө вáрдөлүв. Төт кантөх йох вáлдтө. Лөх ма рáхөм
йохлөм. Йыснө төт ма чсччөчсөм панө чсчанкөм вөлхөн. Мөң
пухуувнө мөта пөтөнө эшкола умты. Төт айлөты исьрсмөт
шьөлө келас мөчө өнөлөтөхөлөт. Ма өтьө төт өнөлөтөхлөм.
Өшколанө ма йөмхө өнөлөтөхлөм: йáкэ ньөлө панө вáт
вáттылөм.

Мөң пухуув көнөңнө йөмат сиккөн: өхөр юхөт,
канөккөнч тохит, сáңкөнч дорөт. Ма йохлөм төт васөх панө лөнт
лэклөт. Түлхин ачсөм вөйөх көңгчөл. Лөңин сойпалөл панө
көлөп көчөтөтөл. Ма ачсөм панө икөм всли тайлөхөн. Түлхин
мөң вслинат йаңкидлуув.

Ма вадта мөхсөм йәмәт ланкәләм. Ит ма Сургут воч
техникумнә өнәлдәтәләм. Өнәлдәтәләтә кичәм тәңкә вад.

Миша Тылчин

Тиминг вадәлсәңнам посинтәләхә муствәл

Фёкла Семёновна Бондаренко (Покачева) әй тыорас ирьсот
нәләсәң ват ол вәләх юх тыдәс әймәт кәтелнә сәма пинт.
Чәпасәң кәтәд кәяхинә пә вули. Атил Семён Галактионович
руть кәд сәраң тәңдәтәхә. Кул панә войәк кәңгчә ях өккәхә
ропитләх. Аңкил Мария Антоновна Казамкина. Ти нә йәх-
аңкихән касәм восстания пырнә Охән йәвәна кәңгтхән.

Наңк йәвән қонәңнә Семәнка панә Морка йәләл
вәдәлсәң уләмтәккән. Йәдәп лантәң йохмәң тохинә вәли тас
кәймәлтәккән. Аңрәң ими әй пыхрәд кинья ол посин өнәл вәл
панә исврәмәт ати кәңчәкәсәтә, сойлидәтә, кәллидәтә вәра
өнәлдәтәхә.

Фёкла тетянки Айли ях пәч нәм тәй. Кәшип-ики өпи вәл
Лүв Вар йәвән нумпи пәләки туви. Айли ях – тит Мах сирапәт.

Геннадий Галактионович вәли тас тәй. Сурадал мөчә
виçипә вәлинат йәңкидәхә. Мәттә, «Пурана» ләкәмтәхәдәмәл
әнтә вули, кәч әнтә тәйи.

Моки ар ях Охән панә Нанк йәвәнхән конәң пухәдәтнә
мөхәккә вәләт. Лейков, Тылчин, Покачев, Епаркин, Тырлин,
Лисманов пухәдәтнә әнәләң ях ит қытьят. Нижневартовск,
Покачи, Кәңгчаң рәп, Көв аләм, Мәхи өң өнәл воçтәта
вәдмәхтәт. Вар йәвән панә Наңк йәвән қонәңнәт рохтахә
йәхәт. Әй çас мәрә қәләмь-сң кирип нопәтә, Нсфть архә
вәләмтәл Юх исвәртәт йәңк өитнә, ләвәтнә әддәт. Ид мөхәтәти
йөвтәм рутыәт архә йәхәт. Кәта өитләм вәлит вәддәт.

Фёкла Семёновна монть мунть. Охән Ими панә Төрәм
йәвән Эвәт Ики нолд рәңдәхәлхән. Ими йәк мөхәлнам
кирәхәлхә. Икинә новали. Адыләксәтә йәккән. Мүв тохинә
адыләксәккән, тә тохи әйнам илә çукәлхән, илә пәңәрхән. Тәо

тохи дорхә дурәмтәхә. Охән Ими нөк шитыдә пырнә, кәчәң
тохия пәхәл умәт.

Оләңхә, йәвнәт панә дорәт карта посийәм алтнә,
рутьәтнә қәнтәхә нәмәл тәхә рүвәтмин панам қәңгчат. Кәтәң
йәвән па сохит қәңчи – Коттын ягун. Ясәң çәва яха әнтә
йөрәхәдәл, пәл пәрәкә әнтә муствәл, сәма әнтә рәхәм. Тит өләң
пәдәшхә картахәта посинтәләхә муствәл. ХМАО-Югра депутат
Айлин Е.Д. әй томинг ясәң тәял. Рәхәм ясәң çәвә өтьә
йөрәхәдәтәхә вәри. **Çады!** Нөк посәдәтәтә кима пинт. Сарнам
тыық йөрәхәдәди.

Ит Фёкла Семёновна йәс өт әкәттә қот өвнә. Кәт тыөрас
ныдәдәхә ол төрәмтә тыдәснә Россия мөх мәстәр нәмәт паны. Ти
посин рапота өс архә йәх. Йәкан пәми, йәканәт сәвәд. Сәк
панә ныр çөп йөңтәксәл. Тәләңкә-әяңкә пәнәдәтә вәртәсәлиг
вәртәхә өнәлдәтә. Арпәкәт күчмәт, әдәң сәвнәлиг вәрәд. Әм
панә сәхәд юх вәт нә-өрмәлигы нөрәң сәвән монийәл.

Вәх йәвән Ларьяк, Корлики, Чсхломей пухәдәгнам
исврәмәт панә рапота тәйләх ях пәмидәхә панә өнәлдәтәхә
йөрипәл. Тәт пә әсәх ях сүхмәт тәңгәхи қынт, вунтьөп
мәстәрхә вәрләт. Ләхатыи пә өтьә ким өнәлдәхәл.

Өс әй мәстәр ими Галина Котевна Покачева (Айвәссәдә).
Лүв йәрхан сәк-пәк йөңтәл. Лүв панә Ф.С.Бондаренко ит Әм
воç шахматный олимпиаданам панә па йимәң қәдәдәтнам
пурмасәт вәртәсәт әдәтәлхән. Каркам қот, пәстә күр, ләсәк
сәм, кәлпәң сәм, қәлпәң пәл тәйтә ныңкәна қөв нөпәт, қөв
йүт ясәләв. Аяңкә-тәләңкә вәдәхә, әви қот, өрты қот
йөмтәтә мөхә адыләтәмтәлүв панә пөçдүв мыньәхтәлүв.

Аюви Микули

Аңки

Ләңкәтә аңкәм мәнтә мөрта йәх.
Мүват нүң сәма сәм йәңкәт мәнәл?
Нөмс, мангәм атыл қытьтә тохи
Өтьә сәмама ләхәртхә шитәл.
Әнтә вуләм, кәллиә Лимәң мәхлиә

Валәм, кәлә һәмкәләм?

Ти вәрәт нүң сәманә пәһләт –
Йәмхә ма өһәләхәләм.

Мүвәли йох һәмкәләт, тит ләх вәри.
Ләх ләхәнам сохит вәр кирәхләләт.

Өс ма өһәләхәтә һәмсам,

Виңә тәйләм, виңә сарнам туләм.

Ма йисләм, йисләм, һәмкәләм:

«Көв сыс, көв мәрә, аңкәләм,

Тәләңкә-аяңкә вәлә, аңкәләм,

Виңә мостә, аңкәләм!»

Энтэль Каюков

Мулькәмәт

1. Вәх вәси сүхмәт әт.

2. Әй ики кәләм сң пәвәрт ләммин тәлә.

3. Най кутыңнә йәврәх ньбә.

4. Йәңкә өһтнә марнәң ләрәх.

5. Нәви әви ай сәмәлһнәт.

6. Кәләм сң икинә сәвәри, әй икинә йәвәри.

(*ияләм панә пәһләт*)

7. Пәхтә ньбәхәс, һәйнә һтә тьорәс қөһит қөвә.

(*һүһтәһ*)

8. Кат икихән һәлә вәләтә ләңкәләхән, һн кутыһнә пәвәрт.

(*сәһхән панә ньбә*)

9. Мәх ләр лөв өһнәт.

(*вәһи кәтәләт һор пәһләһнәт*)

10. Өх тәлә, кәтхән тәлә, күрхән өһтә тәлә.

(*мәләһһ*)

11. Вәһт өһтывәл вәртыв вәқи қөвә.

(*вәһтнә вәтәхләм һәй*)

Йәчә яһнәт

1. Аңки өһтә вәләһнә, нүң пә қәтәләң йохәһнә өһтә
әһһнә.

2. Аһи өһтә вәләһнә, нүң пә қөхә өһтә йәхән.

3. Пәхтә рөкәп һз (һиңәңкәһи) сорха йөһәтләкә, қөв
тәһи вәлә.

4. Йәһ сүвәһнә аһп өртәлә һпәтә.

5. Қәһтәк қө мәх вәләтә пәһнә вәлә, лүв мәхәһнә
кәһңдә.

МЫР МОНЬТЪӘТ

Кәләм һәмсәң пәһтәп

Әй тәрәм вәчнә, қон вәчнә кәһяр һмихән-һкихән
вәләхән. Кәһярхә вәләхән, пә һтнә һтә өт вуйләхән, пә һтнә
өһтә. Әй һтнә ики һәмсәһтәх, пә мәхәтһәм мәһтә, рәһпәтә
кәһңчә. Иһи әһһиләх һһи пәһнә мән, қәләһәм сәһхәлә ләйәләхән,
қәләһәм күрхәләһнә тыви. Қөвә мән мүвә вәһнә мән – қөһхнә
һүһи. Тьөрәс қуя йөһәт, рәһпәтә вух. Тьөрәс қөһә сәһпәккәһәт
мән пәһнә яһтәх:

– Тәһ сәһпәккәһ өһтә тәрәһтә мәчә рәһпәтә.

Тю ики қиңәл вәлә. Нәһкәсә: «Мүв қөвә ти сәһпәккәһ
һәмкәһтәһнә пәтә мәчә тәйәһхән». Рәһпәтәтә йәх. Аләң ивәлә
әт пәтә мәчә рәһпәтәлә. Ар тьләс мән, тәһпә сәһпәккәһ һлә өһтә
рәкәһләхән. Әй мәтә һтнә лүв нәви тусәп һырәс ики өйәхтәх.
Тю ики пәтә вәр пәһнә һәвәһ:

– Мәһтәһнәм қөләһтә, ма һүһәт һхәртәтә ләңкәләм. Ти
сәһпәккәһ тәһһнә әй қуһтәһ өһтә тәрәһләхән. Нүң һләһнә ти
сәһпәккәһ ләмәтһнә ар қө тәһ сәһкәһ мәһтәлә мәчә рәһпәтәтә.
Ти сәһпәккәһ нүң қәчәң қәтәлә йәһкә ләһтәхәлә пәһнә кәһнә
сәһрәләтәхәлә, тьот сорха һәмкәһләхән. Тьот һырнә мәһи қуя
мәһнә пәһнә тәвә ләйәләтәхәлә. Лүвнә һырнә:

– Нүһәтә мүвәһ мөсәлә: қөләһ сәт һыпәк мүвә қөләһ
һәмсәң пәһтәп? Вәх әл вәя, қөләһ пәһтәп қәлә қәчәкәсә.

Һырәс ики ти яһнәт яһтәх пәһнә қөләтә мән.

Тэм ики кёлнө нэви тусэп пырөс икинө кёлэт вэрэнгы, төвөнө лэйэх. Сопөккөн вөсхө йөхөм пырнө, мөхи куя мөн.

– Көты йөли, – ястөл мөхи кө, – нүңнө сопөккөн сорха илө лыпхөлдүхөн. Вуха, мўвали нўнаты моса: көлөм сот ныпөк мўвө көлөм нәмсөң пәмтөп.

Ики чымөл нөмөксөх, төл сохит ньавөм:

– Ма вәхнам мўвали вәрлөм. Ма ксархө вөдөм, көлөм сот ныпөкнат тасөңкө өнтө йөдөм. Ястү, мантэма көлөм нәмсөң пәмтөп.

– Көлөнта. Турз сорта йөтөка, йөңк кат кёр миккөн кўтывөд көңгчдә. Па кө қота ләңта йөтанкә, өвпн илдинө чымөл дуола, тот пырнө өвпн сәңкидә. Көлөммөт нәмсөң пәмтөп: мөта тохи сәвөрта ләңта йөтанкә, көта чымөл пөрхи катә.

Көлөнтөл ики ти кёлөт, панө нөмөксө: «Мўват ма вәх өнтө вөйөм?» Көты йөл, тснө пө йәкөнәм сөчөм. Әй қатөл сүч, кимөт қатөл сүч. Көлөммөт қатөлнө өнөл тас панө өнөл мыр йитя өяхтөх. Ванхө мөн, пырийөл, қөты ләх йөхөт. Туты кимөн, ти йох ар қатөл йөңк өнтө вуйөт, тасы ар вуйөх мыньөхлөх. Тьөким вөвлөх йөхөт, сарнам мөнтө ким өнтө тайлөт. Нөмлөмтөх тю ләтнө ики әйпн нәмсөң пәмтөпа. Көра мөн, кат миккөн күтнө йөңк өяхтөх, йох нөк млдцхтөх. Ньәлкөт йох, ики ар мәсәт панө лават мөн. Әй йөта сарнам мөнөт.

Иттөнәт воца йөвтөт, тёт тьөрасләта йөхөт. Ики воц сөкөнтө қотнө кулмөхтөх. Воц өх көнө йөвтөм йох иттөн мөйөлдә вухат. Тю ики өтьө вухи. Лўв па йох пырнө мөйөлдә йөвөт. Инө өвпн пунгчә йөхлөх, – нөмлөмтөх кимөт нәмсөң пәмтөпа панө ньавөмөп кунтөхлөх. Нз сүй қөл:

– Тэм қатөл мөң вучува мөйөлдө йох йөвтөт. Ит икөм пахәтта мосәл. Мөхи йохнө йөвтөм йох мычат панадәт. Тснө вәртад пырнө, нўң лўв мәвөл воц өх қөхә йөлөн.

Ньавөмө йөккөн өнтө вуйтөн, көлнө икинө өвпн қөләт вәри, лин сөхлөни ай пулөлит әвөт панө қөлдө күтөдә пөрхи мөн. Аләң ясәң архө мөн: воц өх кө қөть өнтө вәди. Мөйөлдә йөвтөм йох катлат. Ики өтьө төвө вухи. Ләх әйнам пырнга вәрат. Төппө әй мәтлди пө, әй мөта вәр өнтө вуй. Тю ләтнө ики

яснидәх, мўвсәр кёләт мол қатөл иттөн кул. Панө илө әвтөм сөх пулхән ксм тылхәл, төм икихән-имихән йәрнасләна посымтөккөл. Сөх пулхән әвитмини сохит, төвө әлдингхән.

Ики ти вәрөт пырнө йәкөнәм мөн. Көвө сүч мўвө ван сүч, пухлөдә йөвөт. Ләйлөл: олқас кот өмсәм тохинө йөлөп қот. Қота ләң. Ләйлөл: лўв имил қот лөкинө аләл, лўв күтнөилнө айлат қө. Илмөхтөх ики ләйөм, төвө нөлөт. Айлат қөнәм ләйөм йөвлүпмәлнө – нөмлөмтөх қөлөммөт нәмсөң пәмтөпа. Тю күрөмнө имил нөк вәрөхлөх, ики көтәли катлөмтөтөх:

– Нўң тит тул-пул ики көты йөхилән? Тит вөдз мин пәхмөн. Мўвө арит ол төмпинә нўң мәнөн! Пәхмөн ти мәрит өнөлхө йөх!

Сарнам әяңкә-гәләнкө вәлдмөхтөт. Төл вәд итхө пәтө мөчө вәлдәт.

Пырийөт:

1. Мўват пырөс кө ястөтө көлнәм көлөнтөлдү?
2. Ики монгь кө ястөм пәмәлөп иты ләйөхмәл, йөм мөта урнө вәлдә йөх мўвө өнтә?

Ләңкрөли панө пәхтө рөкөп пиңцөкөли

Мәх өвтынө ләңкрөли панө пәхтө рөкөп пиңцөкөли вөдхән. Әй ләтнө ншод өяхтөккөн, ләңкрөли пәхтө рөкөп пиңцөкөлинам ястөл:

– Дөвөсхә йөлмөн. Литөт қоләмтөлдмөн, әкөтләмөн – тўлөх уңгчө мәрэ, лилләмөн. Нўң қөлнө қөл вулөн, төвөнө аныя, ма өтьө қөл вутам сохит аныләм. Төл сохит аныйөм литөтөт, әйқә лилләмөн. Әй кө өктөм литөтөт төрөмлөт, кимөт кө литөтөт уәдмөләт. Атыл кө литөтөт вөз сорха төрөмлөт.

Пәхтө рөкөп нз қачөң қатөл мөта тохи көңчөл, қачөң қатөл мөта тохи өктөл. Ләңкрөли ксмөн ньәви өктөл, мувөл өктөл. Ләңкрөли вөз вулө, рохлөң вөйхөли. Кўми рақнат-кулнат көвөл, қачөң қатөл литө мөта тохи тул.

Өкөтхән, өкөтхән тўлөх уңгчө литөт, ләңкрөли ястөл пиңцөкөлинам:

– Олөңдө нүң литө ётла алат. Төрөмтылда, ма ётлама пилдөмөн.

Түлөх қолда өнтө төрөм, линне пөхтө рөкөп пичөңкөли алытөм литөтөт ейнам ливат. Пөхтө рөкөп из ньавмөл, ләңкөрнам:

– Дөвөс, ит өс нүң өктөм ётла лита удөмтөлмөн.

Пөхтө рөкөп из ньавөмта йөхмала, дөвсөл тэт нэврилөл, тёт нэврилөл, ичөк луватылнам өнтө қөлөнтөл. Төл сохит ньахта, викалта пичөңкөли вартөх панө ей мөта сөңнам сүхөмтөх. Луваты йөм, сорха қөвөтлөтө войхөли. Па тохия па қанымтөл, тенө пө қөнт.

Пөхтө рөкөп из нөмөксөл:

«Тит муват ма луватылнат ей кұта ясчинтөм? Ма өктөм литөтөт ейка ливлөмөн. Лўннам ётлада ыла чөвийөх мантэмнат китхи өнтө вөй. Йөмхө өнөдөйөм. Мөта сөңнам дөхөллөм, мөта урнө түлөх унчдөм».

Өс ләңкөрөли аңта қөты йөл? Литөтөт өктөмалдө, ыла чөвийөл, тйви мөчө йиньг-лив, алмин насөлдөх. Лув аңта итхө пөтө мөчө войөх-кул көптөл. Я ти, ван монтьөли төрөм!

Тамара Пятникова

1. Нәсөлдөхта – разлэживаться, валиться от безделья.
2. Викалта – насмеяться, высмеивать, осуждать.

Пырипөт:

1. Муват ләңкөрөли ясчингөх пичөңкөлинат, ейка литөт өкөттахө?
2. Йөккөн оләңдө мөта куйи алытөм литөтөт лита чүксөмхөн?

Муват тыөп йөпөх ләңкөрөтнам вәдлөсдөл

Пичөңкөли панө Ләңкөр нола ястөккөн: түлөх унчө литөт ейка алытөтөтөхө. Литөт чөвитө йөм лот өяхтөккөн – сүвмөт өмпи. Панө мувми өяхтөлөхөн, төвө пәнта йөккөн. Лөң панө сүхөс мәрө литөт аныйөккөн. Өмпи тәкәнмалд, линне

сүвмөт карат амыскөмты – ей металлө өнтө төнөмтөта, Пичөңкөли панө Ләңкөр алытөты кұм тэт тайтын.

Тюрөк схи түлөккө йөх. Эй мөта кәтөлнө Пичөңкөли лөхлөхтөх, лөхлөхтөх, ичөк ей литөт пул өнтө өяхтөх, Кәтыөккө потмин, ньәдөңки ылия қөрөх. Вулдөх, Ләңкөр лжөт панө лоньтө өнтнам вөс, паннө, Пичөңкөли кұма нөмдөмтөх. Нөмөксөл: «Пырипөт Ләңкөр, то өмпи ила пунтчө лжөт дата йөх. Алытөтөм литөтлөмөн, китхи вөта мөсөл».

Мәрө сәврөмөх Пичөңкөли, Ләңкөр вөхмин. Күрхөл пәнта кима йөккөн, ньәдөл көчө кима пөя сәңктөх. Сәраң кунтөхди. Ләңкөр пытмин ксм кувөл, әдөм сәмхөл көтхөлнат мувөтл, тыәрхөмөх:

– Нүңнам тыөким тыөрөк схлине өнтө әлмөн, мант пө әлтө мөрөмат өнтө мөлөн?!

– Тыәка мувсәр әдгө, – ястөл Пичөңкөли. – Ма төңкө сөмам вәдми.

– Нүң вөс лива, – пәмтыпөл Ләңкөр.

– Ма вөнт ньәврөхты лөхдөм, литөт өнтө өйөхтөм, – тыңклөкинт Пичөңкөли. – Төл вәд кұм ила пунчдөмөн. Көн литөтат пәнтөка, вөккөңкө йөдм.

Ләңкөр ньәвмилөл:

– Өмпино ей мөта тохилө өнтэм. Ма кәтлин пөддөм ксм қөвалдла, нөмөксөм нүңдө атылнам алытөтөм өтөт алат. Маннө өмпи я чөвийөм литө өтлөмөн ейнам мөх өнт кұмлама туват.

Пичөңкөли вөхөнтөл:

– Тют вәдөң па пәлкам төхө тувэ.

– Ма кұмамнө пөтөхдөм, ма қөлнө архө вулэм, мув тохинө нүң пәлка әдла.

Ләңкөр ньәдөңки ылин вөңкөлнам сүхөмтөх – әдә мөта өнтэм вөд. Ньәдөңкинө Тыөп Йөпөх умөс панө йөккөн ньәвөм лсөң култөх. Луваты Пичөңкөли чәлхө йөх. Панө кичәхөл сөрөлтөм ньымлөт-қымлөты потөм лоньтө мөта пулат войхөли ййөнтөх. Пичөңкөли нәмсөл йөмхө йөх, юх ылино чүкөт аныйөл. Ләңкөр литөт әпөл кунтөхлөх, вөңкөли ксм сүхөмтөх – панө өтьө чүкөт аныта чүксөмөх. Тыөп Йөпөх ньәвмилөл:

– Эйнам иләм өнтө тәмл!

Дайңкер ичкөк төвнам өнтө аңкрөмтөх. Тьёп Йёпөх тюминт нәмәс пән: «Ма нунат өнөдгөдөм!» Тьақа, лүв нөмөлдә ылнам асөлдәд мәрә, Дайңкер йөңк өпгөлнө пәнтөмтөх пәнә мөх өнт қөрөтә көккөнәм қөнт. Ти унөлдә Тьёп Йёпхәт Дайңкрөтнам вәллөслөдөт.

Пырипөт:

1. Мұват Дайңкернө лүтөтөт вөңкөлдә туват?
2. Мұват Тьёп Йёпхәт Дайңкрөтнам вәллөслөдөт?

Тыләс илты моньтә

Икихән-имихән вәлдәхән. Ики тюким вөв өнтө тей, ичкөк мөтә тохи вәртө тьомөд өнтө вөд. Пухәд қария мөнтәлдә, вөт юмпини ыләв көрхәл. Вах пыли вөд, доньтә қынта, пылинә ылнам талми. Қолөп айналдә мөнтәлдә, қөлдә лөвә өнтө йөвөтә, мәтөд. Тснә вәдмин, мәчөх имиә ар пөктыс тей, лүватынаят ар чкк вуйилдәх. Қөвди мұвө ванли вөлдхән, ики пырсами. Кем ағөхәдәтә ким өйнам өнтө тәял, вичөпө қот дөхлинә омсәл, төшпә лил пәнә вөяхтәмини алад. Тю кима вәллөсләх, льөвигөхәлдәтө вөвдәх пит. Тәм мөтә қәтөлхә йөхәма, иминә льөвигөтә вәри. Инө льөвигөтә төрәм, икид ай пәхәликкә йөх.

Тьақа иминә анемтөтә вәри. Анем, анем, айлат қөхә йөх. Тюким витьөн, қөрасөпөң. Айлат ныңөт ылдхә лүватынаам лзийәхәммәт. Қөвө мұвө ван вөлдхән. Дайпөт қәтөл мөнөм пырнө, лүв чәңкләм икихә йөх. Рошитлөтө кичөл өй то арит өнтәм, төшпә сөчиләл – сивләл. Тснә ти вөд. Айөлдәли өс пырөс икихә йөх. Ими лүват льөвигөтә чүксөмөх, пырөс қө ай неврсмхә қаримтөх.

Ат-қәтөл иминә анемтәли. Қөвдила лүвинам йангәхтә йөх, кем пә ағәл, йәкә пә көртьөмтәл. Тснә анем. Тюминт вонөң, сиқкөң, көмөт сәм өвтөн айлат қөхә йөх. Әй төвөнө ныңөт лүватынаам лзийәхәлдәт. Тснә вөд пәнә өс чәңкләм қөхә йөх. Анемөм қөхә сөчиләл, өй мөтә тохи пә өнтө вәрдә. Әй қәтөл йөвөт, ики өс пырсами. Ими ағәл қөты йөд, өс

льөвигөтә вәртөх. Льөвигөтә төрәм пәнә пырөс ики өс пәккә қаримтөх.

Иминә пәхәли ат-қәтөл литпәләли, анемтәли. Әй ләтнә пәх, айлат қөхә йөх. Айлат ныңөт лүв мәхәлдәтә қөвөтләт. лөвсила чәңкләм қөхә йөхмадә, вөвөд өй мөтә кима қөлдәтти мөн. Айөлдәли өс пырсами.

Тснә ти вөлдхән. Ики ай қөхә пә йөхиләл, пырөсхә пә йөхиләл. Ими мөртә ким чөк вуйилдәх. Әй ләтнә нз пытөмтөх пәнә ястәх:

– Нүн пөч нәмләх қө вөсөн! Қөлдә тиминт қәнтөк қө сәма пит! Нунатывөд мөтә йөм өйнам өнтәм! Ма ит нунат нум санқия йәвөтләм. Төт лөмә пәнә ылнам қәнтөх йөхнам лзийә. Нүн тит үрөккә өй мөтә тохи вәртө қөл өнтө вудән. Нөмөн луйхә пәнә атөт-қәтләт тьлөсхә вәдә!

Ими ксм дивөт, икид нөкнам йәвөттөх, нум санқия умөттөх. Итпө төт дөйхәл, қөднам мөнөл. Ит тснә ястөлөт, тьлөс төрмахә қөлдәт мөнтөнө, кит-қөдәм қәтөл өнтө вуди. Тю ләтнә төрәм санқинә атөт-қәтләт атөмәлөт. Лөңин – йөмөд, тұлхин – нөмөлдә лоньтә питәл. Йыс йөх тснә ястөт, пырөсчөк йөх ястөт.

– Тьлөс льөвигөхәл. Льөвигөхәлдәл пырнө, йөлөп тьлөс анемтә йөд.

Аудиозапись Кашлатовой Л.В.

Мөчөх – несчастный. **Мөчөхлөтә** – горевать, впадать в уныние.

Чәңкләм қө – зрелый мужчина. В давние времена юноша, достигший такого возраста должен уметь делать всё, что нужно настоящему хозяину дома (стойбища). В этом возрасте ему сватали невесту.

Пырипөт:

1. Ики өнөд қө анемтөхәлдәл мұв вәрөт вәрөнтөх?
2. Мұват иминә ики нум санқия йәвты?

Көллө амп кичахал дөвөс көнч

Ти вяр көвөн вёл, тснэ ястөлэт манси йох. Амп атылаам вадта атомхэ йэх, дөвөс көнчча нөмдөмтөх. Луваты ей мэтлин пө энтө пөдтө йөм дөвөс мус.

Амп өнтөлнө нөмөксөл: «Лүвө то, өвөр күрөп вийөх па мөхнө вадтө өтөты вөккөң. Лүв вөлз ей мэтлин пө энтө пөдөл». Амп өвөр күрөп өт көнчча мөн. Ёяхтөтөх, ньавмидел луватылаам:

– Өвөр күрөп өт! Ёйқа вадмахтөлмөн!

– Йөм. Ма төвөн дөңкөлөм.

Панө ейқа вадмахтөккөн.

Ёй латнө амп вөнтнө пөмөт воннө луватөтө сүй күнтөхдөх панө ролөста йөх.

– Ал рыпса! – ястөл өвөр күрөп вийөх – Там ыттөң мөми йөвөтл панө минат ала.

Амп ти көлөт көлмал пырнө, нөмөксөл: «Өвөр күрөп вийөх мөмини пөлөл күнтө, лүв то мөми мөх өвтынө вадтө өтөты йөмат вөккөң панө ей мэтлин пө энтө пөдөл». Ампнө ёяхтөм дөвөс куйл кыйи панө мөми көнчча мөн. Көвө мұв ван көнччөх, ёяхтөтөх панө ньавөм:

– Тьяқа мөми, ейқа вадмахтөлмөн!

– Чөлөңка, ейқа вадтөнө вөлз тюрсөмөн.

Тснө пө ейқа вадта йөккөн.

Ёй латнө амп вөнтнө шыэрөт күтнө нөвөт мөрийөм сүй күнтөхдөх панө ролөста йөх. Мөми қаншьтөкитмин ястөл:

– Амп, ал рыпса! Кэнтөк қөнө минат күнтөхдөл, пөчканат йөвөтл панө минат вадөл.

«Ит ма төңөмтөм, мөми кэнтөк куй пөлөл күнтө, кэнтөк кө мөх өвтынө йөмат вөккөң панө ыттөн», – тснө лөңты ампнө. Ампнө мөми кыйи панө кэнтөк кө көнчча мөн.

Көвали, ванал йаңкылдөх кэнтөк кө көнчмин – ёяхтөтөх Төвө мөн, ястөл:

– Тьяқа ейқа вадмахтөлмөн!

Кэнтөк кө кичөл вөл. Төвөн ейқа ти вадмөхтөккөн.

Ёй латнө амп амп йөмат сүйөңкө ролөста чүксөмөх. Кэнтөк кө сүйинвөл нөк вөрөхдөх, ньавөм:

– Тснө, тснө! Сүйөңкө рупса, нөптыла, қаншьтөптыла!

Тют пырнө амп авөл: «Кэнтөк кө мөх өвтынө йөмат вөккөң, ыттөн. Лүв ей мэтлин пө энтө пөдөл!» Тют нөлөт унөдта, тэм катөл мөчө амп кэнтөк кө кутыңнө вадөл. Амп кэнтөк кө кича – йөмат йөм дөвөс. Тст моншь ти төрөм.

Манси моншь

Пыринөт:

1. Муват амп мөмини панө өвөр күрөп ёты көнт?

2. Көллө кэнтөк кө панө амп йөм дөвөсхө йөккөн?

Кат ампхөн

Кат ампхөн вадлөхөн. Санки тұлөх палөкнам мөн, мөх пугы, тарөм йөхдлхө йөх. Ёртыннө лөвөты пугат вәрихөн, длптыхөн. Тьяка дөвнат мұвө литө йөмхө питөл. Тарөм йөхдинө ампхөн ейнам нолд ксвьтэрөкитнхөн, ньавилдөн питөт, пөгта вәрихөн.

– Дөвөс, көлөнта, – ей пи амп ястөл – Көллө мин тснө вадлөмөн? Дөңкө йөтөқа, ай сортөли катөдтып вәрлөмөн. Тұлөх унччө литөт дитятөлмөн.

– Тит я тснө дайөхлөмөн күнтө, чөлөңка йөм! Вярта мөсөл Тұлхин, тат дитятөм өтнат вадлөмөн!

Дөңөт. Ёртлөн ар кул катөлта йөккөн. Йөмхө вадта йөхөт. Рытөт, таддөла кулат амөрмин йақөнөм нөлөдөт. Ампхөн тюр арит кул дилхөн, мұвө арит кэчлөн вадлөт. Төвөнө длпмин, ньавитыхөн, вөйтыхөн. Аун пөчдөн нөрөк пэрт иты йөккөн. Ёй латнө ампхөн алтыннө ньавөмдөхөн:

– Дөвөс, күнтө ай сортөли катөдтып вярта чүксөмлөмөн, – ей куйл ястөл.

– Дөвөс, нұң тэм көты йөхөн?! Мұвали вяртахө? Вулз, мин вөйөңкөн. Тьяким чөңкнө, көяхи кул катөдтып вярөл! Ёкстөм вөйлөмөнат тұлөх унччөлөмөн.

Тснө тат дитөтатнат ампхөн вөлхөн, вөлхөн панө өс кулөккө йөх. Моки иты ампхөн өс ньавилдөх йөккөн, сөмлөн нөдмин. Потмин торөхдөхдөхөн.

– Ма нунаты вөлз ястөм, кул катөдтып омөтта мөсөл! Ит өмөң йөмхө вөдлөмөн! Катя, там лөңкө йөтөқа, вәрдөмөн.

– Чолпонка, тэм олоң күүч кёты йёхилө, ай сортөлтигнам катлинтөл омөтлөмөн!

Тэвинтөх Өртлөн кул кенчлөхөн: рытөт тэлөдө кулат пәнмин йақонам тулат. Амьхэн мостын ким литөт дилхэн. Өс ньавитыхэн, вейтыхэн. Тенө лёңин дин аяңкө-тэллөкө вёлхэн, литөтнат. Чэк өнтө вуйхэн. Ньшьтытнинө, өй куйөл ньавмилад.

– Дөвсали, ма айнам төвө кёлты ремпөняхдөм. Ма нөмөксөтамнө, вар омөгта мосөл.

– Нүүң кёты йёхэн, тиминт чөңк латнө вар вяртахө! Мин тютнам мўвали вярлөмөн, тенө пө вёлдөмөн.

Дин тенө пө кул катлинтөл өнтө умөтхэн. Вөв асөдминн пөтан тўдхин өс ар чек вуйхэн.

Пырипөг:

Манси моньт

1. Мўват амьхэн лёңин вар өнтө вярхэн?
2. Өй мөта йох, амьхэн иты, дыйёхлөт мўвө өнтө?

Йёрөң всли

Манси йох Сөвэрний Уралнө дэңктө дор тайдөг – Ватка-Тур. Тю дор вансиннө вейёх кенччө кө – Захар йохдалнат вёл, Лўв кармак ики, қатлөг мэрө ур лөккө йаңқилөх, вейхөтнам вёллөслөминн. Пөкөгт вейхөт вэдгөпсө вуй: вёки нёвөлтөдлөх, тўдхин мөми вөңк өяхтөгө қөл вуй, күрөң вейёх катдилөх, Төшпө всли өй кунтале өнтө катдилөх, чэдилөдлөх.

Өй латнө, лёңин, Захар дорнам мөн, колөп дэйелта. Дорнө сүйлөх-көйлөх вёл, Тьяка дэйөл: вансиннө, лўватыли қөв пө өнтэм, сикқөң всли фьолмөл, вэңч йаңчалнө вөдөк пөхтыс пос таяд. Вярөңкө ики төвнам дэйөл – ичөк лупөл көты ыдө көрөх. Всли ухөл нөк аламмин рэвинпөх панө йөр сохит, сүхөмтөх.

Лөң төрөм. Сүвөсхө йөх, төл сохит тўлхөмөх. Уралнө тўдхин йөмат сьми, доньтөн. Өй мөта қатөлнө Захар вөнтнам мөн. Төвөнө қатөл мөнөл, кимөт қатөл, өйнам вөвлөх йөх, вейёх лэк тенөпө өнтө өяхтөх. Өй көрөң лота йөвөт. Вултөх: көр потьнө всли тас, лөх кўтылыө өй то вэңч йаңчөнө вөдөк

пөхтыс пос тайтө всли. Захар нятьеликкө вслига винк, йавөтгө кима йөвөт. Ньавөңкө блөң ти йөл. Йавөтга йөхмадла, сөмөл вөтьөмты, чадьхө йөх, всли вёлдөхө. Вслит қантөк қө апол кунтөхлөт панө көнтөг. Захар пөрхи кирөхлөга йөхилөх, вулдөх: чам лўватылынам ухөл ыдө кылөхтөмин, өнөл-вөккөн всли йўа. Захар қаньтөкинт. Всли лўв кутьнидла ыдө мольөмтөх панө қантөх ясөңнат ньавөм:

– Пөгтя вёла, Захар! Ма нўнат қөвөн унөлта вулөм. Вулэм, көлнө нўң кытөрөмтөлөн, көрхилөдөн ур лөккө, адө төшпө айө өнтө тайдөн. Захар ястөд:

– Пасипа, йөр всли, нўң мант йөм көлнат пумөлтөма пөтан.

– Қёлты қатөл өс тэм лота йўва, – ястөмтөх всли панө ухөл өвөрхө аламмин сүхөмтөх.

Кимөт қатөлнө төшпө қатөл көт нөк а́т, Захар өй то көрнам сүч. Төвө йөвөтмадла, сикқөң вслинө мэңчди:

– Ма нўнатэна лөвөс көхө панө пыхөртөгө қөхө йөдөм, – ястөх всли. – Ма өвтэма ымла! Йақонам мөнлөмөн!

Вслинө Захар дөхэрт вярэты идө вейи, лўваты көнөккө вёлта йөх. Көтөң йохнө дэңкмөхты, латьөк нэмсөп всли. Намөса паныдла, всли мөйтөлпснат мөйөдла: сикқөң өнөтхөнат вяртахө. Итгөнөт умсөт, качөң өнөт йөхэрт лөвтөг. Өнөтхөн термини – тюминт сарахө, сикқөңкө, йөхөртөнкө йөккөн!

Тэвинн, доньтө лёлта йөхөма, Захар всли гул панө йохдла өйнам авөла умөг.

– Мөндув! – виккөгөх Захар.

Пэста сохөлтыдла, Ватка-Тур дора йөвтөг. Захарнө всли норлалы идө вейи панө оләң өяхтөм тохидла ванөлты. Захар өнөдди пэх сарпинө литятөм өнөтхөн тув.

– Тэми нўң кигчахс, ичөк вслөли! – ястөх Захар.

Всли сикқөң өнөтхөннат йөрнат ухөл рэвинпөх. Лөв көвигт сөчилөх, тейөң өнөтнат мөх қашлөмтөх.

– Пасипа, всли, пыхөртөма мавөл, – ястөх Захар. – Мөна, мавөл вёла!

– Нўнаты пө пасипа, қантөк қө! Тиминт өнөтхөннат ма ичөк өвөр күрөп өты өнтө пөллөм! – ньавөм всли панө сикқөң өнөтхөнат рэвинминн, вөнт өнтнам пэнтөмтөх.

Тю нөлөт унөлдә вслит ейнам оңөт тайдәт панә қантәх
йохнат йәмхә вәлдәт.

Манси мншь

Пырипәт:

1. Мұват Захар всли вәлдә вәр әнтә тей?
2. Мұват қорнә Захар вслине ыдә әнтә пәрәнты?
3. Қөв йыс нөләтнә вслит оңөт тейәт мұвә әнта?

Кат мөмихән

Әй ләтнә мөми вөнт лөккә йаңқиладә кичәл вәлдә йәх.
Вөңқәли чымәд ксм әт. Вудгәх, ур йемат йәм: пұмәң, сүйәң,
юхәт-пөмәт әнәмәдәт. Мөми вөңқәли ксм виңқ панә мән.
Сөчәл, ньәрәт мөритәд, канәк ләл, нямәк дәнт өвтынә
нәңриләд. Төвөнә мән, мән – тьорәс ләва йөвәт, мәхәлты
ләйдәхәл. Тю мөтә ләтнә нәви мөми әтьә сүчәхтәтә пит.
Пәвәд, лөв кәвәт өвтынә қәтәл итә омсиләх, пүмәлдәхәлмин.
Көтәлнәт пәдәл нумпи тәмриләх. Вөнт мөми нәви мөми
өяхтәх, ванхә мәнгә нөмләмтәх. Нәви мөми лұват өяхтәмәднә,
пытәмтәмин варәс нөқнам лоньтәмтәх.

– Нүң вөнтнә вәлдә қә, мұват ма лөв өвтәмнә
сүчәхтәлән?

Вөнт мөми чәдәхә йәх*:

– Мұвә вәрәт унөлдә лөв нүң өтанхә йәх? Нүң конәкәс –
тьорәс. Төт вәдә. Мәх өвты – мөң өтув.

Пытәмтәккән июлиам, кат вөйөккән. Подәккән тәя
лөльхән, мөрләхән, июлиам нәптыләхән. Мөртә сүйин лөв
өвты қөвит мәнәл. Июд мөмихән мөритәлхән, кәвәт лөви
ыланам рәхләт, тьорәс қәвийәл.

Қәтәл йәчә мөчә июд вәдхән, тют пырнә ньыньтхән.
Панә ес лөвәдән мөритәтә, сөхлән нятыя йөккән. Иттән мөчә
июд вәдхән. Қәтәли тьорәснам әсләмтәх. Мәгхән мөмихән.
Кәв пәтәлия пөчдән июлиам ымәлхән. Нытьләхән, көтләнат
йөвәдәхән – чөкмихән.

Сүйләх, қөвчөк умәсхән. Тют пырнә вөнт мөми нәвинам
көрәхәрәх, ястәл

– Нүң нәви, ма киньтәхәм вөккән вөсән, ма қөртәң,*
тютат әй мөтә қуймән пә нөқли әнтә питәл. Панә өс тю вәр
пәтан әй мөтә қуймән пә нөқли әнтә питәл, мин вәлз рәхәм
вөйөккән вөсән. Мин тетъәкиләмән, ясәң вәдәл, йәхләккән
вәдхән.

Нәви мөми тәм қуйәлнам кирәхләх, пөч вөңқәл
күңқиәдәмин, ньәвәм:

– Чопәңка, мұват мин июд вәдләмән? Мәхнә мұвә вәлдә
тохи чымәд?

– Ма пә нақлатәң вөсәм, – ястәл вөнт мөми. – Мантәма
урнә вәлдә мосәд, әнтә пә нүң тьорәснам йаңқиладәхә.

– Мантәма пә әтьә мұват нүң вөнт ләкәл қөвит
сөчидәтәхә, – ястәл нәви мөми, – мантәма тьорәс пә мос.

Йәм уләм вәрхән панә кит сөңнам мәнхән. Вөнт мөми
уринам мән, нәви мөми тьорәса нәврәмәх. Ти унөлдә кит мәх
пәләкнә вәдләхән.

Көртәң – вертлявий, ловкий.

Чәдәхә йәтә – обидеться.

Пырипәт:

1. Мұвали пәнәдмин мөмихән июд вәлдә йөккән?
2. Вөнт мөми панә нәви мөми әй мәхнә вәдләхән мұвә
кит тохинә?

Көднә тьләрәс мәхә йөвтыләх

Көв нөләтнә пырәс ими вәл. Лұв мөкмөккәлиат юккән
котнә вәд. Пырәс ими пәкәт йәк вәрәт ләйхәлдәх, литәт вәр.
Әй мөтә иттән мәхи нз тьөвал нөқ уә панә иттән литә өт вәрта
чүксемәх. Неврәмхән пухәл қәрия мәнхән панә тьләрәс илты
ньәхтә йөккән: атәм қөраснә лул ньәримтәлхән, ньөд
ньәримтәлхән. Тьләрәс туласләм неврәмхәннам пытәмтәх панә
ыларам – мөхнам әсләмтәх. Туласләм неврәмхән
қәньтәкәинтмин, қотә дохтәкәинтхән.

Аңқақкин ланатынам аңқрәмтәх, ксм ливәт. Нум
саңқинам ләйләх, вудгәх; саңқинә тьләрәс әнтәм. Тәми

- Пэригэн, пэригэн! Аливтэн, ливитэн!

Амхэн Няньэли новөлхэн, тьэ пэ катадэттэн. Няньэли нэмэксэл «Амхэн вэлэ мита йөккөн. Лин ёртын кинья - йөм нәмсөпхэн. Ма вэлэ энтэ тьэхэр вөсөм». Луватылы кар пул мэримтэх панэ амхэна йөвөтгөх. Линнэ нянь кар катлэмты панэ ылэ лодьөмтөккөн. Няньэли то кимнэ қаныхтөх. Имэли арэ-ура ала йөх. Көтхэл, йөмнам нөк адмилэмши, энэл суйнат йиссөхтөх панэ Няньэли вохта йөх. Няньэли суй вярта энтэ нэмэксэх.

Юккөң, пэтэхлэм йохмөң вөнтнө Икэли умэс панэ ньэви кивөртөх. Лахэрт нәмсөт семел өвтыне. Энтэ ей вөнт махалды сөчилөх, энтэ ей йавөн төмпши ноптылөх - вөвөл өйнам төрөм, нянь пэ энтэм. «Няньэли өлөң тэхэ йөвөтмалнө, мант нөк арххтөх», - төвөнө Икэли нэмөксөх. Инэ тенэ нөмлэмтөх - лэйлэмтөх; лув кутыңилнө Няньэли төт омсел. Ванч пэ энтэ таял, илэ тьөпшйөмин, илэ тәмөрмин.

Икэлинэ мәтөм няньэли ар вяр вярөм көтхөнат нятьөлниккө вөйи, тьөпшйөм вөслад нола ньэлчии, авмилэммин най кутыңа, сундлөх тохия умты. Няньэли ньэлөк, кирөл аияхэ йөх панэ төвөнө кичөл вадта йөхилөх; Икэлинэ дгалака, лувө вөвлал луваты пэрхи йөвөтлөт.

Икэлинэ Няньэли ливи, томинт нямөк. Көллөтөх, көтхөл-күрхөл токим вөккөңкө йөккөн - энтэ ей мэх өлөң махалды мөнөл. Ухэлине-семөлднө лахэрт көлэтты мөн.

Лувө моньтэ ит төрмөл. Икэли йоха тиминт нәмөс кита кичөл вадлө: Няньэли йоха - мыра вөват мөл. Қояхи ырап семан-котан, то металы нянь мөнтө кичөл энтэм.

Манси моньтэ

Пыригөт:

1 Муват нянь өхнам-самнат тьөпшита энтэ муствөл.

2. Муват нянь луватылы кар пул мэримтөх панэ амхэна тахилөх?

3. Мув урнө няньэли икни йөвөт?

4. Муват Икэли Няньэлият тьыстөх?

5. Неврөсөт, нөң нянь йөмхэ тайлөттөн?

Айлат моньтэ кө

Эй латнө ей тасөң кө вадлө, лалөтсьң парша, лалөтсьң энөл сөран рыт таял. Көв махэтнам тьөраслөта йаңкилөх. Эй латнө тасөң ики рытөт-паршахэт тьорөса питөт, мөх өйнам энтө вули. Лева төпнө ванхэ йөвөтта йөхөт, чамө күрөминө вөтхө юнылөх, рытөт нола вөккитнөт, йөңк өнта тьлөпө маххадлөт. Йох өйнам йөңка көрхөт, төпнө ей айлат кө млөңкө кыль, анта мөта тохия катлөксөмин нятьөлниккө лева кслөх.

Ти мөхнө күрөң вөйхөт, вөкит, липөкөт панө па пөкөт вөйхөт вөлөт. Млөңкө кыльөм айлат кө анта мувө урнө нарөксөтө юхөл кыль, лув төтөлднө йаңтөхта чүксөмөх. Наркөс юхнө йаңтөхталнө, чамө күрөминө тьорөснө йөңк ала мөта китхи қатпи, панэ төл сохит нэ йт. Лув сорнөң йарнаснат вөл, ванчөл йимөлмин төйтөх, күрхөл сөв ылиннө өгыө энтө нылхөн. Нэ нятьөлниккө айлат моньтэ көнам суч. Ванхэ йөвөт, ястөл.

- Нүң вэлэ тэм тьорөс йөчө мөхнө атылнам вадлөн. Лигтөт энтө тайлөн. Ма кутөма йува.

- Нүң қот тайлөн? Мувадинат мөндөмөн? Тьорөс вэлэ өлөң энтө таял, пөтө энтө таял.

- Ма йөтам суча.

- Ма йөңка маххадлөм.

Йөңк өвтыи сөчча йөхмина, өлөңнө энтө пө төңөмтөли, ала мөта сарө мөх өвтыи сөчди. Нэ карманөли көрө ксм тьла. Төт ей мөта төххөң вөйөх нам қанчмин. Лин көрө өвтыя ымөлхөн панө йөңкнө өмөстө вөча йөвөтхөн. Төт, Ас өңнө сорнөң қотөт йөңкнө өмөслөт. Нэно айлат моньтэ кө өйпи сорнөң қота вухи:

- Тэми атихөлдм-аңкихөлдм қот.

Қота ладқөн. Айлат моньтэ кө вулдөх, қот лөхли тасөң. Пырөс ики сучөхтөл, ухөл нэви. Пырөс ими ухөл ей томинт. Лин тьөлөхдөтө сөх лөмөтминхөн.

Пырөс ики ястөл:

- Йөрөң вөнөм, төрөм аръялөм вөнөм, пөтя ила! Найөң вөнөм, төрөм аръялөм вөнөм, ксм йаңкадөмөн, ми мөхлөм вучөм лэйлөдөмөн.

Йәңк өвти тәһнам-тонам йох сүчәхләт. Куләт
нә-әрәхиләләт: әнәл сөхәт, мөксәңәт, сәрәкәт.

– Йөрәң вөнәм, төрәм арьяләм вөнәм, ма тырәс өккә
вөсәм. Ма куләт киттә кә.

Әнәл сөхәт, әнәл мөксәңәт икия нә-әрәхләт, лұват
әлсинтәләт, нә-әлдинтәләт. Лұвинә нять-әликкә илә
қанытькәшпәләт. Ләх етьә арит қөкқәнам әнтә мәнләт. Ики
ими етьә төт ваннә сүчәхтәл.

Пәрхи йәкә мәнәт.

– Вөнәм, сорнең вина снитьуув, мойәң пори вәрдуув.
Төвөнә қөдәм әвәм тәхә ләңләт. Нұңагәна имихә арьяләм
әвәм пашә аһ-ләңкә әяхтәлә кунтә, кәтәли вейс. нұнаты
арьяләм из тўрәнтәләз кунтә, тот вөнкә әнтә йәлән.

Өвпи пунчи. Әй өврит, әй кәрасәп қөдәм айләт ныңәт
қота ләңәт. Айләт моньтә кә нәмләмтәх: «Мәташи ныңа ванхә
мәнләм? Наркәс юхнә йәнтәхәмамнә, ләх вангчәдә әнтә вуйәм».

Айләт моньтә кә ләдәмтәх, әйши из кәтәли
кагләмтәтәх, сумингәхәл вангчәли илә нә-әчкәмтәтәх. Пырәс
ики нә-әвәм:

– Мұв арита қантәк қә арьяли, то қөвит нәпәт
вәддигтән.

Мойләңтәп әнәд вәд, ар кә тырәсмләх.

– Йөрәң вөнәм, нұңнам пә өртәң мөх тәйлән, лунққәң
мөх тәйлән. Ныңнам мәхуна мәншәттән, – пырәс ики ястәд. –
Вөнәм, ликәна йәта мұвәдият мәдә? Лұв ма куллам йәвән
қөвит нәкнам мәнләт. Қангәх йох вәс, руть вәс әйнам кулино
йәтәхә панә то үрәккә өс қытьтәхә.

Айләт моньтә кә имилнат Асы нум пәләкнам мәнхән.
Итпә ти тюнннат вәддәхән.

Төрәми ястәм моньтә

Пырипәт:

1. Йәңк воңнә қөяхи вәд?
2. Мұват куләт йәвән қөвит нәкнам мәнләт?

Қот ләхлине виңишә вәртә вәр ар

Йыс нәпәтнә әй қангәх ики виңишә кул кәңчмин
йәңқиләх. Йәңк сәңкәд, пән мәвәтә, йәкә йөвәттәләкә
имилнам нә-әвәмәд.

– Нұң виңишә йәкәң өмәслән. Ма вутамнә, мәта вәр әнтә
вәрлән.

Ими ястәд:

– Қәлты қатәлүхә йәтәкә, нұң йәкәң қыты, ма пән ләтәты
мәнләм.

Ики кигчәл вәд. Пыр қатәлән из кул кәңчә мәнтал
иллине ики пәмтәх:

– Нұң тәм қатәл нянь вәра, пәсәнта, қот қарә нәк
лә-өвита.

Ими пән ләтәты йәңк, пәрхи йөвәт, ики вөйәмтәмин
әләл. Нярәх няни анәх тенә пә өмсәд, қот қарә әнтә
лә-өвитәмин.

Тто ләтнә ики иминам ястәх:

– Әс әй қунгәпә нұңагәнам әнтә әсвәтләм. Тюты кимән
қот ләхлине йәмәт ар вәртә вәр.

Төрәми ястәм моньтә

Пырипәт:

1. Мұват ики йәкәң қытьтә кигчәл вәд?

Әнтә мустәд

Имихән-икихән пәх панә әви тәйхән. Әй ләтнә аңкин
лопканам өт ләтәхә мән, атин пәм сәвәрта мән. Йөкқәң
мәнтын иллине неврсмләнә ястәккәң, қот ләхлине пәкәт мостә
вәрәт вәртәхә. Пәккәң-әвихән қатәл мәрә йәвәннә пәвәлхән.
Йәкә йөвәтмина, пәх кәр нәк ұл, неврсмәхән әй қутына
ымәлхән, пумәлгәхәләт. Пәх йәх әвилнам нә-әвәм:

– Йәңкләмән, кул қатәләхә. Әй йөкқәләмән йөвәттәкә,
ләпәттәхә. Қөкқәнам әнтә мәнләмән, қот қәмаккә лорнә
сойәп тәдләмән.

Пумәң кәр қутыәни схли лота мәнгахә. Әви кигчәд әнтәм,
Нәмләхтәх. Йыс нәпәтнә әнтә мустәтә вәрәт вәләт:

– Мәң пәкувнә нынәта қот йитя кул кәңчәхә әнтә
мустәд!

Пах па нс-врсмэтнат сойпаләта мән. Сортәт йәкә тув, йәх
әвидаһам ястәх.

– Куләт илә силтыла, ма йәңкат йәңкләм.
Йоншак әви һәвәм:

– Мәң пәктувиһә ныһәта сортәт силта әнтә мустан! Әһәл
кәрсәк!

Пах лүвһам сортәт һәкәс, силтәх, кср өвтыя пут умәт.
Ай сортәты, әһикәты ампәт литәтат вәр. Пут инә пәңч, атин пә
йәват. Мосәләтәккәд нс-врсмхәл:

– Йәм пәккән-әвиһән тәйләм, литәт вәрхән, ампәт
литәтхән!

Пах сүйләх. Пәңчәм куләт анәхә литат, кәчәм йәңк кат
курушкәхәна пәһы, литәтәт пәсана умтат. Ати әһид пәләкһам
әңкрәмтәх, муват лүв пәсанһам әнтә ымләл, вәңчәл па
кәрсәхә йәх. Пәхәл пырийәл:

– Нүң әнтә йәрәхә йәх әвс пәсана вохтаһә?
Пәх һәххмин ястәх.

– Ныһәта мәң пәктувиһә сортәт литә әнтә мустан!

Пырипәт:

1. Муват әви йәхләхәһәһәт сойпаләта әнтә мән?

2. Литәт пәсана умтәм литәһә, муват әһи төвһам әнтә
ымлә?

Кәһиһә Кәләңкәһә Вәкһи Ләләлүтү

Әһи мәта кәтәһиһә Вәкһи литәт кәңчә йәңкһам мәта
йәмхә әнтә пит, пәрхи вәңкһам таләх кәһнәт сүч. Мәһталһә,
кәләләтәх, мәһмәта сүйәһи сәтһәл. Нәкһам әңкрәмтәх:
Пигчәңкәһи юһнә омсәл, нс-врсмһам литәтә. Вихәл Вәкһи:

– Әһи муқәлз тәхә мәһс, нүңһаты вәлә йәм. Әнтә мәлә
кунтә, иһәң омәһһин юх ма ылә сәвәрләһәм.

Панә ләхәһәһәт тәһһам-тонаһм рәһисләта йәх.
Кәһһиһәкһинт Пигчәңкәһи, йәһсәмтәх:

– Ал сәврз юх, Вәкһи! Әһи мөкәһһият мәләһ.

Панә па йәх кинһытә кимләх муқәһһид ылһам йәвәттәх.
Вәкһиһә панһә ливһи.

Пигчәңкәһи йәһсә, муқәл чәһһиләтәл. Мәч ләхләһәм
Кәләңкәһи пырийәл:

– Муват йәһслән, Пигчәңкәһи?

Муһә ура йәх, Пигчәңкәһи ястәтәх.

– Кәһиһә Вәкһиһә нүң муқән алиһи? Тыхлә вәлә өхәһә
юһһи?

– Вәкһи ястәх, ма тыхәһһият тәйтә юх ылә әвәтләтәх.

– Олгәм-молгәм нүң вәһсән! – Нәһсәң Кәләңкәһи һәхтә йәх.
– Әһс йәвәттәлкә, лүв юх әвәтләтәх күч ләхәһһият, күч
һиһәмәһһият.

Панә чәпәңкә – кимәт кәтәһиһә Вәкһи өһс йәвәт.
Пигчәңкәһиһә мөкәт әнтә мәһһи, чәмә ястәх:

– Әвтз юх!

– Әвәтләһәм!

Вәкһи әнтә тәһ ким литә йәх, әлә вәһисләһин ләхәл юхә
сәңкәтә вәртәх. Сәңкәтәх, сәңкәтәх, әһгәһиһә һәмәкһсәл:
«Пигчәңкәһи олгәм-молгәм, кәһһиһәкһинтәһ!» Сәңкәһам мәта
йәмхә әнтә пит, юх иһчәк әнтә лүвһсһинт, әлә ләхәл пунләх
йәх.

– Кәһһиһә әһнәлтә? Кәләңкәһи?

– Мәһһам һәмәһс тәйләһәм! – ястәх Пигчәңкәһи.

– Рохләң кәләт һәвәһәмләһн, нүң тәһ арит һәмәһс әһтә
тәйләһн! Кәләңкәһи әһнәлтә!

Вәкһи Кәләңкәһи кәңчә сүхәмтәх. Әһхтәтәх, пәчәл ылһам
әһһит, кәһнә һәкһам, һиһмәлә кср әтәләтәтәх. Төвәһә әһһә
Кәләңкәһи кәвәләтә вүлгәх вәртә һәләһәм:

– Тәһкә йәм литәт!

Вәһхә ләхәл, литәт тәһпкәһтәтә әһтә тәрәм, Вәкһиһә
ләләхтү.

– Нүңһә Пигчәңкәһи әһнәлүтү, өһс ит ма нүһнәт әһнәлгәһәм!

– Нүң вәлә һәмәһсәң вәһхә вәһсән! Лыһхә мәһт вәһһәһн
кунтә, әһи мәһһиһә пә әһтә вүһи. Мәһһт тәһм рәһпа тувә панә төлә
сохит ылһам йәвәтә, тит нүңһаты йәһр.

Вәкһи һәмләһтәх: «Чәһйә тснә йәм, пәкәт вәһхәтәһи әһһам
вүһи, ма Кәләңкәһи һиһһытә һәмәһсәң вәһсәм!» Вәкһиһә Кәләңкәһи рәһп
өвтыя тувһи, потя пәһтәх, иһгә сүхәмтәх, ылһам пәвләһтәхә.
Кәләңкәһи пәһһәһкәһл китхә ләһһиһәхтәккәһл панә пәрәхәләх. Вәкһи

рап потынам сохэлгал сохит, эй мачхэ ылнам көрөх панө сакахлах.

Пырипөг:

1. Көлнө Вёқинэ Пичёңкөли дӓлпөлдү?
2. Мўват Вёқи Көлөңкнө вутө кима ӓлинт?
3. Мўват Вёқи ньӓлөк, Көлөңкнө рап өвтӓя вохмада?

Көлнө всли кӓнтөк куя йёвөг

Кёв нёлөгнө ти вӓр вёл. Чукча мөхнө эй войёк кӓнччө кё вёл. Өнтө мөң ит вӓлгав иты вёл. Всли өнтө тей, ӓвөл пө өтьө өнтө тей. Войёк-куя қоләмтөгө йӓвөл сӓхөл нёвөты мыньӓхтөх. Тын лўвнам өпөгдәли вӓр. Ньол сорәм нёвни ньёвөр, уцнөл пойтк ньөләт киврӓхтөгөх. Таймад өтөгты: кӓв дӓйәм панө шор кырӓх.

Войёк кӓнччө кё кёв мӓрө эй логнө өнтө вёл: па тохитнам па йӓңкнӓлӓх, войхэт кӓнчмини. Өй мөга дӓгнө дӓрӓх тохнӓ сөччӓлнө, дӓйбөл: всли көнөл, сӓраң дӓлӓл, чӓкӓнхийбөл. Тюты кимөн өвӓр кўрөп войхэтнө нёвӓлми. Всли войёк кӓнччө кё пӓлөкнам сүхәмтөх. Өвөр кўрөп войхэт ӓлөмөгә қӓнтөк кё өнтө вулөгт – всли йёга көвөлӓгөт, пӓңкдӓл шода сӓңкӓлөгт. Всли эй ванхэ йёвөгә, сӓраң дӓлӓл. Дӓйлӓл то қөнәм, ӓлөмөгә мөләмтөл: «Пыхӓртә! Пөнда!» Ики төңөмтөгөх, всли пӓнөдәга мосӓл, «Лўв тӓӓқа тиминт ньөләтнат войхэт вӓлгә вӓрхэ өнтө йёл». Тю кё өнтпәли кӓв дӓйәм лӓлимтөх панө войхәтнам нөлөгт. Дӓйәмнат всли мссӓхнө дӓйхәм өвӓр кўрөп войёх кӓскәмтөгөх, тот көкжөнәм рөкөн. Па войхэт пӓңкдӓл сӓңкмин қӓнтөк қөнәм нӓптылӓлөгт. Лўвнө кат өгхән дӓйәмнат тық сӓңкнӓхән, қытӓм өтөг илӓм сүхәмтөгт. Қӓнтөк кё вслинам ястӓл.

– Төхө йўва, ад пәли, ит өс тигөгнө өнтө кәтәддә!

Лўвнам мөхнө ӓләм йӓвлӓл, кырхӓл вей панө сӓрнам сөчөм. Сот ким кўрәм сүч, көлӓгөтөх – всли дўв йёгал йўл Пөрхнӓм ӓңкрәмтөх, всли эй лота лодӓ.

– Мўват ма йөгтам йўлән?

Всли лўватынам лӓйбә, ӓлөмөгә кӓл ястөгә дӓңкдӓл. Өй кӓтөл, кимөгт кӓтөл тснө пө всли ики йёга сүч. Атнө ики ӓлинтгә, всли дўв кутыңидӓ. Алөң нөк килдӓхән, сӓрнам мөндӓхән.

Тснө пө всли қӓнтөк кё кутыңа раңшөх. Лўвнө пӓнөдмини, литпӓдәмин тайди, тю мӓвөл всли ӓвөлә пулми, шорнө көвөгдӓл.

Пырипөг:

1. Всли қӓнтөк кё өяхтөмад иллине көлнө вёл?
2. Мўват всли қӓнтөк кё йёга сүч?

Мсти панө йӓңк тюрӓк

Артём нӓмпи мсти тэм мөгә қӓтәднө кем пит панө сӓмхӓ-пӓлӓхэ ӓдӓр йӓх: доньтэ эй мөгә кима өйнам дӓл. Лўвнө пичёңкөли пыриди:

– Мўват доньтэ дӓлӓд!

Пичёңкөли ястӓх:

– Мөна, па пичёңкөли пырия, ма пөгткдӓдӓдәм.

Артём па пичёңкөли мөн. Тю қө нӓмөс кирӓхдӓх: мстнө дӓгӓхэ зрӓялӓли, қӓнтьӓкинт панө пӓрӓхдӓх. Тӓӓқа Артём Лсопольда мөн, дөвӓс куйбәд. Йёвөгт, ньӓвәм:

– Мант пыхӓртә, Лсопольд. Мантэми кат пичёңкөликкөн көнтхән. Ма төшпә пырига йӓхилӓм, мўват доньтэ дӓлӓд. Лсопольд ньӓвәм:

– Нўң тю йох пырия, қӓяхи дӓхдӓхтөгә, көвөгдӓгә көл өнтө вул.

Мсти мөн. Кўч дӓхдӓхтөгә, көвөгдӓгә йоха мөн, тютөгт қӓнтьӓкинглӓгөт, ар сӓннам нӓрӓхдӓлөгт. Артём қөты йёл. Сопсккӓң Кӓтия мөн:

– Ма ньӓвөгмәтә йёвтөм. Қӓяхи дӓхдӓхтөгә, көвөгдӓгә қөл өнтө вул панө мантэми көнтӓл.

– Ма йөм көдӓп нз тайлөм, йӓңк тюрӓк. Мөң қот өвтӓви ылӓнам дӓйхӓл.

Артём йӓңк тюрӓқа сүч, тӓӓқа тют йисӓл. Мстнө пыриди:

Эй түлөх алаңна, атыя вейтнам сөччүлүнө, күрөм лэкине
төп өнтө павөм пойтэк өяхтөх. Пойтэк ейнам нэви пунөп,
төшпө лөх мөридинө чымөд пөхтө пунет вөдөт. Пөхтө ньөдөп,
пөхтө сөмөп вөйөх. Вөйөх көнгчө көнө күрөлдөмин пойтэк
көтө вөйи, күтөлиам туви. Мөнтәлине, ай көдәт ньөвмөд.
– Вәлә, пойтэк, вәлә! Ма нұнат күтөма түлөм, нұнат
йөмәхтөдөм!

Йәкә тувтөх, ар көрас ньөр пөвөтәт әлипөттөх. Тют пьрнө
лскөрлөтә вәртөх, нык ксвөртөм лыпөт-пөмөтнат.

Пойтэк түлөх мәрә вөйөх көнгчө кө котнө вөд.
Тәвингөмнө, термахө нөк әрхәхлөх. Айлат көнө илө әсли.
Сарнам вәдгәдә, пойтэк өнтө йөрөхлөтөх. Ол мөнөм пьрнө,
айлат кө вөйтнам түвөт юх әвөгтә мөн. Чәмө күрөмнө пөркүхө
йөх. Пичөңкәлит, қанытьәкинтмин, ар сөңциам пөрөхлөт.
Күрөң вөйөхөт уриам кувлөт, кулөт лүвәдөх әлинтөт. Тюминт
пөрки: ей мөтә тохи пә өнтө көлөд. Ләкөт доньтнө пөрхәдәтәт
панә айлат кө төлөхлөх. Тьәкә көль өнтө мөнгөм пойтэк
әтөмтөх. Ньөвмиәдә.

– Ма йөгам йүва, ма нұнат күтөна түдөм.

Пойтэкнө кәнтөк кө йәкә туви.

Вөйөх көнгчө кө көв мәрә нөмөксөх, лүв нәмсөл
пойтэка виңк. Панө лүв Нум Төрөма мөн. Адильтөмтөх пойтэк
кәнтөх ныңкө вәртахө. Нум Төрөм лүвәтыланам ястөх.

– Ти пойтэк мослэ күнтө, кәнтөк көхө вәдгәтә вәра қыс
панә ей тюминт төхлөң вөйөккө йөхә!

Нум Төрөмнө мустөмин ясты, көлмө пойтэккө йөтәхө.
Кәнтөк кө ура мөн, кәтөднө тьөлөхлөм өнөд қөд өяхтөх.
Лүвнө юх көдөмпә мәхәлты ләлкөмты, көлмө Нум Төрөмнө
пирты, панө пойтэккө нұвипөх. Ның пойтэкнам пөрөхлөх панө
әйкә нум саңцинам мөнхөн.

Эринтур

Пырипөт:

1. Мұват айлат көнө күрөң вөйөхөт сәллөхәт пәнат?
2. Мұват пойтэкнө төпөхлөм кө пыхәрты?

– Мұвдиат тыстөдөн, мұват йислөң?
– Ма лидөңкө вәдгәтә мөтә мәрә қыты. Қәтләлине ма йөм
көдөп нындам дөдәдәтәт, ма пә төрамтам тохсөм ваннө.

Йәңк тюрәк, ньөвөмтал сохит, ей аямтөдә, аямтөдә. Эй
ләтнө ейнам вәтьәликкө йөх. Артөмнө йәңк тюрәк чәдүдәты.
Пунөң, нямөк көтхәдәтәт илө мөримтөтөх, йәкә тувтөх панө
потөм тәйтө өтә пәнтөх.

– Нұң йөлөп күтөн төтты. Тәм тохлине қәтләлине өнтө
йөвөдәдө.

Эй қәтәл төмшинам па қәләт мөнәдөт. Йәңк тюрәки
әнахтөдә, көкқамтөдә. Төшпө қәчөң қәдәлпты төвө
мөчөхтөдә.

– Нұң көты йөхөн? Мұват тәнә рөшөнәхлән? – Эй
ләтнө Артөмнө йәңк тюрәки пьрини.

– Төт төңкө пөтөхәдәм панө қәч қөләтө көрасөп, – йәңк
тюрәки ньыңкөлөмтөх. – Мант пөрхәи тува, төт тәм тохи қиньты
тулхәт.

Артөм әлө қөты йөл, нямөк көтхәдәтәт йәңк тюрәк
вөйөхөт панө қөт өвттыя тувтөх.

Қәтләли йөмәт чөңкнө вөтьәхди, йәңк тюрәк сәмты
дөдләмөх.

– Нұң вәдә термахө дөдәдән! – Тьәлипмин Артөм сүя йөх.
– Нұдәты пасипа, – йәңк тюрәки сәраң сұйнат ястөх, –
ма вәдә өс ейпа нум саңки вуйөм. Төвө ад мөчөхәдә, ма ей ол
мөнтө пьрнө йөвөтлөм.

Йәңк тюрәк дөдә, лүват ивөд нэви йөңк лот қыты.

Эринтур

Пырипөт:

1. Мұват Артөмнө йәңк тюрәк потөм тәйтө өтә пәны?
2. Мұват йәңк тюрәк ксөм тутә ләңк?

Нюд мостө йөккән

Ти вәр Сибирнө вөд, йәвөн лөвнө ай қотөли умөс, төт
агыд вөйөх көнгчө кө вөд. Қәчөң алаңнө, төшпө қәтәл
көтләмтөдә, лүв вөйтнам мөнөд. Кәвөт өвтыт күрөң вөйөхөт
қичә сәллөхәт пәнәдә, па ләтнө вөйөх вәдәдә, ньөви пөтан.

Сорисң дайём

Тул-пул ики лев өвтынам мөн, қот вәртал
сохит, ләймәл йәнқа рәхәмтәтәх. Тул-пул ики омсәл, әнтә
вудәтәх кәләлә ләймәл нәк ветахә. Чамә күрәмнә йәнқи – Йәнқ
ики пәтәкит, пырйәл тә ики:

– Мұвалә вәрәт йислән?

Тул-пул ики ястәл.

– Ма ләймәм йәнқа рәхәмтәм.

Йәнқ ики йәнқ өгннам йәнқиләх панә сорни дайём
пәрхи тув:

– Тәми нұң ләймән?

Ики ястәл.

– Әнта, тит әнтә ма ләймәм.

Йәнқ ики йәм вәх дайём тув, пыриләтәл ики:

– Тәми нұң ләймән?

Ики ньавәм:

– Әнта, тит әнтә ма ләймәм.

Тәо ләтнә Йәнқ ики йәмнам дайём тув. Ики ястәх:

– Тит ма ләймәм.

Йәнқ ики қәнтәх қуя кәләм дайём мойләх: сорни, йәм
вәх панә йәмнам дайём.

Ики йәкә йәвәт, йәм кәләп йохдалнам әрақдәл:

– Йәнқ ики мант кәләм дайёмәт мойләх.

Әй ләвәс кә ястәх:

– Ма әтә төвнам мәнләм, тәл вәл Йәнқ икинә кәләм
дайёмәт мойләдойәм.

Мән панә лев өвтынә юх сәвәрта йәх. Сәвәр, сәвәр панә
нәмин ләймәл йәнқа йәвәтәх. Тют пырнә ымәл, йиґста йәх,
әләмәтә ләймәл нәк вәтә кәл әнтә вуд. Әй ләтнә Йәнқ ики
лұваты йәвәт, пыриди:

– Мұваләйт йислән?

Ики ястәх:

– Ма ләймәм йәнқа рәхәмтәм.

Йәнқ ики йәнқ өнты сорни дайём тув, пыриләтәх тәо ики:

– Тәми нұң ләймән?

Ики ньаләк:

– Тит ма ләймәм! Тәхә мәйс!

– Тәми әнтә нұң ләймән, – ньавәм Йәнқ ики. Панә йәнқ
өгннам пәлпәтәтәх.

Ики лев өвтынә иттән мөчә йәмнам умәс, Йәнқ ики өс
пә нәк әнтә әтәхләх. Ала кәты йәл, йисмин йәкәнам мән.

Пырипәт:

1. Мұват тул-пул ики сорни панә йәм вәх лайәмхән әнтә
вәй?

2. Кимәт ики мұват ләймәл йәнқа йәвәтәтәх?

3. Мұват Йәнқ икинә сорни лайёмәт әнтә мойди?

ВОЙХӘТ ИЛТЫ

Ай чсврәликкән илты

Әй ләтнә нсврәмәт пәм сәвәртә тохити кат ай
чсврәликкән тувәт. Войәккән мәнцә қутува вәлта қыйиҳән.
Чсврәликкән тюминт пунәң пәңрәликкән, кәтлән-күрлән
нямәккән-нямәккән, әләмәтә валсинки ләмәтмин, сөчидәхән.
Чсврәликкән вәдә лпәтәт ләпәтәтә мосәл. Нсврәмәтнә пемат
тувиҳән – әнтә лилхән. Молокахәт ләптәк анәхә пәныҳән –
әтә әнтә лилхән. Вәдә қәрия әсәлиҳән – сопек ньәлтә йәккән,
тә аңқин әсәм кәңчләхән, лпәтә ләңқдәхән. Ксмәлтә амп йәкә
ләң, чсврәликкән лұватыланам түләмләхән. Амп панам,
кәпәхәтәхә йәх. Қәты нәрдүхән, қәләлә лпәтәт ләпәтәлиҳән?
Лиләх мыньәхтәлхән.

Нәмәқсув, нәмәқсув. Мөк тәйтә кәти кәңчәхә
нәмләхтүв. Кәти өйәхтүв, чсврәликкәнә тув. Лұв тәо
войккәнәм пытәл, ичәк пунәдәл нәкнам ләләмәтәт. Тимпит
пытә кәти мәң войәккәлув әсәмәт әнтә мәл.

Тснә пә ай чсврәликкән бәң мыньәхтәккән, өс мән
әяхува пә кәти қутува йәвәт. Лұвнам мөккәл әшәп-ура йәккән.
Тютхәл кәңчмин пухәл қәриңә йәнқиләх. Мәнцә кәти
лпәтәт лпты, ытән вәс пәтәр өвтыя әлтә. Панә оләңнә әй
чсврәли төвә тув. Тыт пырнә кимәт өт. Ай чсврәликкән әсәм
өйәхтәккән панә тылпәртә ти чұксәмхән. Кәти оләңнә әнтә

төнөмтөтөх, мўсөр войөккөн, тют пыриө ньалда вәрхөл пане моньят моньятхө йөх.

Кәти, чсврөликкөн ләпәтмин, ыттөн вөс пәгөрнө алда йөх сөчидгылнө, ылә дольөмтөлөт ясөңнат.

– Тиминт вотләх вәр! Кәти чсврөхөн әсөмәт ләпәт!

Айәдәтәли войөккөн әнөмхөн, пөм литәхө өнөдәхөн. Айәдәтәли вөнтнам вәлта сухәмтөккөн. Ләхаты, войхөтә, дирөх мөхнө вәлта йөм.

Евгений Чарушин

Пырипәт:

1. Исврөмөт чсврө мөккөн көт вөйөг?
2. Мўват кәти чсврө мөккөн ләпәтхө йөх?

Сөйләй

Мин Никитанат әқсәң әкәтта мөнмөн, амп – нәмпи Томка, йөта вөймөн. Әқсәң тохия кәлхә өнтө йөвтув, импмөн, мөх әлсинтөмин, көд мәхәдәты кирөхдәтә йөх. Чәмө күрөмнө, тет ваннө, өй мөтә войөх пәйдәңкәднәт йөвдшөх. Мин Никитанат төвнам әңдрөмтөмөн, тәми кәйңчаң потькүрск сөчидлә пане минатыннам аңдә.

– Тит мўсөр войөх? – Никита мант пырийәл.

– Айәдәтә сүй вәра. Ал кәнькөмтә, тит сөйләй.

Кәнчаң нә, мөхә қәмин, сүйөңкө пәйдәңкәл йөвөдмин өй пәләкнам күвәл. Никита ньәвөм:

– Қөты йөхмин тснө ләйхөл?

– Лўв тит нәмни рохлөхлөл, амп мөкдәди илнам тул.

Томка илта сөйләй өйөхтөмәлнө, ропөсмин төвнам нөпөт. Войөх нөңкмин сәраң көвөл, әләмөтә ньөлхөтхө йөх. Амп ньәләк, нөмөқсәл, тет-тет сөйләй дөхөл мөрини ти кәтәмдөтөх. Төвөнө войөхнө, ләпәдәтәмин, Томка вөнт өнтнам төңкө көққәнам туви. Ма ястәләм:

– Тәм мөтә тохитнө сөйләйәлит кәңчдәмөн, тәхө қөтта қәняхтөт.

Көд нөв мөхи нөқ вөймөн, поңк ыллннө төт, сәмхөл көньмин, өй сөйләйәли омсәл. Әйнам потькүрск мөк көрасәл, төппө йәчпаң. Манө көта вөйи:

– Қөты вәрлөмөн? Йәкә тутәмөнкә, аңқиләх ых йәл. Никита ньәвөм:

– Аңқида қыйлөмөн.

Манө нятьөлликкө көт пөтө ивөл нөқнам йәвты, войхөли чымөд дөхөл, мөхә ымөдәмәдә, паннө сәм төйи кәллатты мөн. Тө мөтә вөсә қәняхтөх.

Мин Никитанат тют қәтөлнө ар әқсәң вутьмөн. Йәкә йөвөтмәмөннө, сьс мөнөм пыриө, Томка тәхө күвәл. Қөв мәрө сөйләйнө ләпәдәтәмин вөнт лөккә алдыли.

Евгений Чарушин

Пырипәт:

1. Мўват сөйләй, амп күтилдәмин, вөнт өнтнам липальтөтөх?
2. Мўват исврөмөтнө сөйләй мөк илә әсми?

Липальтөтә – взлетать, хлопать крыльями.

Дөвөсхөн

Әй ләтнө вөнт ләхәдәтө кө вөнтнө вөки вөңк өяхтөх. Төт өй ай вөкәли қыть, па йөхәләл аңқинө сар па тохия туват. Тют икинө вөкәли йәкә туви. Лўвнам йәкөнөй тылөсхө йөхөм ай ампәли төй. Тснө өйкә ти әнөмхөн, амп панө вөки. Әй күтьәңнө өләхөн, өйкә йәнтөккөн. Ампәли най иты вөртө вәдмәд пөтан, Огарөккө нәмты. Вөкәли кәти иты вихтәд пөтан, Васькахө нәмты. Лөң мәрө ампәли панө вөкәли өйкә әнөмхөн. Сүхөснам кирөхдәмә әнәлхө йөккөн. Вөнт ләхәдәтө қонө вөки өнтө көнттәхө, сихәра йүри. Әс Огарөк войөх кәйңчмин йәңқиләх.

Әй мөтә аләңнө ики вөкид ләпәттә күч мөн, тәми вөйи қөт пөңәднө қытьөм төппө сихәр панө сапәл ләкитнөп. Вөйи кимөн мөн. Ики импәднәт вөнтнам вөки кәйңчә мөнхөн. Амп дөвөс күйөд ләк вөй панө көққәнам – көққәнам вөнт өнтнам сухәмтөх. Әй ләтнө ики амп ропөстө сүй күлтөхлөх, көд қәйипия дюль. Ләйәл: юхәт төмпиннө амп панө вөки дүхөн. Нөнн доньтө өвтынө өй күтьәңи кәт йөккөн көвөллөхөн. Чдәлнө

йэм дөвөс йоккөн – эй воны мөндөхөн. Көвөдтын сохит нюлам аңкрөмтөхөлдөхөн, адемөта ньахдөхөн. Ики кутьона йёвөтмина, Васья лувь вонода нэврөмөх. Өс Огарок, күрхөд төя люльөтөмин, вёки лөх катөлдүйөд.

Тснө пө вёки тудөх мäre қот лөхлинө сихэра йурдөх вёл. Тавин вөнтнам көвөтдөтө йөх, лөңдрөт көнчмин. Эй мөта лөтнө мөн, перхи өс пө өнтө йөвөт, вөнтнө вадта қыть. Войөк көнччө амл, Огарок, вёкита ала аңкрөмтөл. Вөнтнө вадтө вёкит луваты эйнам дөвөс йөккө йөхөт.

Пырипөт:

1. Муват вёки-аңкинө мөкдөд па лота тулат?
2. Вёки қантөк көнө тайтөднө мувляят лөпөтөд?

Евгений Чарушин

Вёкөлихөн илдты

Ма йөм көлөп куйөм кат вёкөликкөн төй. Қатдин көйкө ылдинө вөймин алаөхөн. Атнө йөнтөхмин көвөтдөтө, нэвөрта чүксөмдөхөн. Эй лөтнө, атнө вёкөликкөн йөнтөхтын сохит, ма дөвөс куйөм ньөлөди тавмөхтын. Тю унөдөтө лувь аладөднө, ухөл асөм қырөх ылдия лүкөмтөт вәр атедтөх. Вёкөликкөн өс эй йөнтөхтө өт өяхтөккөн – дөптөк анөх. Көтнат дөптөк анөх поти сөңклөхөн. Өс тю анөх суйнат нэврилөд. Войөккөннө вадди қарө лөккө төхнам-тонам перхөдтөди, динаты йөмөт түрөсөм.

Өс эй алаңнө йөм көлөп куйөм төңкө қаштьөкинт. Нөк вәрөхдөмөд, лэйөл комната лөккө лувь войөк көнчча йөңкылдөд өхөр сопек нэврилөд. Йөмхө лэйөдөтө йөх: сопек вайи вөртө пунөң лөх атылөд. Ала нөмөди өйши вёкөли йөмөксөталнө вөңкө лөң, кем мөнтө көл өнтө вул. Мөхи көнө лөхөди катөдмин сопски кем тыди.

Тснө вёкөликкөн вөдхөн, вөдхөн, эй мөта катөмө көлитты мөнхөн. Дөвөс куйөм йөкө йөвөт, войөккөн өнтэмхөн. Комната лөккө көнчхөл, көнчхөл, лөкөт қаняхтөтө тохидөн эйнам нөк лэйөд. Өнтэмхөн! Кср өйши илө пунчмин, нөмдөмтөх, кср мулөм кемнам аттө вөснам лөңкөн. Төм көтөң

йөккөна мөн, кат ксрхөн эй вөснат нюда винкминхөн. Лувь кср өйши илө пунч, вёкөликкөл лин суйнат вохта йөх. Вөси кем айтмина, вөңдөн эйнам най күч пөхтөхөн, ала сөмлөн тырөхдөхөн. Лувьнө катлөмтыхөн, кутөдө түвнөхөн. Вёкөликкөн ала нөмөди ксра лөңкөн панө кат мулөм мөнтө вөсхөн көвит төхнам-тонам йөңкөлөккөн.

Евгений Чарушин

Пырипөт:

1. Мувь түрөсөм вәрхөн вёкөликкөн көтнө вадминнө?
2. Муват ай вёкөлихөн кср вөса лөңкөн?

Вёки мөк

Эй лөтнө мөң пастухөтнө ай вёкөлият тувөюв. Мөңдө талөх күма умты. Вёкөли йөмөт ай вөл, пунөд вөдөк, вөңчөл пөхтө, лөх төйөд нэви. Войөхөли күм эй сөңа вьньперөхдөмин ымөд панө пөдтө сөмхөднат ар сөңнам лэйөдөхөл. Төрөхдөмин өмсөл. Мосөдтөмөднө, ичөк өнтө пертөнтөх, токим пөдмин вөл. Аңксөмнө мäs йөңкат паны, лувь кутьонидө умты. Тьякө вёкөли қаштьөкинтмин, ичөк мäs йөңкнам өнтө аңкрөмтөх. Тю лөтнө атөм ястөх.

– Вёкөли атыланам қыйта мосөл, лувь йөлөп вадтө тохид өнөдөдтөх. Ма мөнтө кичөм эйнам өнтэм вөл, ала көты йөди. Атсөмнө күм өйши ылө таври. Йөкө йөвөтмава, итгөнхө пө йөх, ылө алынтув.

Ма атнө нөк вәрөхдөм. Көдөдөм, эй мөта тохидө амл мөк, йистө сүй. Мөң кутув чөмаккө вёкөли умтөм күмин өмсөл, тэми лувь амл мөк иты йисөл. Ыттен вөси лэйөдөм, кемөн көтлөмтөх. Тьякө күм төм пөдөкнө юккөң вөнт ивөл, ньөрөт өнты вёки нык қырөмтөх. Эй лота люльөмтөх, көдөнтөх, төл сохит дөмөксөмин, күма мөн. Ай вёкөли йистө сүйөд панпө төрөм, төпнө ньөдөкмин тырөскинт.

Ма аңксөм-атөм нятлөккө нөк рувтөм панө мөң эйкө ыттен вөси лэйөдтө йөхув. Вөки күм мөхөлтө көвөтлөх, мөх қынта ичөдөдөх. Тснө пө күм өнтө өнтө лөң, қот ылди көви

вәрмин вёл. Айт мөнәм пырнө, вёқи ншөрэтнам сүхәмтөх. Ай вёкәли өс сүйөңкә йиста йөх.

Ма йәмат мәрә ёләм, нёқ килмам кимнө панпө кўма кувләм, ай вёкәлинат пәтә вәрта. Тьақд өвпи нөкәл кутьөңиө мыньәхтәм чеврәли ёл. Манө атем коты төвө ванәлты.

— Тит вёқи-аңки өс әйпа йөвтыләх, ай вёкәлил, аитәтат тувмин. Кўм ләхлия әнтө пит, тотат ким пәләкнө қыйтөх. Тиминт йөм димпәләң аңки!

Қатөл мәрә ма кўм кутьөңиө сүчәхтәм, китпа аңкәмнат вёқәли дәләтта йаңқиләм.

Адинтмама, ыла әнтө вёйөмтәдәйөм, нөқ вөвнпәхләм, айләлта, вёқи йөвәт мўвә әнта. Әй ләтнә аңкәм пытөмтөх ыттән вәс сөхәт ыхәттөх. Ма йәмат аләң нөқ киләм, панпө кўминам нўрөхтәм. Өвпи нөкәл кутьөңиө тәм қотәң йөх тотькўрск ёл. Ала нөмлә атнө вёқи өс йөвтыләх, нсврәмәл аитәтат тувмин. Төм қотәң йөха тотькўрск мәвәл атем вәх тынтөх. Әй пухәднө вәлдә йөхлув ләвәтта йөхәт:

— Ай вёкәлин илә тувитөх! Тит тәм вёқинө мәң тотькўрсклув әйнам пәтәлә пәрхәдәтәт.

Ала қөты йөли, атемнө вөйхәли қырөха умты панө вөқит вёңқәта туви. Тют пырнө өс пә то өнәл вөқи мөң пухлува өнтө йөвтыләх.

Георгий Скребицкий

Пырипәт:

1. Мўват өнәл вөқинө ай вёкәли аитәтат адыды?
2. Вөқи вихтәднө, мөтә вөйөх сүй тәял?

Кәти Иваныч

Мөң кутувнө кәти төюв, нәмәл Иваныч. Қатләт мәрә аитәт лив панө вөйөмтөмин өл. Тюминт вөв әсләм кәти, сәраң төхнам-тонам кирәхләх, — вөйөң. Па ләтнә ксән вәләм амп мөқ Бобик қот ләхлия ләңал, Иваныч ләхәли кәтәлләтөх панө қот қарәнө, қырөх иты, тәдидәләтөх. Иваныч тәхә нәмләхтәтәлдә, Бобик вәйгч қотнат ләвәсдәләтөх, тют пырнө өс сарнам әлта мәнәл.

Иваныч нямәк панө вөйөң. Пүмөң тохинө әлта ләңқал. Әй ләтнә аңкәм кәмәлнө кср өвтыя нянь қимта умөт. Көмөл әлә мәвәд пунөң сумнпәхәт ливқтөх. Алат мөнәм пырнө, аңкәм нянь айләлта мән, нянь нөк кил мўв әнта. Тәми нянь кәмәл ливқәм сумнпәх өвтынө Иваныч төт вөйөмты. Аўнә нярөх, нянь ыла нәхрәхты, пунөл әйнам нярөх няшыө лысәкинты. Аңкәмнө кәти кәмәлә умты, пүмөң йөңкнө ләвөвитәтә. Иваныч әнтө пытәл — архәт арххмин омсәл.

Иваныч вөв әсләм кәти, итөк ләнкрөт әнгтә кәтәл. Әй мөтә қатәднө аңкәмнө вөхләйөм:

— Кәтинам айләл!

Тәми тьақа, Иваныч вәлә қаринө кәтәл пўминам ала, лўв кутьөңиө ай ләнкрөлит көвәтләләт, нянь чўкәт аныйөмин. Иваныч әлә төвнам айләхәл, қатәл йитя сәмхәл көнъөхтөмин. Аңкәм архә әлә йөх:

— Тит мўвсәр вәрәт!

Ма ястөләм:

— Мўвө өнтө вуа? Мөң қәтсв ләнкәр-аңкинө ай ләнкрөлита ләхәлөт қөхә аръяды.

Па ләтнө аңпа Иваныч әтьө вөйхәтнам вәдлисләтә йәңқиләх. Мөң пухәл қарсвнө рақ тайтө кўм төюв, төт қрысахәт вөләт. Тю вәр вуймин, кәти төвнам вәдлисләтә мән. Мөң ыттән вәс кутьөңиө умсув. Вулув, Иваныч пухәл қарин көвәл, лүләлнө өнәл қрыса пәңкнат тәвөммин. Идә пунгтөм ыттән вәснам нзврәмөх, төл сохит аңкәм көмнәтәх. Вәлә қарө йәчөхә әлнит, тәвөммин тайәм қрыса илә әсәдтөх. Аңкәснам айләл, әлә мөтә сәмхәлнат ястәл: «Ма тиминт йөм вөйөх кәңгчө кө вөсөм!» Аңкәм қрысаха сәмәл қуй, вивкәтөмин омәстә пәсанә нзврәмөх, қрыса әшқаф ыллинам лөхтөкинт. Иваныч мөтә мәрө умәс панө өс вөядтәтә мән.

Тю қатәл уналта кәти аләң киләл, вәйгчөл ләвөитөл, аитәт лив панө кўминам мәнәл, қрысахәт кәтәлтә. Сорха төвә йәңқиләл, панпө йәкәнам қөвәл, қрыса тувмин. Көмнәтәхә туалтөх, илә әсәдтәтөх. Тиминт вәр вуймин, лўв кўминам мөнтә йөтәлдә, мөңнө ытән вәсәт, өвпит илә тәвәриләләт. Кәтинө қрыса пухәл қарө лөккө әлтылыи, әлтылыи панө илә әсәлли, тют пәрхи кўминам көитәл. Өс тюминт вәр төй, қрыса

тәшләхтәләр панә йәйтәхтә йәл: нәқнам йәвәтләтәр, кәтхәлнәт кәтәдәтәр. Төвөнә йәптәхтәднә, кәт вурңихән лүв кутнәдә ләхәдәхән. Вансипа ымәдхән, крыса доләмтәхә. Нэвриләкхән, нэвриләкхән, әй куйәднә Иваныч ләхәли тәвмәхты, лүв вурңия нәпәт, кимәт куйәднә крыса идмәхты.

Иваныч крыса кәтәлдә әнгә кәтәд, төшпә литә вәр кунталә әнтә тәй. Лүв йәләп кул литә ләңк. Ма ләңңи кул кәңчә тохия йәвәтләм, витранә қоләмтәтә өтәдм туләм. Иваныч витра кутнәңә ымәд, кәтәл төвә әсәдәтәх, кунңиәт кул кәм тәләл панә литәх. Әй төвөнә аквариуми кул доләмтә өнәл.

Әй мәтә ләтнә манә аквариум вәдә қәрия умты, йәңкәл шләхтәтә. Кухиннам йәңкәт мәнәм. Пәрхи ти йөвтәм, Иваныч кұр тейнә дөльмин, әй сар кәтәл йәңкә әсәдмин, аквариуми кул кәтәдхийәл, әләмәтә витрахи. Аквариумнә куләт ләңгәтманнә, қоләм кул әнгәтәм. Тю кәтәл унәдә аквариум манә нәмәлдә қәвәт ләңкта вәри. Китхи қыйталқә, Иваныч панпә кәтәднәт кул кәтәлдә чүксәмәл. Мәң нәмәсә панзәв, қәднә ти вәриди илә өнәлтәтә.

Тит саринам лүвә лүвнам вәрәди илә өнәл. Ма витранә йәкә куләт йүқан ракәт түвәм. Иваныч тәхә кувәл, кәтәд витраха панпә лүкәмтәтәх панә чәмә күрәмнә кәтәл илә нәркәмтәтәх. Мәң ләйәлүв – кәтәлнә рак дөйхәл, лүв йәтәл кимәтмәт, қоләммәт... Мүв арит рак вәл, әйнам нуода виңқмин, кәти қәтә киврәхләмин, витрахи кәсинам ваңқәләт. Иваныч қәньтәкитмин, сәмхәл әнәлхә йәккән, пунәд нәқнам дөдәмтәх «Тит мүсәр тиминг атем қәрас куләт?» Кәтәлнәт рәвипәх, ракәт вәдә қәрия қәрхәт, лүвнам ытгән вәси кәм нэврәмәх. Тиминг атем вәра йәхиләмәл пырнә, өс лә витраха панә аквариума кәтәл кул кәтәлдә әнгә пуңдиләтәх.

Куләт үрәккә мәң қутувнә ар ләкәт войхәт вәдәт. Иваныч тю войхәтнам атем нәмәс әнтә тәй. Төшпә әжикнәт оләңнә нуәд әнтә ләңқмахтәккән. Әжик манә қәтә тувмадә, кәти лүвәты әлсингәтә мән панә нәбләл йынтәп қәрас әжик пуннә кәчәхә пәләмты. Тют пырнә әжик әшкаф ылши кәм әттәнә, Иваныч панпә өмәстә пәсанә нэврәмәл.

Әй мәтә кәтәлнә кәти әңкәмнә долтәк әнәхә мәс йәңкәт паннә. Иваныч литә ымәд. Нәбәлнәт әлпәд кунтәхләмәднә, әжик әтәә литәты әнәхә кувәл. Иваныч әнтә қәнт – әжикнам әңдәләмин, лия. Сәмәд вәдә вәдәл. Тәснә лә әйкә долтәк әнәхә мәс йәңкә ликкән. Тю қәтәли дөвәсхә йәккән. Әңкәмнә виңгнә әй әнәхә литәтәт пәнлихән.

Мәң қәтәв вәләмнәңәл йәм вәл. Мәңнә йәмәт ләңқи. Амپ иты, мәң йәтәв қәвәтләх, нәмәсәлнәт амп қәрас вәл. Мәтә вәрәтнам йәңқидәтнә, йәкә йөвәтли, лүв қәтә кутнәңнә өмсәл, мәңчләкәсәмин.

Па қәтә қәсәдманнә, лүвнә ләқит әлсингәт. Нәмәксув, қәйбәм қәтнам нәриптә йәл. Лүв тәкә әнгә, сорха йәдәп вәдәтә тохил өнәлтәтәх. Тиминг ясәң вәдәл: амп нәмәсәл қәтәң йохуладә киврәхләл, мести – қәтә. Мәң қәтәв нәмәсәл па сохит вәл.

Г.Соргий Скребицкий

Пырипәт:

- 1). Мүват Иванычнә кәтәдә ләңгрәт илә әсәдләт?
- 2). Мүват Иваныч аквариуми кул кәм тәдләх?
- 3). Мүв урнә Иваныч йәдәп қәтә сорха өнәл?

Долмак

Мәң әйләт ләңқият мойдоюв. Вона нэврәмтә сорха өнәл, сәхарәң литәт вохтә әтәә өнәл. Әй ләтнә әңкәснә литәт литә комнатаха вухоюв, мәнәтзәвә тәләх әнәх ләйәлтәл:

– Қәяхинә тәт әдәм кәптәтәт вәят?

Мәң нуолаңам әңкрәмтүв, сүй әнтә вәрдув. Мәншам өптә вултув, қәяхи тәнә ләйәх. Кимәт қәтәднә сәхар қәдәтты мән. Панә тю ләтнә атев пыләмтәх, төвөнә ястәх, әй ләпәт мәрә мәңаты панә ләңқия сәхарәң әтәт әнтә мәл. Ләңқи вәдә қәл әнтә тәңдәмтәл, вона нэврәмәл, нәбәләлнәт пувәләмә ләүвәтләл, пәңқнәт пәд тәдләл – сәхар вохәл.

Ма әй ләтнә сүйләх умсәм, книга ләңгәтмин. Ләйәлмәм, ләңқи пәсан өвтәя нэврәмәх, пәңқдәдә нянь қар тәвмәхтәх. Тәд сохит вәдә қәрия нэврәмәх, тют пырнә әшкаф өвтәя. Тют пырнә өс әй нянь қар лүләм. Нәмәкәсәдәм: «Қәднәм лүвнә нянәт әдәлт?» Омәстә пәсанә әшкаф өвтәянам әңкрәмтәм, тәт

олдас анқсм мил бала Нөк ти ньөвтэм, төт пөкөт литөтөт:
сахарөт, кәиптөтөт, сорөм нянет әллөт. Лаңки литөт чсвитө
тохи манө атсма лэйәдәты. Атсм ньәхмин, ньәвөм:

– Ит сүхәс, вөнтнө вәдтө лаңкиг иты, тұләх унччө литөт
өктөл.

Мәң мыруват өй мөга кәтәлиө әқсөң аныга йәңқуө.
Пәрхи йөвөтмава, ат кима йөх, мәгуө, тютат сорха ылаө
әлинуө. Әқсөң сәвенөт ытөн вөс пәгөра умөттуө. Ат мәрө
схәзм тохинө атөмхө өнтө йөдөт. Алөң нөк килуө – сәвөн
таләх. Қөяхинө әқсөңөт лулмаг? Диван нумшинө қот пөңөлө
онөтхөн сәңқмин вөдхөн, тәми әқсөңөт төвө ыхәтминөт.
Тұлхин литә лаңқинө сорөдтөтә ыхтат.

Айөдгә схәихә йөх. Лаңки виңчипө пүмөң сөң кәңқилөх.
Қәняхтөхәл, қәняхтөхәл панө кәләтты мөн. Мөң нөмөқсуө,
вөнтнам сүхәмтөх. Чәль, қыр йөм вөйхәли. Лүв тьяқа қөты
вәрми.

Кср үлгө мөрта йөх, түвәт юхат паны, най вәтьөхты. Әй
мәтми кср өнтнө лүвхәмөх. Ыла вөс илә ти пунқи, төд сохит
лаңки ксм рөкөн. Мулэм кср ивөл қот ләхлинам мөнөл,
әләмөга кср вөс мәлэккө йөх. Мүвө урнө тснө? Йөхләхам вәх
панөхи вәнөп вәр панө мулэм ксрнам әттө вөснам пултөх.
Әйөлуөв, төд сохит пөкөт өтөт ыла тәдәл: посөт, нәскинг, ай
суминтахәт. Тигөты мөң лаңқсөв тұлхин әлтө тыхәл вәр. Күч
қот ләхлине вәдәл пә, вөнтнө вәдгө вәрөт өтьө вудәл.

Георгий Алексеевич Скребицкий

Пырипөт:

1. Мүват лаңқинө литөтөт өшкаф өвтыя чсвиат?
2. Вөнтнө лаңқи мүй тохинө тыхәл вәрәл?

Чсвөр илдгы

Ма сң үрөккө кат олхә йөхмама, атсминө пөчқанат
мойдойөм. Әй мөга сүхәс кәтәлиө мөң вөйөк кәңччө тохин
көрсөң әвөлиат йәк пәләкнам мөнүө. Ма әвөл кутьәңи күрат
сүдөм, лыптөт чөкисләмин. Төвөнө сөчәминө, лэйәдәлөм,
лыптөт күтнө өй мөга тохи әдәл, Ыла қыләхләм, тәми, чсвөр

мөк, йөмат ай. Манө кōга вөйи, чсврәли нола выньпәрахләх,
торәхләл. Нөмөқсәләм: «Ма лүват йәкө тұлөм, төд вәл
лиләңкө йәл. Төт қытылдәкә мыньхәләл. Па вөйхәт пырнө
сәма шитөм өт, йөмат айөли. Сорха тұлөккө йәл, пәвөлли,
вөқинө диди».

Чсврәли йәкө тувмалә, анқсмнө лоптәк, анөха мәс
йөңқат паны, лүваты умты. Мүй тохи, литө қөл өнтө вул –
қөдәха айөли. Мөңнө мәс йөңк кәв йиңдәла ыккөты, соскахи
ләпөттә. Анқсмнө ай чсврәли ньөбөлә мәс йөңқат чымөл ныри,
лүв луәлә илә пунқилад ләтнө, мөңнө соска төвө лүкәмты. Ай
чсврәлине кәв йиңдәлнө вәдөм мәс йөңк айнам тьыпри. Ти
кәтәл унөдгә чсврәли мөңцәтвнәт вәдгә йөх.

Қөдөм тьләс мөнөм пырнө чсврүө йөмат өнөлхә йөх,
Ушанхә нәмты. Омөстә-әлидгө тохил кср ылине.
Қәньтәкинтөд, панпө төвө кәняхтөд. Мөң қутувнө Ушан
үрөккө пырөс мсти вөл – пәмөд Ивановч панө вөйөк кәңччө ашп
– Джск. Ивановч панө Джск йөмат йөм лөвөс йөккөн. Әй анөхи
ликкөн, әй кутьәңиө өлхөн. Джск сөх өвтыне әдилөх. Тұлхин
қот ләхлине схлихә йөтөнө, Ивановч Джск пөңөлә әлинтәл,
нола пөньрахләмин. Джск ньөбөлә Ивановч кәна пуллөтөх, ти
урнам динаты йөмат пүмөң.

Чсвөр қотнө вәдгә йөхөма, Ивановч өй мөга урәл өнгәм.
Джск амылхә төвнам әңкрөмтөхәл, лүв вәлэ вөйөх амп.
Айөдтөли қөдөм вөйөх лөвөсхә йөхөт.

Иттөн кср үлгө ләтнө, най пүмнам өй кутьәңдә әлиптәт,
пүмөдтөхәдгә. Комнатанө пөтөхләм, то сохит әләмөга най
няләмөт қот пөңдәтнө қөвөтәдөт. Юхәт ксрнө литыл сохит,
төд тәләк ксм рөкәнә – вөйхәт ар сөңнам сүхәмтөдөт. Тют
пырнө ноулам лэйәдәт, сәмлалнат пырийөмин: «Тит мүйсөр
вәр?» Нәмсәдә йөмхә йөтө кимнө, өс кср қутьәңдә ванхө
ымәлләт.

Па ләтөтнө өс йәнтөхтә йөдөт. Ивановчнө Ушан кōтәлиат
пәди ньөвтөли, –өйпа, китпа. Чсвөр әдәл, әдәл панө чәмө
күрөмнө вөсөкинтөд, сүхәмтөд. Ивановч лүв пырәли, Джск
Ивановч йөтә. Төнө нола ньөвөтләмин комнатахәт лөккө ти
қөвөтәдөт. Чсвөр мәтталқә кср ылинам ләңдә – йәнтөхтө
вәр төрмөл.

Алматал иллине Ушан лэклал төвө йэврэл. Вэнтнө вадта войхэт вэлэ төвөнө лэйэхлэт: нэмин тэхнам-тонам көвөтлөлэт. Амнне ликил алынгөтө вэри, өнтө пө төңөмтөли, мөтэ сөннам чсвөр сүхөмтөх. Войхэ амл тиминт қанған лэ өяхтөтэлэ, көвөтлөтэл мэрэ, чсвөр көккөннам қөнтөл. Ушан эй төвөнө, компатахэт лөккө көвөтлөл, лэклал йэврмин. Джэс алтлал сохит эй сэмэулат чсвөрнам лэйлөхөл, алэмөтэ өлөм-мөлөм войхэ вэрөтнам нэахал.

Мэң кутувнө тұлэх мэрэ Ушан тене пө вёл. Тэвин йэмат пүмөңкэ йэхэма, нярөх пөмөт атөт. Чсврув ксм асөдлө мөрта йөх, лүвө вэнтнө вадтө войхэ. Манө чсвөр корзинаха умты, Джэс йёта вэйи, Ушаннат йөм улөм вэртаха. Иваныч өтьө корзинаха омөгта вэрөнтэм, тал төмши лэхэрт, йакэ кысм Вёнта йөвтув, манө чсвөр мөха асли. Лүв эй лота ымөл, юхэт өнтнам өнтө қөвөл. Мөха вынлырахлах, төпшө қөв пөдхөл дүвахлахөн. Ма кот пөтхөлөм нола сандөм, чсвөр нэрөтнам сүхөмтөх. Джэс вулгөх, Ушан көвөл – лүв сорха лөксөл йөта. Ушан вөнт юхөтнам өнтө қөнтөл, нярөт мэхөдгы нэвридөл. Джэс лүв пырөли. Нөмөксөлөм: «Тене анта йөм, комнатахэт лөккө йантөхмин көвөтлөтө киньта». Ма чсвөрнам викикөтөм:

– Вэнтнам кувад! Мүват төт кирөхлөлөң?

Ушан қантьэкинтмин вэнтнам сүхөмтөх, Ушан лүв йөтөл. Чымөл импөм мэңчөм – өнтэм. Вөнт өнт палөки чсвөр тырөкинтөм сүй сөтьөмтөх, ма паста төвнам қырөмтөм. Лүйөлөм, Джэскнө Ушан пандка тавөммин тайлөтөх, Манө вэри:

– Идө өсдө! Тит вөлэ мөң чсврув!

Джэс мантэмнам лэйлөл, лөхөл патылатмин, ястөтэ ланцкад: «Ма войкө қолөмтөм! Нуң йөмнам лсвөглөн». Джэс войхө көңччө амл, Ушан сүхөмтөмнө, тө өнтөлөнө нөмдөмтөх: «Катөлта мосөл!» Манө чсвөр амл пандки вэйи, мөха асли, Джэс сапөл лэхөли катли. Алө нөмли чсвөр пө нәмөсө пандтөх, вөнтнө ампинат йантөхта лгөм вэр. Қөвө өнтө нөмөксөмини, нярөт өнтнам сүхөмтөх, алө сөхөл рэвинли.

Георгий Алексеевич Скребицкий

Пырипөт:

1. Мүват вөнт войхөх көв мэрэ котнө тайта өнтө мустөл?
2. Мүв пөкөт литөтөт чсвөрөт лилөт?
3. Қөднө чсвөрнө лэклал йэврөлат?

Торссөмөң өйөнтөп

Эй мөтэ тэви алөңнө ма йатөрни көйөмнө вадтөл лөхпинө умсөм, пөчканөм кутыңсма пәнөм. Йатөрнит йөвөгөка, алө нлмөхтөтө. Қөлөнтөлөм, нөвөт мөримтөдлөт. «Өс эй войкө көңччө кө йүл?» Энта тыақа – нярөты дүрөх тохия войхөх ат. Тэми меми, лүв йөтлал кат лөккөн.

Меминө чдштөм анқөл архө мөримтөтэ вэри, өнтөлөнө вөлэ лгтө қөрас пөкөт нымлөт-кымлөт ваддөт. Лөккөн шол ньөвөдмин көвөтлөтэ панө шол тэхта йөккөн. Тюминт аймөң пөңрөк пүксаликкөн. Йантөхмин пырна, эй куйөл анқила мөн, кимөт куйөл ванна тохит арьадта йөх. Сөчилөх, сөчилөх, чамө күрөмнө ылө дольямтөх, мөх өвтынам лэйлөмин. Төл сохит пөль-эк төя аьольмин, сарнам эй күрөм вэр, кимөт күрөм вэр, өяхтөм өтөднам. Катлэ төвнам нүртөмтөх панө сорха пөрхи ньөримтөтөх. Тыхөллөм, мүвө өт өяхтөх, бинокль вөйөм. Лүйөлдэ ти йөхөм, тэми лөв иллине өнөл сдпөрки омсөл. Лүвө алө нөмли мөтэ пөтөнө түйлөх алмал, нөк вэрөхлөх – лүватө кичөл өнтэм. Чымөл вадлөм пырна, сдпөрки нятьэликкө иднам нэврөмөх. Лөв нөмөксөх, сдпөрки лүватыллат йантхал, тютат лүв йөтлал нэврөмөх. Төвөнө нэвридөмин, йөңки тохия йөвөтхөн. Сдпөрки йөңк өнтнам лантьэкинт. Лөв катлэ төвө асөдлөх панө сорха пөрхи ньөримтөтөх. Көтөл рэвислөмин анөл, көднам лүв йөдөп лөвөс куйөл мөн. Йөңки күтнө мөтэ мэрэ доль, тют пырна кирөхлөх, ма вадлөм палөкнам сөчтөм.

Лүв ванхөчөк йөвөт, ма этьэ арит лүватылнам лэйөллөм – төңкө аймөң войхөли! Қөрасөл ньәмкөли, анөли, сараң кирөхлөл. Тиминт войхөли? Күч көта вөймин аллахтөли, пөтьарахтөли, йантөхлахтөли. Төвнам анкрөмтөтөнө, өнтө пө авөлли, вөнт войхөх сөччө илты, алө мөтэ йақ ампөли.

Лүв йэмат ванхө йөвөт. Тит вөлэ мант өяхтөмин, викикөтөтэлэ, анқил панпө нэврөмөл пәнөлөмин мантэма

нөлөт. Илэ пөлмөлдөтө мөсөл. Ай сүйөүдүнөт бинокль сәңкилдөм. Лөвнө сүй кунтөхмө. Подөк төя аюльдин, вәтөл өнтнам аңөл. Лұваты тюрссм, көяхи нөвөт қыйпинө омсөл. Ухөл па пәләкнам па қыләхәдәлгөх. Аюльгәдәлнә, туласлөтө пәх раныөлнө көрасөл! Аләмәтә төвөнә ястөтө кичөл вәдәл: «Икөли, нұң мұвәли төт вәрлән!» Нөмөксөлөм: «Тит вәдә вәтөлә ти ләңәл!» Ма көт пөтөхәләм нюлә сәңқиәләм, мөмөли сүй вәрмин аңкиләм сүхәмтөх. Войхөт өйнам ншөрөт өнтнам пәнтәмтөт. Ма етьә вәтәли ксм виңкөм, войөх кәнччө вәр төрөм, йәтәрңит өнтө йөвөтлөт, талхан йәкә мөңдөм. Тит ай вәр, ма вәдә тиминт тюрсамөң войхәли вуйәм.

Гсоргий Скребицкий

Пырипөт:

1. Мұвәли ики вөнт урнө вәр?
 2. Мұвәлине ти ики йөвты?
- ө. Мұват ики өнтө диккөтөх?

Посөң вәңч

Сашка атидәт әксөң аныйөккөн. Сашканө йәдәп әксөңөт корзинаха пәндәт, оәксәхө йәхәм өтөт юх нөвөтә ыхәтләт, сорта. Тәм төд вәд тұлхин ләңкитә дитә мусмәхтөлөт. Төвөнә әксөң аныйәмин, Сашка атидәт ләпас көрасөл қотә йөвөтхән. Ти өвөр ньәдә күрәп қотнө Сашка ати тұлхин войхәт аръяләмин, лөңөтмин омсөл. Қот қутың лирөх тохинө вөнт пөрсөт тұлхин литөтәт ләптылмәт. Ти ләпас көрасөл қотәлиә тәвин унөлгә әй мөтәлпә өнтө йөвтыли.

– Нұң ти шышкаха өнтө қоттылдән? Ма өвпинө тәман өнтө вудәм. Ма тәм дәлөтнө йөвтыләмәминә, тәман өвпинә дуйөх.

Сашка қоттып қутыңнө пөмөт күтнө қуй кө лөңин тайтө мил өяхтөх. Атид ншөрөт күтнам әйәл, Сашка пә етьә төвнам әңдрөмтөх: төт пөчкан өл. Тит тө браконьср төхө йөвтылөх. Әнтә мұват пөчканәл тсхә йәвөттөх? Сашка ястөл.

– Лұв әнтә вөнт пөрәс ньөйлхәтхә вәр, тютөлнө шовәли, қанытьәкинтмин қөнт, пөчканәл төхө йәвөтөх, миләл қөдәлтты тувтөх.

Атинө көтхәләнө өяхтөм өтөт қатидәт.

– Ма нөмөксөтәминә, төм пухәләнө вәдтә ики пөчқан панө мил. Ньөйлхәттөм пөрәснө нсвәдәмәднә, лұв өдәң тәм өвөр қотә лөхтөкинт. Әнтө төңөмтөләм, мұвәли қанытьәкинтмин тснө қөнт.

Ати өс шышкаха кунөт. Қәмә күрәминә шышкахи сүйнат пәста ылә қувәл панө иләм нүрөхтөх. Сашка қанытьәкинтмин, лұв йөтәл, Атид виккөтөх.

– Дәх илә пөрөхдәдәт, әй лотә лоя! – лұвнам ухәл төхнам-тонам кирөхтөл. Пөхи пухәдәмәд нөк пөвәл, иләм ыхтәрәхдәл. – Посөт шышка ләхтинә тыхәл ыхтөт. Браконьсрнө тыхәл өвпинәт воккәмты, тют илә пүкән. Посөтнө тно ики пөрмин йөтә нсвәдәмәднә, әдә нөмлә қоттыпи ыләм көрөх. Қанытьәкинтмин қөнтмәлә, пөчқанәл йәвөттөх. Ма ичөк әй войөхнө тәвмәхтөйәм. Көвәдәминә, қоттып чөмәд сәраң илә өнтө мөримтөх.

Атинө браконьср йәвтөм пөчқан панө мил көтхәлә вөй панө ньәхмин ястөл.

– Пухәдә йөвөттәмқә, йөх пыриләм: «Көяхи ма көраспам?» Тно мөтәл панпә мантәма әйөлдәлө. Ти браконьср ар поснө йұқанәл йөвтыли, сәмхәл мәлгәккө йөккөн, тютәт пөчқанәл кәнччә өнтө йөвтылөх.

Анатолій Сенистьянов

Пырипөт:

1. Вөнт ләхәлгә йөх мұват вөнт ай қотәлит тайлөт?
2. Мұват браконьср ньәдә күрәп қотә көңтылөх?

Айәли, нсвәли

Войхөт ләхәлгә йөх чсврөт қатәлгә вөнтә йөвтөт, өс қодлөт йөтә тувәт. Әй тохинә ар чсврә әнәмтөнә, ләх қатәләт панө па вөнтә тувәт. Қоллөт юхәтә, ншөрәтә ыхтөм пырнө, әй

пи йох қаныхтәт, катләм чсврәт қырәха омәттә. Па йох вәнт өнтнам сучәт, суйнат чсврәтә кәчәхтәт қоләтнам киттә.

Киттә йох суй вәрәнтәләт, чсврәт қоләп йәчәха қовәлмәт, панә төвә шитләт. Юхәт кұта қаныхтәт йохнә вәйхәт илә вәләт, қырхәтә пәналәт.

Йох йөвтәма, әй ай нзвн чсврәли қәл қыйпнн қаныхтәт, суй кунтәхәмәлә, ншәрәт кұты лрәх тохнн сүхәл, вәнт өнтнам кәнттә йәхиләх панә қоләпа шит. Сашка төвә қувәл, қоләп шотят ай чсврәли ләңқмадә, лүвнам сәрә сүхмәтә йәвәртәх.

Лрәх тохнн күрәң вәйхә қувәл. Әй лотә лоләмтәх, тәл сохит қонәккә қоләп тәмпнн нзврәмәх панә сарнам вәнт өнтнам сүхәмтәх. Кимәтмәт күрәң вәйхә сәмәл өвтылнәт қоләпа вокжнт панә Сашка чсврәнат йәтә тылгәх. Қоләп нола йәврәмәдә, күрәң вәйхә сәм өвтынн ылә күрәх. Нзвн вәйхәли қанытьәкннтәт пәхтә сәмхәннәт Сашканам әңдрәмтәх. Чсврәли әйәли вәл, сүхәс вәйхәли.

Вәйхәт киттә йох ванхә сүчәт:

– Ләйлгәтәх, әй күрәмнә катхән қоләпа шитхән. Әйәл әнәл, кимәммәт әйәли. Сәсар, пәлмәны ксм талдихән. Әнтә тн қоләп қәлнә тәнә нола йәвәрт?

Сашка күрәң вәйхә илгәтәх. Машина ванхә йөвтәма, катләм нзвн вәйхәт қырхәтә юх қотәтә умтат, па вәнтәтә тута. Сашка катләм чсврәлид нәк тыл, әйәли, нзвәли. Вәйхәли қанытьәкннтәт сәмхәннәт Сашканам әйләх.

– Қәяхнә вули, қәлнә йәләп тохннә вәлмәхтәлән, – Сашканә чсврәли ухәли мосәләтәл.

Машинахи лоньтә әй чсврәли нзврәмәх панә йәңк гүксәлхә әй өнчхәт күтнам пәлгәтәх. Сашка машина қутәңнә таләх қырәх катләмин лодә. Йох нәмәксәт, чсврә лүвнам қырәхнн қәнт.

Анатолий Севастьянов

Пырипәт:

1. Мұват чсврәт катәләт панә юх қотәтә омәләт?
2. Чсврәт ләңцин-түлхнн мұвәл ливминн вәлмәт?

Нәмсәң йәтәрңит

Лрәх тохнн тәм пәләк сүхмәтнә пәхтә йәтәрңит умсәт. Турлал кәкқәнам талминн, сүхмәт рәснт тьәпшйәт. Лышәк, пәлән кәтәл вәл. Сорха пә вәтәң чәвәтхә йәх.

Йәтәрңит омсәм сүхмәтнн пәрәхләт панә лрәх тохнн ымләт. Сашка архә әлә йәх, лүв нәмәксәх: йәтәрңит вәтәң чәвәтнн юкқәң лотә қаныхтәләт. Пәхтә вәйхәт нзвн лоньтнә йәмхә нымләт. Доньтә қбәха чымәл шит, тн сохит йәтәрңитә ншәмрәхтн лоньтә өнтә ләңтә вәрхә әнтә йәх. Пәлқәл кима ләхит лоньтәт қынат. Кұрлал–өвәләл өнтәра талминн, ншәләләл вәтә итә катәминн, мәха выншәрәхләт.

Ләхатылнам әйәлминн, Сашка нәмәксәх: «Мұват өлән ләх вәнт күтәңә әнтә қаныхтәләт, тәт вәлә йтәң вәт өнтәм. Вәкннә катәлгә тохнн пәлмәт? Асарә өвәрт пәмәт кұтә ләңгәт».

Тютнн кимән вәйхәт йәмәт йәм тохнн өяхтәт. Көрәхтә лоньтә, вәтнә лрәх тохннә мәх өвтынн пәвәли. Мәха выншәрәхләм йәтәрңит, әй тн йәтә лоньтнә ләңқтә вәрат. Ләх нәмин тәнә ымләт, сорха лоньтнә ләңқтәхә. Доньтә өнтнә вәлә гүмәң.

Анатолий Севастьянов

Пырипәт:

1. Йәтәрңит сүхмәт рәснт үрәккә мұвәли ләләт?
2. Түлхнн йәтәрңит мұв тохнн қаныхтәләт?

«Таләх» вәнт

Сашка қәвән вәнтнә омсәлгә тохнн өяхтәх, тәт әңқәл мәхәлгә қәләм қәл. Тн әңқәлнә омәстәлнә, вичпнә мәтә тнорсәмәң вәр вул. Әй ләтнә қәләт қыйпннн түлхнн қаныхтәх. Аңқәлнә омсәл, мәхәлгә вәйхә әнтәм, суй-кәй әнтәм. Айнәлгәли Сашка шоттә вәри. «Йәкәнам мәнәтә мосәл, мұв йәмхә шитәл таләх вәнтнә омәстә», – нәмәксәл Сашка. Тн мәтә күтнә ухәл па сәңнам қырәхтәтәх, вулгәх, қәли тьәп йәпәх лүватылнам әйәл. Тн тьәп йәпәх ыллн нәвнә лоньтә пәталн лүвхәмәх. Оләннә әйхә йәх, тәл сохит өс вәлмәл қәрасхә йәхнпәх. Сашканә тәнәмтн: тит әнтә лоньтә – тит

эть тьёп йөлөх нёвнө омсөд. Өнтө төрмахэ нэви, пундла архонам тыгарталда, сэмты волөк пун таяа.

«Кёлю ма дүват доньтэ паталихэ тейём? Дүв то войёккөн кёвөн унөдта мантэмнам лэйөлөлөхөн». Нум палөк нёвнө омсөм тьёп йөлөх өнөл сэмхөл сорөм юхнам кирөхтөккөл. Кимэт тьёп йөлөх рэвипөх панө ухэд этьө сорөм юхнам кирөхтөтөх. «Мүвди төт вулөхөн?». – Сашка аңкөлнө омөстэл сохит войёккөн иты юхнам лэйөдтэ йөх.

Эй войёхөли юх қыйпин ванчөл кем атөдөтөх. Вөртө ньёхөс! Тюты кимөн юх пөңөлнө өмпи вёл. Сашка мұв арипта вөртө ньёхөс лэк кёвит йаңқилөх. Дүват сэмнат вута. Эй кунтапө вэрхэ өнтө йөхилөх. Вөртө ньёхөс ыланам аңцрөмтөх. Ыдө кувал панө доньтэ күмпэты нэврилөмин, ай көлөт күтнө пәнтөмтөх.

Тьёп йөлөккөн кёлю умөсхөн, то сохит төт қытьхөн. Сашка пастахэ йақонам нүрөхтөх, атида ястөтө, мұв войхэт вөнтнө вуй.

«Кат тьёп йөлөккөн юхнө умөсхөн панө вөртө ньёхөс мантэма лэйөдтөккөн, – төвөнө нёмөксөх пәх. – Тьяқа тиминт талөх вөнт».

Анатолий Севастьянов

Пырипөт:

1. Тьёп йөлөхөт кунтө литөт көнчмин дөхлөхтөлөт?
2. Нөңнам вөнтнө мұв тюрөсмөң вэрөт вуйилдөх?

Войхэт күрөм лэкөли

Сашка вөнтнө сөчилтэли, күрөм лэка палөмтөх. Вичипө сөчилдөтэ лэк токим вать вөл, алөмөтө йөмат ай мөтлит төхнам-тонам йаңқиллөт. Сашка кёла кунөт, нөмөдта мэхэлты лэйөдтэ йөм. Инө мөтлөккө кёла выньпарахлөх – тэми тьяқа, қачнит лэк тел мөнөл. Эйини войхэт нөкнам көвөлөт, па войхэт ыланам. Дүв куньцида өкөттэ йөхөт, ай қачци луйөдлэ тавмөхтөх. Па юха кунөтө йөхилөмөдлэ, вулөх – ай мөтди күрөм лэкнө вылөхлөд. Анта төхлөң войөх, анта күрниат сөчилдөтэ войөх, өнтө төңөмтөдлөх. Панө өнтө атыланам.

Ваннө аймөм өңчөхи кёла вөртө ланки нэврөмөх. Нумпин нёвнөтэ кувал панө нөхрөт йөңкөртэ чүксөмөх. Сашка нөвнат қачнит ыдө чөтча йөхмөдлэ, лэкнө өс ай мөтлит вылөхөмөт, өнтө ыланам мөнлөт, тәхнам йулөт. Ванхө йөвөтмида ашьдөңкө шит – тит көтлөт. Сарөдта панө шьрөдта өнөл войөккөн сөчлөхөн, лин кұтыннө кат ай войөхликкөн. Сашка нёмөксөх, лөх төшө атнө вөнт лөккө йаңқилөдөт. Тюты кимөн қатлин пө вөңқдәднө өнтө омөслөт.

Дүв лөдлөм тохилдө, көтлөт курньөмтөт, аписиптөтә йөхөт. Дөх ыдө лөдлөмида, өй ай көтлөли ньалөк, атида турнө дөйхөмөх, йаңтөхмин. Өнөл көтгыт вөтлөх апаа кунтөхлөмида, пөрхи кирөхлөт, нөврөмхөн йөга тувмин. Юхи йөмхө ыла, көлднө войхэт вөңқилдә дөхтөкинтөт. Сашка қөли ыдө выхөл, йарнасөд ынөт, қачцит ыла рэвипөх, йақ палөкнам сүчөм.

Севастьянов Анатолий Александрович

Пырипөт:

1. Көтлөт мұв тохитнө вөңкөт вэрлөт?
2. Мұв вөтлөх апаа кунтөхлөмида, көтлөт вөңқдәдә қаньхтөт?

Вөрисдөм вөдлөхөн

Сашка атидат заказникнө сүчөхтөмин пырниө, йақ палөкнам кирөхлөмина, лэйөлөлөхөн: лирөх тохия кат па мөх вөдлөхөн ағхөн. Эй ши куйөл күрөл нөңкмин сүч, айнам ньавилөх. Ати ястөл.

– Заказника войөккөн вәдтө йөхи көнтмин йүккөн.

– Лин мұвө лөңөттө көл вулөхөн?

– Төт псчқан сүй өнтө сөтлөд, ампөт өнтө рөлөслөт.

– Төт псчқан сүй өнтө сөтлөд, ампөт өнтө рөлөслөт. Динат пыхөртөтә мөсөл. Нөңктө вөди дүвнам литөт өнтө көлөмтөл, доньтэ кұл, сүчөхтөтә дөхөрт.

Сашка ати вөдлөхөн йөвтөм вөнта сорөм пөм тув панө пулөтхө аңқәдтә пәнтөх, шьрөт нёвөтә ыхөттөх. Вөдлөхөннө

лэтэт сорха ёяхты. Өй вяр атем, вотно сорам помет мөха пөвдат, лоньтыне ыдэ пурхэлтэлэт.

Ати кёлэт кўта вслэхэн литэ тохит вяр. Динне йөлөп тохи сорха ёяхтыга, лэж ньөрөт помат ыхтат. Тьақа вслэхэн пөамин кёлэт кўта энгө мөнхэн. Тю латне атинэ даштыс сүхмөтөт кўта тувн. Вслэхэн төвө мөндөхөн, чымөл пом алахэн панө йира кирэхэллэхэн. «Мўвө урнө тснө? – нөмөксөх Саша ати. – Даштыси пом чымөл алахэн. Ньөрөта мөта пул ыхэттөка, пөгал мөчө төрмөлгөдгөн. Төд вад помөт атмөт?»

Лўв витранө сәлдөң йөңк рўвөт панө помөт тю йөңкат ренялдат. Тютпө мөта йөмөл өнгэм. Ати нөмөксөх, нөмөксөх панө кәняхтөх даштыс ванспинө, арьялдахө. Вслинө тәхнам-тонам сүчөхтөдөхөн, ньөрөты пом чүкөт анийөмин. «Даштыснө ти арит литөт, мин төд сохит өнтө алахэн, йөмнам өй-кат пөмөли анийөмин сүчөхтөдөхөн». Тьақа лўв нәмсәдә ти йөвөт: вслит вөдө вичпө па лотә, па йөвтылөмин лилөт. Өй лотнө мәрө дьодьта өнтө өнөдминнөт. Лўв өс кат даштысхән вяр, помат пәнхәл.

Кимөт кәтөлнө бинокөли лэйлө, – вслэхән чымөл өй даштыси ликкән, кимөты, төд сохит көдөммөты. Тснө даштысөт кўтывөд йәңкилөмин, помөт өйнам ливдән, доньты тьәхәрхө перөнтөмин.

Па мөх вслэхән тәви мөчө заказникнө вөдөхөн. Көньпәм всли йөмхө йөх. Дөңин Сашка кўрөм лэжнө ай муқөли лэжөлит вуй.

Анатолий Севастьянов

Пырипөг:

1. Мўват па мөх вслэхән заказника көнтхән?
2. Мўват вслэхән өй лотнө әдәм помөт өнтө ликкән?

Кул катдөм мсми

Мөмит кул дита йөмат ләңкәдөт.

Өй вяр нөмдөм, тю латнө мөми долмаккө йөхилдөх. Атсм қбөв сөйне йохнат кул кәңчидөх: мөксөдөт, өнөд сөхөт, па тынөң кулөт. Лөң вәдөм пөтан, пөкөлхө өнтө йөта, катдөм кулөт дилөң йөңка әслилат. Йөх рятнат кул тувмин мөнөминө,

манө лөхтыдлат вөдөм. Ас пырнө қыгы, лөва ванхө йөвтув, өй ики виккөтөх.

– Әйдитөх, өйкуюв* өнөд сөх вөнт өнтнам туа!

– Қөяхинө кул вөнтнам туа? – Иван Павлович дупхөл нөкнам әлөммин, пырийөл. Ухөл лөвнам кирөхтөтөх.

– Төм сөңнам лэйлө, төм снөкнө атыл сүхмөт дьодьдө.

– Тит өлөң көяхи?

Ма сорха кўр төя дөдөмтөм. Вудәм, өй мөтли мўнкрахдөмин* сөчөл, пөчөднө өнөд сөх әдәд.

– Тит вөдө мөми лыпхәдөтөхә*! Дилөң йөңки өнөд сөх дүлөм панө вөнтнам күнтөмтөх.

Иван Павлович вөвөднө лөвөтгәхө йөх. Өй ики долмакнам корөхтөхөл, тьақа лўвө ичөк мөнатгәмнам өнтө әңкрөмтөх. Пөдьөк* төйхөдә дьодьмин, өй сарнам сөчөл. Тю латнө мөң өй кўрөмнө виккөтув. Мөми өй лотә дөдөмтөх, мөң пәлкувнам кирөхлөх. Өй мөта мәрө нюднам лэйдув. Иван Павлович ястөх.

– Өс өйпа виккөтөлүв.

Мөң мунтна киньты сүйөңка вихта йөхув, рыгув пө сәңксө лөва пәдөкинт. Мөми өнөд сөх мөха йәвөтгөх панө вөнт уйнам сүхөмтөх. Нәмсөң мөми па кулөты йөмат өнөд сөх ньөркөмтөх. Ньөлө сң кила ким ләхэрти кул аилөң йөңки нөк вөй. Лўв тьақа, мөта ясәнкө өнтө йөх. Тснө пө әплөң кул мөми өнтө тьөңкөдөтөх*.

Григорий Лазарев

Пырипөг:

1. Мўват мөми өнөд сөх дүлөм?
2. Қбөлнө мөми йөхнө қәньтыкөмты?
3. Мөми кул урәккө өс мўв қөрас литөт дил?

1. Өйкуюв – иногда так называют медведя.
2. Лыпхәдөтә – илти вразвалочку, шаркая ступнями.
3. Мўнкрахдөмин – илти сторбившись.
4. Пөдьөк – задние лапы медведя, слово-табу
5. Тьөңкөдөтә – есть, отвелдать пищу, слово-табу.

Йөхлөх-өслөх лөнт

Мин эй икинат Ас кёвит сойпёң рыгнат мөнманённо, мётор сакхлөх. Утё киамён. Левнё қот умёс, тют кутьёңнё лёң всди қот вёл. Тём қусм мётор вёртөхө қыль. Мөхи нэ, Мария Николаевна, мант қота вух, лэники анөхат умөт. Ма төшпө лэник лита йөхөм, тьяқа лөнт вихтө сүйи қунтөхдөм.

– Тэм вөнтнё лөнтөт вёллөт?

– Тит мин кутмөннё вёлтө лөнт. Ма көр кутьёңнё лэник вуньтём, лүв ма махэлтэм лёлөх, ит йакёнам лөхөл.

Лөнт мөха лит панө ньавөммин всди қотнам сүчөм.

Мария Николаевна вихта вэри:

– Лөнт, лөнт!

Лөнт қота йүв, ухөл өвпи вёса пултөх. Ма ястөм:

– Лүв аңта лита ланқал.

– Қөрнө йөмхө лив. Қөнөл өнтө тәкнөмнө, йакёнам өнтө лөхөл.

– Көвөн унөлта тайтө вуйхин?

– Әнта. Ти лөнт йөхлөх-өслөх.

Инө вөнты йөвтөм мөхи қө, Ксчимов Иван, лөнт илты сарнам ясөң ястөх.

– Ма вөнт лөккө йанқидөм, ём юх көңчмин. Енөк кёвиты сөчдөмнө, ньөрөт күтнө вөқи дөх вьлэкинт. Төвө сүчдөмнө, лөнт пунөт көрхидөлөт. Қөлдэм, сараң вихтө сүйөли. Суйнам мөнөм, тэми, мөта пөтөнө сәма шитөм лөнт мөкөлө. Тыхөл талөх вёл. Алө нөмди, лөнт-аңки панө па мөкөт вөкниө ливат. Вөйхөли манө кота вөйи, лүв, нөдмин, эй сөңнам торөхдөл. Нөмөксәдөм: «Төхө қыйлэм күнтө, әшәп-ура йөл». Төвө айпахдөмини, йөхлөх-өслөх мөкөли манө йакө туви.

– Манө пүмөң тыхөлөт вэри, – Мария Николаевна ястөх. – Пилдип, кайңит лүвө литал кигча катилдөм. Арихатыли пө лөнтөли пәндилдөм. Ит йөм, лүвнам литөт көңчөл, лүвнам лил. Нәмсөң! Пөкөт ясөң төңөмтөл – алө ньавөмтө қөл өнтө вул.

Эй қусм мётор вэртө мәрө, ма лөнтнам лүйәдмин қот кутьёңнё умсөм. Мария Николаевна вэрөт вэрмин пухөл қаринө сүчөхтөх, өс лөнт лүватылым лүв мөта ясөңтият ньавөм.

Мин мөнта йөхмөмөннө, Иван Пэтрович имилдип кул көңтча нөк шитхөн. Мария Николаевна, рытнам сөтцәднө, лөнтнам ястөх.

– Мөндөмөн, мөндөмөн!

Лөнт нөк пөрөхлөх, рыт йөта лөхлөмтөх. Па латнө сарнам лөхөл, тыт пырнө пөрхи кирөхлөл. Мөнтө рыта, тәхнам-төвнам йанқидәднө, эй сөңнам ньавөмөл. Рыт ивөл Мария Николаевна ястөл.

– Мөндүв, мөндүв!

Лин нол төңөмтөлхөн.

Григорий Лазарев

Пырипөт:

1. Қөлднө лөнт мөк имихөн–икихөн кота шит?

2. Қөлднө Мария Николаевна лөнт мөк әнөмты?

ә. Анмөм лөнт мөк мөта торссөмөт вэрөнтөх?

Тьёп Йөлөх панө Пярңи

Йыс нөлөтнө төхлөң вөйхөт эйнам морты мөхнө вёлөт. Эй латнө нола өкмөт, вёлтө вэрил илты кермәләта йөхөт.

– Төт лөңин пәдгәхө ағөм. Йөм лор, йөм йәвөн өңтөм. Пәвөлтө, ньәрәхтө йөм тохи өңтөм. Лөв мөкөт чөкө қатәлднө қочөмлат, неврсмлув мыньәхлөлөт, – пырөс Васөх ястөл.

– Тенө ти. Лөңин па мөхөтнам мөнта мосәл. Йил мөх нөк лүйәлли.

Васхөт Йөлөх киттәхө нола кблэксөт.

– Лүв төхлөңкөл сәрахән, сәмхөл өнөлхән, күңгәдә шәмрәңөт.

Тьёп Йөлөх лөвөсламан ястөх:

– Ма Йил мөх лүйәлүм панө сорха пөрхи йөвөллөм.

Тьяка Тьёп Йөлөх көв мөхнам ти мөн. Сыс мәрө лөхдәнтөх, аңта ар қатәлхө йөх. Эй мөта пәтәхлүм атнө, па васхөт ньынтьөмнө, лүв айәлтәли күтәдә төмтэмтөх*, вөяхтөмини әләм йохдәд нөк рувөт панө тиминт ясәңа шит.

– Ма өнтө йөмнам йанқидөм. Йилнө төңкө сиккөң! Пөкөт литөт ар! Лүйәлитөх, ма вөйтөйөм! Лөхәдмин эйнам өнтө мәтөм.

– Войхэт ейнам Йилнам мөндөг? – йохдална пыриди.

– Энта. Ма кичөм өнтэм, мөң атынам мөндүв. Өс па васхэт дүв төт вәддәт. Ма ләхит ләпәдтөлөм, па сохит Йил мөх илты ястәдәм.

Тьөп Йөлөх ньәвмөм мәрә, Пирңи ваннә умөс панә ти ясәң кулдәх. Сүйнат нөк пәрәхдәмәднә, сорөм нөв пайлаңнат йәлкөмтөтөх, панә нөв мөримтөх. Тю сүй Йөлөхнә кунтөхди:

– Әй мөдлинә мөң қөдөнтөхдөв.

– Аа пәдигтәх. Вотнә нөв илә мөримты.

Аләң войхэт нола әкмәт – пырсәт, айәт – Йөлөх қөлөнтөтәхә.

– Йөмнам ти қөвитнам йәңкиләм, – Тьөп Йөлөх ньәвөм.

– Ала пайләңқолам чскагөм. Вәдгә вәр төг атөм. Әй мөта пә дитөт өнтэм.

Йөлөх ньәвмөд, васхәт қөдөнтөлөт:

– Йилнә йәңк өнтэм. Дорөт, йәвнәт өнтә вуйилөм. Ти мөхнә схади вот.

Тю мөта күтнә Пирңи тьәрскинт:

– Рохләң қоләл! Атиә ма кулэм, қөлнә Йөлөхнә Йил пәләк кидатын. Ястөх, төт йөмәт йөм. Йохдалнат өй тытам вәр, атыд төвнам мөнтәхә.

Йөлөх қорөхтөх:

– Муват мант иләмтәлән? Ма тиминт ясәң өнтә ястылөм!

Тьөп Йөлөх нола вәдгәхә нөптыләә, өс па войхәтнә Пирңи пәнәлли.

– Муват нола тулөмли? Па қө китли.

– Қөяхи?

– Күрөк. Лүв өхәрнә ләхдәхтәл, вөккән, сәмхәл ала тырәхдәхән, әй мөдлинә пә өнтә пәләә – төвөнә Пирңи ястөх. – Тьәка йөм ти. – Войхәтнә теңә пәнә.

Күрөк пә тат вәл. Панпә Йилнам пәрәхдәх. Қөләх тәхдәң войхәт әрхә өнтә мөнөт, Пирңи йисмин кунтөхдәх.

– Нүң қөяхинә ньөлхәтхә туво, пайлаңқола илә мөримтыхән?

– Рохләң Йөлөхнә!

Войхәт пытәмтөт панә рохләң Йөлөх кәңгчә вәрөт.

Тьәка кимөн лүв йохдалнат Йил пәләкнам пәрәхдәх.

Ар қатәл пыра қыты. Васхәт Күрөк мәңгдәт. Тәм мөта қәтәлнә ләйөллөт: санқи вәхнә Күрөк ләлхәл, лүв ыллиднә Тьөп Йөлөх ләхәл. Васхәт әйкә әкмәт, Күрөк қутьәнә.

– Ма Йил мөхнам ләхәлмам, Йөлөх өйөхтөм. Манә пәрхи кирәхты. Лүв мөнәт вәл ләпәдтәх, мыччәта мөсәл. Ма вәл вусм, Йил мөхнә йөмәт йөм. Дитөт ар, йөнк әтьә ар, лөңин пүмөн. Ти мөхнә йөмхә мөң исврсмәдув вәддәт, әнәмләт.

Төхдәң войхәтнә, мөнтыл иллинә, рохәп Тьөп Йөлөх мычат пәнә: лүвә па войхәт йөта ала мөнәл. Өйөхтәгалка, сәңкмин йира китли.

Ти вәрәт вәләм–пәрәм пырнә, қәтәң лөңнә морты войхәт Йил мөхнам ләхәллөт. Тьә мөх ләхаты сәма питөм–ләңкә мөккә йөх. Төшпә Тьөп Йөлөх күтәлнә вәдәл. Атиә ләхдәхтәл. Әй мөта төхдәң войөхнә ванхә өнтә әсәлли, лөвөсхә өнтә арьәлли.

Григорий Лазарев.

Темлэмтәтә – тихонько, крадучись проникнуть в помещениe.

Пырипөт:

1. Муват морты войхәт тәвин мөң мөхува йөвөтлөт?

2. Кунтә төхдәң войхәт морты мөхнам ләхәллөт?

3. Тьөп йөлөх мұв тохинә вәдгә қутәл?

Көлнә мөми ләх ванеликкә йөх

Әй ләтәтнә войөк кәңгчә йөх рытнат йәвөн қөвит нопәтләт. Ләйөллөт, лөв өвтыи вөқи қөвал. Ләх лөвәтләта төрмөт. Йәвдәт вәйәт, ньөләт вәйәт, вөқи лякта. Войөх қәньтәкинт, тьәллипәх:

– Мант ала вәдгәх! Тәл киньтә аладан вәйитәх панә ылә йүригтәх!

Войөх кәңгчә йөхнә вөқи қөв нор пивәдә йүри панә рыта умты. Сарнам нопәттыднә, ньәхгә ясәңтә ястәлөт. Вөқи алыхә вәр вәрәл – войөх кәңгчә йөх ньөләт китхи йөнкөрләл.

йавөл йүнэт илэ ньатылалда. Тют пырнэ тиминт рохәп вәр, ньавәм:

– Мант мөта мәрэ лөв өвтыя сүчөхтөла өслитөх. Ма валэ нюр пивөдә йүрмин вөсәм, әй мөта сөңнам пә өнтө сүхөмтөлөм.

Войөх кәңччө йөх вөкця ивалиттөт, лөва йөвөтмила, вөртө нэ лөв өвтыя аслам. Вөкци паннө ньөрөтнам сүхөмтөх. Төл сохит нюр пивөл пәңка тавөммини, юхөт өңтнам пәнтөмтөх. Войөх кәңччө йөх йавөдәла күч қырөмтөт, йүнөт илэ ньатыминөт. Күч ньолалда илөмөхтөт, китхи йөңкөрминөт. Тю латнө нәмөса вөйил – вөртө нэне ләпөдлат.

Вөкци вөнтнө сөхлөхтөх, сөхлөхтөх, мөми өйөхтөх. Нөмөксәл: мөми ләпөлгөлөм. Лүв тю көрас вәр, әдөмөта лөхөл йөңкөрә.

– Валэ, вөкци, лөхә әлләң? – Мөмини пыриди, – Ма өтьө мөта пул лита ләңклөм. Қатя, лөхә әлләң мүйө өнтә?

Вөкци нюр пивөди мөта пул йөңкөрөмтөх панө мөмия тахитөх.

Мөмини пулөли ньәлхөмты панө ястөх:

– Чөлөңка әлләң!

Панө мөми өтьө нөмлөмтөх, пырөлта әттө өгөл йөңкөртә. Пөрхөмөх, пөрхөмөх, өймөта уриө пә өгөлә пәңкөл өнтө йөвөтә. Вөкця дьалытьөмтөх, лүв лөхәли әй пулөли ньатыөхтөл. Тьяқа вөкци төл мөми лөх пәңкиат әмрамтөх. Әйкуйәд тыәрскинт, панө юхөт күтнам әдө вуйи. Өс лөхөл вөкци луднө қыть.

Тю унөдта мөми мссөхнат вәдөл.

Григорий Лазарев

Пырипөт:

1. Вөкци мүйөди ливмин вәдөл?
2. Войөк кәңччө йөх кәлнө вөкцине ләпөдлат?
3. Вөкци мүйө мөми мссөх тәял?

Пәңкөң ләңкөр панө тасәң пичөңкөли илты

Әй пухәдиө каркам ики вөл. Качөң оләпты ньань сәмөп лөм әнмөлгөмәлнө, кеняр йөх кичә лант сәмөт лүвнам пәнөл. Тю вәр қөлмин пичөңкөли вихта йөх:

– Чив, чив, чив! Икөли ньәмрөх раки күм пән, мөң кичәхөв пә өтьө ар қытьөптөх!

– Ш-ш-ш, төнө сүйөңкә ал виха! – ләңкөр ньавмилөл. – Нүң пә тәхләң йөхдә тәхә лөхәлләт. Рак лантөт әрхә тулөт, мин әй мөта тохинө пә өнтө қытьөдоймөн.

Ләңкөр сәрә қолнат ястөх. Пичөңкөли әлө көты йөл, сүй өнтө вәрөл. Лүв күм пыри вәдө қәрия лөхөл, ләңкөр қульөндә ымөл панө ястөл:

– Куймөн пә тэм күминө вәдгө тохи вәрөл, ма қот өвты пәрт ылиниө, нүң қот қәрә ылиня. Мөхи қө пәптө литөт вичипө китхи ортлөмөн.

Ләңкөр кичөл вөл. Литөт китхи ортмин әй ол вәллөхән, кимөт ол. Қөлөммөт олнө күм юхөт ыланам сөлөхтә йөхөт. Мөхи қө ракөт тайтө йөдәп күм вәр. Олжас күминө лант сәм йөмат чымөл қыть.

Ләңкөрнө нәмөса пәнә: лүв атыланам қытьөм лант сәмөт кичәхөл вөталқә, арнө йөлә, пичөңкөлинат китхи вөтәд киньгя. Лүвнө қот қәрә пәрт вөсәт юңкри, лант сәмөт ылә сөлөхлөтөх. Пичөңкөли тю вәр өнтө вуй. Лүтә йәхмәлә лант кәңччә йөх. Тәхнам-тонам ләйлөх, ичөк әй лант сәм өнтө өяхтөх. Ләңкөр вөңқнам сәврөмөл:

– Тук, тук, чив, чив, нүң йәкән вөсән?

Ләңкөр вичкөтөх:

– Мүйөдиәт тәт вихлән? Әй пәлөка мөна, ма ухәм кәчө! Пичөңкөли қот қәрә ылиниам әңдрөмтөх, тьяқа лант

төт йөмат ар. Панө мунтна киньгя өс сүйөңкә вихта чүксөмөх:

– Ләңкөр, нүң мүйөт төнө рохәпәдәлән?! Мин валэ нюла ясиләмөн, литөт китхи орттахә! Нүң мант мүйөт лудмөн?

– Ма тюминт мөта ясәң өнтө вүлөм, өнтө нөмлөм! Пичөңкөли әлө көты йөл, дьалытьөхлөл, күтпөл

мынийөмни. Войөхәли вәдө қәрә ылини кем қувөл, әй нынөл тю кинә тыөпигта вәртөх, пулалд ар сөңнам рөхөт. Пичөңкөли

пытэмтөх, күм өвтыя ымал, вихмин па йохдал вух. Ноуд лэхэлт, эй куйнд лэлэлтөм вэр яснийт, яснийт панө нәмсантөт вайхэт қоннам лэхэлт.

Вайхэт қона йөвөтмида эй күрөмнө сүйөңкө вихта чүксөмида, ичөк Лев пөххалнө сөлхөмөх. Инө ылө адынтөм Лев усыпмин, ястөх.

– Йөмнам йөвөттөх күнтө, эй пәләкә мөнныгөх – ма вөйдойөм! Мөтә вәр тайлөтөх күнтө, лүв эй кө нъявмөл. Арөхтәхэ эй күрөмнө-йөм, нъявөмтаннө-қояхшө лүвнам. Эй пичөңкөли сара нзврөмөх.

– Тснө, тснө. Мөң йөхлөхув пәңкөң ләңкөрнәт ноуд ястөккөн, эй күмнө вадтәхә, өйкә рақ сәмөт агта. Төвөнө қөлөм ол вөдхән. Дәнт сәмөт төрөмтә йөхөма, пәңкөң ләңкөр пәртинө вөс юңкөр панө агтөтөт қот ыллня сөлхөлөтөх. Пичөңкөлинө илөмтөтә вәрмалә, йөдөх-қәңлөх вөйхөлинө пунод токим нъяти, ичөк қәнтөк куя агтәхә илөм. Нүң мөңдәт өнтө пыхөртөтанкә, мөңнам қонува лөхөлөв!

– Көвөн өлөң тснө ләйөхтөх. Мәнныгөх Күрөкә! – ястөх Лев, нынчылөх панө сарнам вөйөмты.

Ар чымөли өмсөм пичөңкөлит нөк пөрөхлөт Күрөкнам лөхөлтә, лүваты ястөтәхә – қөднө ләңкөр йәврантөх, қөднө Левнө ләх өнтө пыхөртәт. Күрөк қөлөнтөмал пырно, төйөң күнчөң, өнөл нъялөң, вөккөң төхлөң вөйхөт қутыңида вух. Левнам мөнтәхә, лирөх тохия вөхтә, нъявөмтә.

– Лүв вөлэ вөйхөт қонхә аръяли, мұват вөйөхлал сәра қәтәлмин өнтө тәял.

Лев нөк вәрөхлөх, күнтөхлөх, лүватылнам төхлөң вөйхөт лөхөлтә ясөң панө атөм сирнө қонөхмин вөккөтөх. Өвөр күрөп вөйхөт, мөмит, вөнт қәтит лүваты қувлөт панө өйкә лирөх лөтә мөнөт.

Ныннъялөх қөлөм час мәрә ләдәксөт ар пөкәт вөйхөт. Эй мөгләшө нөқли өнтө пит. Пәңкөң ләңкөр ләдә лөты қәньтөкитмин қөнт. Тю вәр вөйхөт қона ястөма, лүв пытөмтөх.

– Нүң ләңкөр, қот ыллнө вадтө вөйөх пәрәли! Нүң пөтәхә ма ләдә улөмтөм. Ләдәксөм, мант өнтө курөлөтөмин! Нүң па вөйхөт иллинө қөнтөн, пөчә ләйөлтөмин!

Лев тснө ястөмал пырно, вөйөхлалә ләдә төрмөлтөтә пирт. Ләңкөр лөдәмөм рақ сәмөт пичөңкөлия мөтәхә, өяхтәталқә ухәднат лүв күрхөла пәнтахә.

Ләңкөр қөңчи, қөңчи, тснө пә өнтө өяхты. Тюминт яснөт вөлөт – па мөхөтнам, қөв мөхөтнам қәньтөкитмин қөнт.

Пичөңкөли тасты, қәтөң қәтәлнө йөмәт ар мөйбөлтө төхлөң вөйөхлаләнө йөвтылми. Қот өвтынө өмөслөт, тәсәң пичөңкөли илты панө пәңкөң ләңкөр илты вөхлөт.

В.И.Даль

Пырипөт:

1. Мүв қолат пичөңкөли панө ләңкөр ноуд ястөккөн?
2. Мұват ләңкөрнө қот қәри вөсәт өңкөртөх?
3. Мүвө нәмәснат төхлөң вөйхөт өлөңнө Лева мөнөт?
4. Лев панө ләңкөр лөвөсхә вәдлөхөн мүвө өнтә?

Вөраслөң қуй Тютькүрөк

Тютькүрөк лөхөлтө күрөк өяхтөх панө ның тютькүрөкөт күтнө нәмнө өрақдәтә йөх.

– Ма мүвө өнтө күрөк? – лүв ның вөйөхлал пырийөх.

– Күрөк! Күрөк! – ның вөйхөт эй күрөмнө вөккөтөт. – Күрөк!

Тст көвлөм ай Ампәли вөккөтөх:

– Ма нұңат вүлөм! Нүң–Тютькүрөк!

– Йөмхә нөмөқса, төд вәд ма күрөк? – Тютькүрөкнө пытөмтөмин Ампәли пыриди. Панө пөйләңкәднат Ампәли нъяди йөвөдәтә йөх.

– Икөли, нүң Күрөк! Күрөк! – қәньтөкитмин Ампәли мөллхипөх.

– Ай вөйхөллинат нүң күрөк! Лөхлөнтөтө қөл вөлэ өнтө вүлөң! – Кәти ястөл.

– Ма лөхлөнтөтө қөл өнтө вүлөм? – Тютькүрөк нөқнам нзврөмөх панө оть ныра ләккит.

– Күрөк! Күрөк! – өс ның вөйхөт вөхтә йөхөт.

Кәти вәтнимтөх:

– Ти ким вяр! Ма төхөмлөх өхөр тохия күнөлдөм! – Панө юха көтөрөкинт.

Ти вяр вуймин, Тютыкүрск төңкө пытөмтөх, өх күйчип пәталид йемат вортахә йөх. Лүв вобөднат нүрөхтөх, пөйлаңкөднат йөвдишмал, мөхи нөк илми панө....пөрөс пөча дөдөмтөх! Вөймин әлөм Пөрөс, қанытьөкинтмин нөк вөсөқинт, сәмхәл ыритөмини қөдлам аңта сүхөмтөх. Панө витра өмсөм песан ылния көртьөкинт. Йөңки витра лүв өвтыла тәмөхлөх. Тютыкүрск то песан ылни торөхдөмин ксм виңк, өйнам йөңки, пуңада ылнам дөйөхлөт. Қәтөднам пуңада сурөт – панө өс вихта чүксөмөх:

– Ма күрөк мүвө өнтө күрөк?

– Күрөк! Күрөк! – ның тютыкүрскөт әй күрөмнө виңкөтөт. Пухәл қарина төшө әй куй Тютыкүрск вөд, тотат дөх әй көл пө пәрхи өнтө ястөт.

Сергей Михалков

Вәтнимгөта – усмсхаться.

Көтөрөкинтта – ловко прыгнуть на что-нибудь.

Көртьөкинтта – заскочить во внутрь чего-нибудь.

Пырипәт:

1. Мөта вөйөхнө куй Тютыкүрск күрөккө өнтө тайли?
2. Мүв ыгчи куй Тютыкүрск лөхлөхтөд?
3. Мүват ның тютыкүрскөт әйкуйил күрөккө тайлид?

Вәңч солтө вәх

Әй ләтнө Носорог вөд. Вигишө па вөйхөт ньәккө–викөлхө төйлад.

– Мүңкрөң! Мүңкрөң! – төвөнө Верблюд лүвнө ньәхилд.
– Ма мүңкрөң? – пытөмтөх Верблюд. – Ма қөдөм мүңкәр төймамнө, тэм вәдтам киньга, өс өлөң сиккөң вөсөм!
– Нүң күл сөх тайтө қө! – тснө Носорог Слоннам вих. – Мүв тохилнө дөха, мүв тохилнө ньөдә? Ма архә өнтө вудхөлам!

– Әнта, тит мүват лүв мангәма тулмәд? – Слон өнтө төнөмтөлтөх. – Ма йөм ньөд тайләм. Әс ньөдлам панө лөхам кит қөрахән.

– Икөли, пичөңқөли төхө мөйс! – тснө Носорог Жираф илты ньәхилдөх.

– Адөмөта нүң йөм вөсән! – Жираф өврөлта ньәвмилдөд.

Әй мөта қәтөднө Верблюд, Страус панө Жираф вәңч солтө қәв вөйөт панө Носорог кәңчтә мөнөт.

Тю вөйөх то мөта ләтнө Страуса кеврөкинт:

– Нүң өймөта кима ньәтьмин вөсән! Күрхәлә иярөккөн!
Дөхәлөт көл вөд өнтө вулөн, йөмнам төхлөң вөйөккө лөңөтәд!

Сәм өвтылнө атөмхә йөхмин, Страус ухәд пәйлаңкөдә қәняхтөтөх.

– Төхнам қөдөнта. – ванхә мөнмин Верблюд ястөд. – Нүңат мүвө сиккөң вөйөккө лөңөтәдән?

– Тют я! – Носорог ньәвөм. – Нөң мүвө тснө өнтө нөмөксәлтөх?

Слоннө вәңч солтө вәхат мөи:

– Вөйс, нүңатгәннам ләйла!

Носорог солтө қәвнам әңкрөмтөх:

– Ха-ха-ха! Хо-хо-хо! Тит мүвсәр атөм қөрас өт мангәмнам ләйлад? Мүвсәр тәк ньөбөләнө тәдә?

Сергей Михалков

Пырипәт:

1. Носорог мүват вөйхөт ньәккө–викөлхө төйлад?
2. Мөта вөйөхнө Носорог төхө қурсахты?
3. Мүв вяр пөтан Носорог вәңч солтө вәх йитя ньәх?

Цөвөр пэви сәк

Тэм түләхнө күд лонть мәрә өнтө пәтөх. Йәвнөт–дөрөт қөван йәңктат, өс мөх өвты лонтьнө мөта ким лиңки.

Мөң неврөмөтнат па гэрәмняхи йәкөнәм вөнты сүчүв. Төвөнө сөччәвнө, ләйбөлув, ай юхәлит нумшино вурит ләлөхлөт. Вихмин нөкнам пөрөхдөлөт, мөхи ымөллөт.

Кўтькөр

Вѣнт войхэт тѣнкѣ лыхэл нохрѣт лѣнкѣлт. Нохэр сѣмѣт лѣх тўлѣх унчѣ кигѣ лѣтѣлѣт. Эй войхѣты кўтькѣр. Лўв чымѣл лѣнки кинья лѣлѣк, лѣчѣлнѣ вѣт пѣхтѣ йѣчѣп тѣял.

Ма лўват олѣң ѣяхтѣмамнѣ, ѣнтѣ тѣнѣмтѣм, мўвѣли нохѣрнѣ омѣл. Йѣмхѣ лѣйѣлѣтѣ ти йѣхѣм, тѣми кўтькѣр нохѣри лѣвѣң сѣмѣт кѣм вѣл. Лўв кырѣх ѣнтѣ тѣял, сѣмѣт пувлѣмхѣлѣ пѣнлѣлѣ панѣ ѣмпия туллѣл. Мантѣмнам ѣнкрѣмтѣх, лѣвѣтѣлѣ «Мѣна, нўдѣнам ликѣн кѣвѣнт мѣна. Тўлѣх кѣв, ма тѣт лѣнтѣт лѣтѣлѣм». Ма йира ѣнтѣ мѣнѣм, нѣмѣксѣлѣм: «Мантѣлѣм, кўнтѣ нохѣр сѣмѣт чѣвѣтѣ мѣнѣл, ѣнлѣнцѣкѣ пѣтѣл – мўв тохѣнѣ вѣлѣл». Ма тѣвѣнѣ нѣмѣксѣтам мѣрѣ, кўтькѣр юхи ылѣ выхѣл панѣ кѣлѣтты мѣн. Тѣт мѣминѣ тѣнѣ ѣнѣлѣты – кўрѣйтѣнѣ вѣлѣтѣх. Мѣсми кўтькѣр вѣнцѣ йѣвѣтѣл, илѣ кындѣлѣтѣх панѣ нохѣр сѣмѣт ѣйнам лѣлѣлѣл. Тѣтѣт кўтькѣр вѣнцѣкѣл ѣй мѣтѣлѣя пѣ ѣнтѣ пѣмѣтѣлѣтѣх.

Ма ѣй мѣтѣ лѣтнѣ вѣрѣт урнѣ тѣйѣм, вѣлѣтам кигѣ, ноки қот вѣрѣм. Ёйѣлѣтѣли арѣялѣтѣ вѣрѣм, ѣй мѣтѣлѣ ноки қотнѣ нохѣр сѣмѣт кыйтѣ йѣх. Ёнтѣ мўвѣли ѣлѣнцѣ тѣнѣ лѣйхѣл? Ёй кѣтѣлнѣ схлѣи вѣтхѣ, пѣлѣнцѣкѣ нырѣхтѣх, ма сорхѣ кўтѣма лѣхтѣкѣнтѣм, тѣми, тѣт мѣйѣлѣтѣ кѣ. Пѣтѣхлѣмчѣк сѣнц пѣтѣнѣ кўтькѣр омѣл, кѣчѣн пувлѣмѣлнѣ нохѣр сѣми кырѣх. Пувлѣмхѣл ѣхтѣрѣхтѣмин сохѣт, сѣмхѣл вѣт лѣрѣликкѣ йѣктѣн. Мантѣмнам лѣйѣл, нохѣр сѣмѣт мѣхѣ пѣнтѣ пѣлѣл, ѣнтѣ нѣмѣксѣл – лѣлѣмлѣт. Пѣкѣслѣх, кўтькѣр пѣкѣслѣх, нохѣр сѣмѣт кѣм сўйѣхлѣл, пувлѣмхѣл панѣ айхѣ йѣккѣн. Манѣ лѣнтѣт – сн ѣрѣккѣ лѣпѣт сѣм. Кўтькѣр олѣнцѣ пѣл, тѣл сохѣт вулѣтѣх, ма лўвалѣх омѣслѣм, нохѣр сѣмѣт арѣи-чѣмлѣи вѣсѣтѣ чѣвѣтѣ чўксѣмѣх. Вѣрлѣл тѣрмѣм пырнѣ, кѣснѣм сўхрѣмтѣх. Тѣминѣт нѣмсѣнц кўтькѣр! Вулѣтѣх вѣлѣ, вѣнтнѣ лѣтѣ ѣтѣлѣлѣ лѣлѣмлѣт, ма ноки кўтѣма войхѣт ѣнтѣ лѣнлѣт.

Йѣнцѣлѣтам пырнѣ, йѣвѣтамкѣ, вулѣм – ма ѣнтѣ лѣтѣмнам, ѣвмѣнц войхѣлѣнат ѣйкѣ вѣлѣм.

Г.Снегирѣв

Пырѣпѣт:

1. Кѣлнѣ кигѣхи лѣнки панѣ кўтькѣр вулѣмхѣн?

127

Нѣмѣксѣлѣм: «Тѣ мѣтѣ лѣнтѣт ѣяхтѣт». Ванхѣ тѣо тохѣя йѣвтув. Вурѣнт мѣнат ѣяхтѣмнѣлѣ – ѣй пѣи ѣтѣт йира пѣрѣхлѣт, пѣ ѣтѣт юхѣтѣ ылѣт, ѣс ѣймѣтѣ вурѣнт мѣн ѣвлув нумпѣнѣ вѣхѣмин лѣлѣхѣт. Нѣрѣт кўтьѣнѣ сучув – мѣшмѣтѣ нѣви ѣт вѣлѣхлѣлѣ. Манѣ нѣвѣт кигѣхи нѣвѣтѣт – тѣми лѣнтѣ кѣрѣсѣп нѣви-нѣви чѣвѣр. Нѣрѣт кўйпѣнѣ мѣхѣ вѣнлѣпѣрѣхлѣлѣ. Юхѣт, мѣхѣ кѣрхѣм лыпѣтѣт – ѣйнам вѣлкѣт, тѣлнѣ чѣвѣр нѣвѣли. Войхѣли нѣви сѣк лѣмѣт, лѣнтѣ кѣлѣхѣ ѣнтѣм, қѣнѣхтѣтѣ ур ѣнтѣм, тѣтѣт лўв вурѣнт сѣм тѣя пѣт.

Ма кѣтам нѣвѣт ылѣнѣ пулѣм, нѣтѣлѣликкѣ чѣвѣр пѣлхѣли лѣлѣхтѣм – кѣм тѣлѣм. Лѣйѣлѣлѣ – тѣми ѣй кўрѣл мѣшмѣтѣ урнѣ лѣйхѣл. Тѣтѣи кѣмѣн мѣрѣмтѣмин, вурѣнтнѣ тѣнѣ вѣлѣтѣнѣси. Мѣнцѣ ѣнтѣ йѣвѣтѣмѣвнѣ, тѣық сѣнцѣи ѣлѣн.

Чѣвѣр манѣ йѣкѣ туви, ѣтѣмнѣ мѣрѣнтѣм кўрѣл ылѣ пѣни панѣ ярѣшика умтѣ. Анцѣсмнѣ тѣвѣ пѣмѣт, мѣрковқѣхѣт пѣны, йѣнцѣи ѣнѣхѣт умтѣ.

Тѣо кѣтѣли чѣвѣр мѣнц кўтувнѣ вѣлѣтѣл тѣлѣсхѣ йѣх. Мѣрѣнтѣм лѣвѣл нѣмѣлѣ йѣм, ярѣшики вѣлѣ кѣрѣя нѣврѣмѣл, кѣмнѣтѣ лѣккѣ сѣхтѣхтѣл. Мантѣми ѣнтѣ пѣлѣл, пѣ йѣх қѣтѣ лѣнцѣкѣ, панѣ кѣйкѣ ылѣнѣ қѣнѣхтѣл.

Чѣвѣр мѣнц кўтувнѣ вѣлѣм мѣрѣ ар нѣви лѣнтѣ пѣт. Лѣнтѣ йѣмѣт нѣви, чѣвѣр сѣк кѣрѣсѣп, лўватѣ қѣнѣхтѣтѣ йѣм. Ёй лѣтнѣ ѣтѣм ѣстѣх.

– Чѣвѣр кўрѣл йѣмтѣ, лѣнтѣ кўлхѣ йѣх. Лўват вѣнтѣ ѣсѣлѣтѣх мѣсѣл.

Мѣнцѣ лѣнц юккѣнц тохѣя туви, йѣм кѣлѣнат илѣ ѣсѣлѣ. Йѣмѣт сорхѣ войхѣлѣв нѣви нѣрѣт кўтнѣ пѣнтѣмтѣх. Тѣи лѣтнѣ нѣви сѣкѣл тѣнцкѣ мўсмѣхтѣх.

Г.Снегирѣв

Пырѣпѣт:

1. Мўват тўлхѣн чѣвѣр нѣви сѣк лѣмтѣл?
2. Мѣтѣ лѣнтѣт чѣвѣр лѣтѣ вѣр тѣял?
3. Кўнтѣ чѣвѣр пулѣл нѣви, ѣс кўнтѣ пѣхтѣыс?

126

2. Күткөр аксең литә вәр таял мўвә энга?

3. Көллә вентнә вәлтә войхәт дэхәлләт?

Вёқи-өпәли панә өвәр күрәп войхә

Пырәс имихән-икихән вёлхән. Эй мәта кәтәллә ики иминам ястәл.

– Нүң нянь вәра, ма дāv авәла пулмин, кул кәнтча йаңқләм.

Кул көләмтәх, нямрәх авәл тәд йаңқәнам тул. Мәнтәллә, ләйәл: ләкнә нола кствьәрахдәм вёқи ала. Пырәс ики авәләи ылә выхәл, вёқия ванхә мән, тют әнгәнә лўвахдәл. Аръядгәллә – кәтйәйәм войхә.

– Тит тьяқа имсма рөк вәртахә мойлөләм! – ики ястәл. Вёқи вейтәх, авәлә дәхлия пәнтәх. Лўвнам дāv шор кәтәдмин, сарәлта сүчәм.

Вёқи әй сәминат ики пөч вулгәх панә нятйәликкә авәли әй куләлта, әй куләлта тәхга чўксәмәх. Куләт тәрмәмнә, лўвнам ылә нәврәмәх.

Ики йақә йөвәт, ньавәм:

– Имәли, ма нўнат сәк рөкәт тувәм! Авәла мәнә, тәт куләт панә рөк вәртә сөх!

Ими тәвә күч мән: рөк сөх әнтәм, кул әнтәм, – панә ләвәтта йәх.

– Нүң рохлөң көләп кө! Мўват мант дәпөлгәлән!

Пырәс ики тәңәмтәтәх, тит әнтә мыньхәтәм вёқи вәл.

Нәмсәң вёқинә куләт әйқә аныят, ләк йақәха литә ымәл. Өвәр күрәп өт лўваты йөвәт:

– Пәтә вәла, өпәли!

– Пәтә вәла, маньәли!

– Мант кулат мөя!

– Нўңнам кул кәтәл панә ливә.

– Ма қөл әнтә вуләм.

– Вулә вәлә, ма қоләмтәм! Маньәли, йәвәна мәнә, ләхә киври вәса әсә. Омәста сохит ньавма: «Ай куләли, әнәл куләли, ма ләхәма кәтләксә! Ай куләли, әнәл куләли, ма

ләхәма кәтләксә!» Куләт ләхнам нўң ләхәна тәвмәксәләт. Мәрәчәк ымса, чәмә күрәмнә вәрхә әнтә йәл.

Өвәр күрәп войхә йәвәна мән, ләхәл киври вәса йәсәлгәх, ньавәммин омәсә.

Ай куләли, әнәл куләли, ма ләхәма кәтләксә!

Ай куләли, әнәл куләли, ма ләхәма кәтләксә!

Лўв йәтәл, вёқи пә йөвәт, ваннә сөчидәмин ньавмәл.

Саңқи вәхнә қәсәт қәтәлләт, қәтәлләт.

Ләх пунәт, йаңқа пүтытәх, пүтытәх!

– Вёқи-өпәли, нўң мўвә қоләт ястәлән?

– Ма нўнат пыхәртәләм.

Лўвнам өс ястәл.

Ләх пунәт, йаңқа пүтытәх, пүтытәх!

Пәста қөвәтләгә өт кивринә көвә-көвә мәрә умәс. Ат мәрә ичәк нөк әнтә додәмтәхәл, ләхәл йаңқа пүты. Аләң нөк аломля йөхиләх – мўв тохи! «Тит тьяқа ти ариг кул көллә киври кәм тәлләм?», – войхә нөмөксәл.

Тю мөта кимнә вулгәх, ныңәт йөңқат сөчләт. Лўват өйхәтәдил, вихта йөхәт:

– Өвәр күрәп войхә! Лўват сәңкитәх, лўват сәңкитәх!

Төвә куләт панә қөяқи мўвәли төй, лўват сәңқта қөнтәмтәт. Өвәр күрәп өт нывәр, нывәр, ләхәл илә тукән. Панә вөвәллә сүхәмтәх, ичәк пәрхинәм әнтә аңқрәмтәх. Тюминт нәмәс пан: «Сәсар, ма нўнат өнәлгәләм, өпәли!»

Тю кимнә, пәста қөвәтләгә өт көчә пөнтәхәл сүдәлгәмин омәстәднә, вёқи-өпәли өс мөта литә тохи додәмтәхә нөмөксәх. Дылхә әй қотә ләң. Төт ай нывәлит пәричәләт, панә домәксәтәд сохит ухәла нирәх нани қөмәл тәмөхләх. Вёқи сүхәмтәх, ухәл нирәх ният лужгәтәмин. Лўвә йитгәлә һәмтәм мәнил сөчәл:

– Нўң мант мўват тәнә кул қоләмтәтә өнәлгән? Ма әйнам рескә сәңқойәм, ләхам пә илә тукән!

– Эх, маньәли! – вёқи-өпәли ястәл. – Нўң чөк чынол вуйән, өс ма өх нәдмам кәм ат. Төңцә сәңқойәм, сәриң лыпхәлгәләм.

– Чоленка ти – өвөр күрөп өт ньавмидала, – чайеле,
көөлнө сөчдөн. Ма өвтэма ымда, ма нунат тулэм.
Вөки панне дүв пөчөдә дэксинт. Туталнө ай сүйнат
архәл:

Сәңкөм мәньәли сәңклөх өпәли тул,
Сәңкөм мәньәли сәңклөх өпәли тул!

– Мүв көдәт ястелән, өпәли?
– Мәньәли, ма төвөнә ястеләм: – Өй сәңкөм кө кимөт
сәңкөм кө тул
– Төвөнә өпәли, төвөнә!

Пырипөг:
Обработка: Афанасьева А.

1. Мүват вөкүнө өвөр күрөп өт ләпәллы?
2. Вөки өнт һәмсәднө мүвсөр вөйөх?

Көп

Мөң вөнт кутув вансиһнә олдас көтә вөңкөт қытәт. Өй
мөтә ләтнә төт көтәт вөләт. Ти ләтәтнә өвөр өнчөн йохәм
ыдлинә мөх өнт вучла вөл. Қатдин вөңкәдәднә қаняхтәдәт,
иттән ләтөт кәнчә йәңкәләхәт. Ит көтә мөң вөнтүвнә
өнтәм. Ләх вөңкәдә илә қынат, ләхнам атам йохнә қатат.
Таләх қытәм қотәтә, вөкит қисләт. Вөкит лә тәм ваннә
айәдәтә өтә көдәтты мөнөт. Ма ләң унчә, мөң қутува йөвтөм
панә олдас көтәт вөңкөт ләйәдәтә мөнәм. Тст тәйқә, өй
мөтәлитнә қытәм пыр вөңкөт илә қынат, айлат вөкит
кәтәлхәмин.

Моки мөң вөнтүвнә ар көтә вөл. Ләх вөңкөт йәвнөт,
көрөт қутәң өвөр сәңкәң йохмәтнә вәрәнтөт, тәви йөңкнә
өнтә вәтәхә. Вөңкөт йәмат мөлхә қынат, ләх нумпидаң өвөр
юхәт әнәмләт. Көтәт сунккәң вөйөхәт. Түлхин әжикөт панә
мөмит итә вөяләтәмин әлләт. Тәвихә йәтәқә, ксм мәнәдәт.

Нәмләм, һсврәмхә вәдәмнә, атемнә барсукөт
вөңкәтнам төтөхәдәйм. Иттән мин юх қыйиһа қаняхтәдәмән,
тәд сохит йәмхә вуләтәмән, көәлнә ван көтәп-күрәп вөйөхәт
вөңкәдәли ксм йуәләт. Вөңкөт қутәңнә ләх мөкәдәл йәнтөхәләт.
Атсм мантәма түминит яснәт ястәх: көәлнә рохлөң вөкитнә

сунккәң көпәт қотәдәли ксм қылат. Вөки барсукөт вөңкәтә
ләңал панә ләхпиләдә атемхә вәрләә Сунккәң вөйөхәт
йөвөптылақә, вөки чөңкөт-йөңкит мөх өнтә қылат. Вөки
һәмнә акәләтәмин төһнам һөрипәд. Барсукөт чөңкөт-йөңкит
раңийәмин мәттылақә, вәдтә тохидәдә қыйләләдә төвө вөкит
касәлләт.

Көтәт пөм ләдәт, пөкөт һымләт-қымләт, ләңкрөт. Ләх
сәвөр вөйөхәтә өнтә пәдәдәт, кәтәдәмин – дидәт. Вөңкәдәли
көккөнәм өнтә мәнәдәт, көтәдәдә-күрәдә ванәли пөтан. Мөх
өвтәһнә сүйләх сөңидәләт.

Мөң вөнтүвнә ти вөйөхә айәдәтәли өйнам көдәтты мөнәл
Барсуқ һәмсәң вөйөхә, өй мөтәдинам пө панәм өнтә ләйхәл. Ләх
вәдтә вәрид арьядәтә йәмат торссәмәң. Алә вөнтәтнә көпәт
өй чымәлхә йәләт.

Көтәт төвөнә қоләмтәдәт – вөңкәдәдә ван күрәп амп
әсәдәли, дүв ропәстә йәталқә, мөх қындә панә көтәт вөк
тадәдәт. Өс өй мөтәлитнә вөңкөт мулэмат әсәдәдәт, барсуқөт әлө
көтә йәләт, өнтә чәкәнтә – ксм мәнәдәт, төт паннә кәтәдәдәт
панә қырәхә ләңдәдәт.

Ма өй қунтапә көтәтнәм өнтә вәлләсәдәм. Дидәң вөйөхәт
ма көт- көт вуйиләдәм. Көтәдәдә -күрәдә ай пыли көрәсәпәт. Түо
сохит вөңкә йәмат сорхә қынат. Вөнтнә барсуқ өяхтәттыһкә, ал
ләйхәдәдәдәдә, вөңкәдәдәдә қыһытыларнә. Ал вөдәдәтнә, тиннит
йәм һәмсәң вөйөхә, өйнам пәйләккө тутә өнәл вөр өнтә мөсәдә.
Вөнтәтнә пөкөт сөңидәтә, көвөтәртә, ләхләхтәртә вөйөхә чамәдә
қытә! Ләхәт ләхәдәмин тайта мөсәдә!!!

И. Соколов – Минитов

Пырипөг:

1. Мүв көрәс тохитнә көтәт вәлләдәт?
2. Мүвә пөкөт ләтәтәт ләдәт?
3. Мүват вөйөхәт ләхәдәмин тайта мөсәдә?

Сос

Сос сиккэң иэви сёхөп войхэли. Йыс нөлөтнө конэт сос сёхи вэрэм энөл сакэт, нат сорни пэсан өвтына умсэт.

Сосэт ай йавнэт левнө, айө юхэт анемтө тохина, юх ларэт ылине вөңкөт тайлэт. Па латнө өс пухдэт кутьэңнө вадт, күмэт-котэт ылине. Атиө потькүрекөт тайтө қота ладт, тэт литөт қолөмтөтө. Дөх вөзө ньави литө войхөт. Дөх пырнө Ленинград мэхэлты ма ар сос лэж вуйөм. Дөх энөл ньодэт пөкнөм пырнө қыгыөм мэд вөсөтнө, вөңк вэрмин қаняхтөт.

Ехли йил мөхнө сосэт қантөк қуйи өнтө пөллөт. Ма ар ол төмпинө Лампандский заповедникнө вөдөм, йавөн лөвнө. Ма атылам ай қотелинө вөдөм. Йавөн өңнө йөңк войхөт вадөм пөтан, йаңк өнтэм, ти тохнө ма қул ванөплөм. Қолөмтөтө қуламнат қота мөңлөм панө энөл кавөт кутьэңнө ньакөслөдөм. Кавөт ылине вадөм пастө сос вичишө төхө сүхөптөл. Манө донья қул сөлөтат йавөтли, дүвнө вөңкөдө алат. Айбөтөли тюким лөвсөнтөмөн, сос ма күтөм лөхния лөхөтлөтө йөх. Ма кериө пәнчәлдөм қулат литамнө, дүват қул өхат панө лөвөтат ләпөтлөм. Әй латнө ичөк ма пухдэма ләң, мин ат мәрә әй кутьэңнө өлмөн.

Ай қотелинө вадтам мәрә, аръялэм: қөдлнө йил мөхнө тавинтөл. Қөдлнө доньянө лэңкөм қоталднө йөңк войхөт вөдөт. Көмлөх литөт кәңчмин, ма ыттөн вөсама йөвтылөх.

Тавин, қөдхә схди латнө, көтцөт лора дөхдөт. Сиккөң көв гурөп войхөт. Йаңқи илө питөм йөңкнө ньәрхилөт, па латнө йаңк өвтынө сүцөхтөхдөт. Өс па олөтнө Таймырнө йаңқоладэманнө, өтэ сосэт вуйөм. Дөх Таймыр энөл лор көвит ньәрхилөт, па латнө энөл қулетнө ньадөмтөдөт. Сосэт йөмат паста сохөлтө войхөт, мөга ким ампнө йөтә өнтө йөвөтлөт.

Айөли вадманнө, ма қот ылдөсмнө вадтө сосэт вуйиладөм. Қантөк кө бяхтөтылнө, сорхә қаняхтөдөт.

И. Соколов – Микигтов

Пырнөт:

1. Сосэт қул үрөккә мүй кёрас литөт алат?
2. Нөң мөхннө сос вадөд мүйө өнтә?

Департамент образования и молодежной политики
Ханты-Мансийского автономного округа – Югры
Обско-угорский институт
прикладных исследований и разработок

А. С. Песикова, А. Н. Волкова

**КНИГА ДЛЯ ЧТЕНИЯ
(сургутский диалект)**

4 класс

Верстка Семенова И.Ю.

Подписано в печать 20.12.2010

Формат 60x84/16. Гарнитура Times New Roman.

Усл. п. л. 8,31. Тираж 300 экз. Заказ № 142.

Отпечатано в Информационно-издательском центре
Югорского государственного университета,
628012, Ханты-Мансийский автономный округ,
г. Ханты-Мансийск, ул. Чехова, 16